

บทที่ ๒

ศึกษาหลักการพิจารณาการลงโทษผู้กระทำความผิดทางวินัยตามพระพุทธบัญญัติ และความผิดทางอาญาตามประมวลกฎหมายอาญา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษา ความหมาย ความเป็นมา หลักการและเหตุผลแห่งพระพุทธบัญญัติ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์เป็นวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งในแง่ของพระวินัยและเป็นการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ โดยพระพุทธเจ้าได้ออกแบบขึ้นมาเป็นข้อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เพื่อควบคุมความประพฤติให้อยู่ในระเบียบแบบแผนและมีความเรียบร้อยดีงาม แต่ในปัจจุบันนี้การปกครองคณะสงฆ์นอกจากจะยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักแล้วยังเกี่ยวเนื่องกับระบบการปกครองฝ่ายโลกซึ่งเป็นฝ่ายอาณาจักร จึงได้มีการตรากฎหมายไว้สำหรับปกครองจากรูปแบบการปกครองตามพระธรรมวินัยผู้วิจัยจึงขอนำเอาแนวปฏิบัติของอธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้นในกระบวนการพิจารณาคดีทางกฎหมายทั้งฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักร ดังมีรายละเอียดต่อไป

๒.๑ ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธบัญญัติในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๑ ความหมายของพระพุทธบัญญัติ

พระพุทธบัญญัติ คือ ประมวลพระวินัยปิฎก เป็นระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์พระวินัยซึ่งเป็นพระพุทธบัญญัตินี้แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา และอภิสมาจาริกาสิกขา^๑

พระพุทธบัญญัติ หมายถึง พระบัญญัติของพระพุทธองค์ หรือข้อกำหนดทางพระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นสิกขาบท^๒ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. อาทิพรหมจริยกาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษอบรมในฝ่ายบพัตถบัญญัติ หรือข้อปฏิบัติ อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา^๓ เพื่อป้องกันความประพฤติ

^๑ วิมพา. (ไทย) ๑/-/[๗].

^๒ สิกขาบทหมายถึงข้อที่ต้องศึกษา ข้อศีล ข้อวินัย บทบัญญัติข้อหนึ่ง ๆ ในพระวินัยที่ภิกษุพึงศึกษา ปฏิบัติ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ศีล ๓๑๑ แต่ละข้อ ๆ เรียกว่าสิกขาบท เพราะเป็นข้อที่จะต้องศึกษา หรือเป็นบทฝึกอบรมตนของสาธุชน อุบาสก อุบาสิกา สามเณร สามเณรี ภิกษุ และภิกษุณีตามลำดับ, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพระพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓๙.

^๓ พุทธอาณา หมายถึง อำนาจปกครองของพระพุทธเจ้า อำนาจการปกครองฝ่ายพุทธจักร, เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๙๔.

เสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้างพระสงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์

๒. อภิสมาจาริกาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมรรยาท และความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า น่าเลื่อมใสศรัทธา
ยิ่งขึ้นไป^๔

พระพุทธานุญาต คือ วินัยปิฎก เป็นที่บรรจุไว้ซึ่งกฎเกณฑ์ กติกาที่รักษาไว้ซึ่งภิกษุสงฆ์สงฆ์อยู่ได้ด้วยวินัย วินัยนั้นเป็นที่ก่อกำเนิด และเป็นที่ดำรงไว้ซึ่งสังฆะ และสังฆะนั้นก็ทำหน้าที่เป็นผู้ที่จะรักษาสืบทอดพระศาสนา^๕

พระพุทธานุญาต หมายถึง กฎระเบียบ ข้อบังคับ ที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งไว้เป็นพุทธอาณา คือ ระเบียบการปกครองภิกษุ ภิกษุณี ที่เรียกโดยทั่วไปว่า พระวินัย

พระพุทธานุญาต เกิดขึ้นจากการที่มีภิกษุภิกษุณีประพฤติไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสมหรือประพฤติเสียหายขึ้น จนชาวบ้านพากันตำหนิ ตีเตียน โพนทะนา เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับทราบแล้วจึงให้ประชุมสงฆ์ ไต่สวนได้ความจริงแล้ว จึงทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามไว้ การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้ามีลักษณะเช่นนี้ทั้งหมด^๖

พระพุทธานุญาต หรือบัญญัติของพระพุทธเจ้า คือข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งเรียกอีกอย่างว่า พระวินัย เมื่อจัดลงในพระไตรปิฎกเรียกว่า พระวินัยปิฎก^๗

พระพุทธานุญาต น. บัญญัติของพระพุทธเจ้า ; ข้อกำหนดทางพระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าทรงวางเป็นสิกขาบท^๘

สรุปได้ว่า พระพุทธานุญาต หมายถึง บัญญัติของพระพุทธเจ้า คือประมวลสิกขาบท ข้อกำหนดทางพระวินัย เกิดขึ้นจากการที่มีภิกษุภิกษุณีประพฤติไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม หรือประพฤติเสียหายขึ้น จนชาวบ้านพากันตำหนิ ตีเตียน โพนทะนา เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับทราบแล้วให้ประชุมสงฆ์ ไต่สวนได้ความจริง จึงทรงมีพระพุทธานุญาตเป็นข้อห้ามไว้

^๔ วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๓/๗.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

^๖ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๖๘๒.

^๗ พระครูกล้วยานสีหิวัฒน์ (สมาน กลยาณมโม), **พุทธานุญาต ๒๒๗**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^๘ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๓.

๒.๑.๒ ความเป็นมาแห่งพระพุทธบัญญัติ

นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ ยสกุลบุตรพร้อมสหายนิกุลสามพี่น้องพร้อมบริวาร โปรดพระเจ้าพิมพิสารพร้อมทั้งข้าราชการบริพาร ได้พระสารีบุตรพระโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวก นับเป็นระยะเวลาที่ยังไม่มีภิกษุประพฤติเสียหาย ไม่มีผู้ทำผิดก่ออธิกรณ์ขึ้นในสังคมสงฆ์ เพราะพระภิกษุเหล่านั้น ล้วนแล้วแต่เป็นพระอริยบุคคลอย่างชั้นต่ำสุดก็เป็นพระโสดาบันทั้งสิ้น กุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุยังมีจำนวนไม่มากนัก และส่วนใหญ่เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลจึงขอบวช^๙

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงยังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบททางกฎระเบียบสำหรับปกครองสงฆ์ พระวินัยนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤติเช่นนั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่าในตอนต้นพุทธกาล พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศีลของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาติโมกข์สังวรศีล” จัดเป็นจาริตศีล คือระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่าง que พระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมาในระยะที่ยังไม่มีพุทธาณุญาตให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์เองทุกกึ่งเดือน ขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรกราบทูลอาราธนาให้ทรงบัญญัติสิกขาบท ดังปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ คัมภีร์มหาวีรังกวว่า “ถึงเวลาแล้วพระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน” พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท เพราะในระยะนั้นภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ เป็นพระอริยบุคคล^{๑๐}

ดังที่พระพุทธองค์ตรัสตอบพระสารีบุตรว่า “จงรอไปก่อนเถิดสารีบุตร ตถาคตรู้เวลาที่จะบัญญัติสิกขาบท ศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ตลอดเวลาที่ยังไม่เกิดอาสวภูณานิยธรรม^{๑๑} ในสงฆ์เมื่อเกิดอาสวภูณานิยธรรมในสงฆ์ ตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวก เพื่อขจัดธรรมเหล่านั้น สารีบุตร ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสนียด ไม่มีโทษไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธ์ผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสาคฤณ แท้จริงในภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ผู้มีคุณธรรมอย่างต่ำก็ขึ้นโสดาบัน จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า”^{๑๒} พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า พระพุทธองค์ตรัสห้ามพระสารีบุตรซ้ำสองครั้งด้วยอำนาจแห่งความเอื้อเฟื้อ การบัญญัติสิกขาบทเป็นพุทธวิสัย วิติกมธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเหล่านั้นยังไม่ปรากฏในสงฆ์เพียงใด พระศาสดาจะไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพราะถ้าฟังบัญญัติ ก็ไม่ฟังพ้นจากการค่อนขอของผู้อื่น จากข้อที่จะถูก

^๙ วิ. ม. (ไทย) ๔/๑-๖๓/๑-๗๙.

^{๑๐} วิ. ม. (ไทย) ๑/๘/ [บทนำ].

^{๑๑} อาสวภูณานิยา แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งอาสวะ ความชั่วต่าง ๆ เช่น การกล่าวให้ร้ายคนอื่น ความเดือดร้อนและการจองจำ, ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

^{๑๒} จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า คือ จะบรรลุมรรค ๓ ขั้นสูงขึ้นไปแน่นอน เพราะได้ปฐมมรรค คือ โสดาปัตติมรรคแล้ว (วิ. อ. ๑/๒๑/๒๐๓) ; อุปริมคคตตยสงขาตา สัมโพธิ สัมโพธิ คือ มรรค ๓ (สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค อรหัตตมรรค) ที่สูงขึ้น, ดูรายละเอียดใน วิ. ม. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓-๑๔.

ตำหนิเพราะชนเหล่าอื่นไม่เห็นวืตีกมโทษ จะค่อนข้างอดว่า พระสมณโคตมผูกมัดด้วยสิกขาบทบัญญัติ ปาราชิกด้วยเหตุเพียงว่า ภิกษุสงฆ์ยอมทำตามคำของเรา กุลบุตรเหล่านี้ยอมละโกศะครือญาติ แม้ราชสมบัติออกบวช เป็นผู้สันโดษ..เคารพจัดในสิกขา ไม่ห่วงใยในร่างกายและชีวิต แล้วใครเล่าจักเสพเมถุน จักลักของ ๆ ผู้อื่น จักเข้าไปตัดชีวิตผู้อื่น หรือจักเลี้ยงชีวิตด้วยการอวดคุณที่ไม่มี ปาราชิกนั้นแม้ไม่ทรงบัญญัติไว้ แต่ปรากฏโดยสังเขปในบรรพชานั่นเอง^{๑๓}

๒.๑.๓ กำเนิดพระพุทธรูปบัญญัติ

ในสมัยแรกเริ่มก่อตั้งพระพุทธศาสนา ในสมัยนั้นจำนวนภิกษุยังมีไม่มาก เป็นสังคมเล็กๆ ยังไม่มีการประพตติผิด ทั้งยังไม่มีปัญหาเสื่อมเสียร้ายแรงเกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลายต่างดำเนินตามพระพุทธร่องอย่างเคร่งครัด เป็นการประพตติแบบอริยสงฆ์ ในระหว่างนี้ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์^{๑๔} เพื่อเป็นแนวประพตติปฏิบัติสำหรับภิกษุทั้งหลาย

ระหว่างพรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๙ พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงมีพระพุทธรูปบัญญัติที่เป็นโทษหนัก จนกระทั่งถึงพรรษาที่ ๒๐ คัมภีร์สมันตปาสาทิการะบุว่า พระพุทธร่องค์ทรงมีพระพุทธรูปบัญญัติปฐมปาราชิกในพรรษาที่ ๒๐ เพราะพระสุทิน ผู้เป็นต้นบัญญัติบวชในพรรษาที่ ๑๒ ของพระพุทธเจ้า และในขณะที่พระสุทินบวชได้ ๘ พรรษาได้เสพเมถุนกับอดีตภรรยาที่ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้นนั้นพรรษาที่ ๘ ของพระสุทินตรงกับพรรษาที่ ๒๐ ของพระพุทธอร่องค์^{๑๕} พระพุทธรูปบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบทที่ ๑^{๑๖} ห้ามภิกษุเสพเมถุนว่า “ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก”^{๑๗} หาสังวาสมิได้นับเป็นครั้งแรก และทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ไม่ดงามขึ้นในหมู่คณะสงฆ์^{๑๘} เมื่อมีพระพุทธรูปบัญญัติสิกขาบทแล้วจึงได้มีอาณัติปาติโมกข์เกิดขึ้น

๒.๑.๔ ขั้นตอนพระพุทธรูปบัญญัติ

พระพุทธรูปบัญญัติ ในสิกขาบทแต่ละครั้ง มีขั้นตอนดังนี้

๑. เมื่อเกิดเรื่องมัวหมองขึ้นภายในคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์
๒. ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุให้ทูลรับแล้ว
๓. ทรงชี้โทษแห่งการประพตติเช่นนั้น
๔. ทรงชี้โทษแห่งการล่วงละเมิด
๕. ตรัสอานิสงส์แห่งความสำรวมระวัง
๖. ทรงตั้งพระพุทธรูปบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป^{๑๙}

^{๑๓} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๕๔-๓๕๖.

^{๑๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

^{๑๕} วิ.อ. (บาลี) ๑/๒๑/๑๔๗.

^{๑๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๔/๑๗-๒๙.

^{๑๗} เป็นผู้พ่ายแพ้ ถึงความพ่ายแพ้ คือ เป็นผู้เคลื่อน พลัดตก เหนินห่างจากพระสัทธรรม, ปาราชิกศัพท์ หมายถึงตัวสิกขาบท ตัวอาบัติ บุคคล ในที่นี้หมายถึงบุคคล, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

^{๑๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๘.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้กล่าวถึงขั้นตอนแห่งพระพุทธบัญญัติไว้ดังนี้

๑) เมื่อใด ความเสียหายเกิดขึ้น เพราะภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงเมื่อนั้น พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามความประพฤติเช่นนั้นเป็นอย่าง ๆ ไป เช่นพระธนิยะถือเอาพระวาจของพระเจ้าพิมพิสารซึ่งเปล่งตามพระราชประเพณีเมื่อครั้งราชาภิเษกว่า “หญ้า ไม้และน้ำเราให้แก่พวกสมณพราหมณ์” ดังนี้ เป็นเลศถือเอาไม้หลวงไปทำกุฎี ด้วยอ้างว่าได้รับพระราชทาน เมื่อเกิดเหตุขึ้น จึงทรงตั้งพระพุทธบัญญัติห้ามอนินาทาน แม้อภิสมจารก็ทรงวางไว้โดยนัยนั้น

๒) พระพุทธบัญญัติครั้งตั้งขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เหมาะสมด้วยประการใดประการหนึ่ง คือยังหลวมอยู่ ไม่พอจะห้ามความเสียหายนั้นได้ขาด เช่นนี้ทรงบัญญัติซ้ำรัดเข้าอีก เช่นทรงตั้งพระพุทธบัญญัติห้ามไม่ให้ล้างผลาญชีวิตมนุษย์ ยังไม่พอจะให้เข้าใจว่าทรงห้ามตลอดถึงพรรณนาถึงคุณแห่งความตาย หรือยังให้เขาฆ่าตัวเสียเอง จึงทรงบัญญัติซ้ำเติมความข้อนั้นเข้าด้วย หรือตึงเกินไป เช่นนี้ทรงบัญญัติซ้ำผ่อนให้เบาลง เช่นทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้ทอดอุตริมนุสสรธรรมอันไม่มีจริง ข้อนั้นกินความกว้างไปถึงการทอดด้วยสำคัญว่าได้บรรลุ แต่เป็นคุณที่ไม่มีจริง จึงทรงบัญญัติซ้ำ ยกผู้พูดด้วยสำคัญผิดดังนั้นเสีย ไม่ให้ต้องอาบัติ

๓) พระพุทธบัญญัติที่ทรงตั้งไว้แล้ว แม้ไม่เป็นไปสะดวก ก็ไม่ทรงถอนเสียทีเดียว คงเพิ่มอนุบัญญัติ เช่นทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้นอนด้วยอนุสัมบัน เพื่อจะกันชาวบ้านไม่ให้เห็นอาการวิปาสของภิกษุในเวลากลางคืน เมื่อมีสามเณรขึ้น สามเณรก็จัดว่าเป็นอนุสัมบัน เมื่อไม่มีที่อยู่ จึงทรงผ่อนให้นอนด้วยกันได้ไม่เกิน ๓ คืบ ข้อที่ทรงตั้งไว้เดิมเรียกว่า มูลบัญญัติ ข้อที่ทรงตั้งเพิ่มเติมทีหลัง เรียกอนุบัญญัติ รวมมูลบัญญัติและอนุบัญญัติเข้าด้วยกัน เรียกว่า สิกขาบท^{๒๐}

๔) เมื่อเกิดเหตุแล้ว จะทรงตั้งพระพุทธบัญญัตินั้น ตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุให้ถูกรับแล้ว ทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น และอานิสงส์แห่งความสำรวมแล้ว จึงทรงตั้งพระพุทธบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุทำเช่นนั้นอีกต่อไป ทรงวางโทษคือปรับอาบัติไว้หนักบ้าง เบาบ้าง^{๒๑}

หลังพระพุทธปรินิพพาน พระอรหันตสาวกทั้งหลายได้ประชุมกันรวบรวมจัดแบ่งพระธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า สังคายนา แต่ละครั้งแม้ปรารภเหตุต่างกัน แต่ก็มีวัตถุประสงค์หลักเดียวกัน คือ รวบรวมธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่และพัฒนาจากธรรมวินัยสู่การจัดแบ่งเป็น พระปิฎก ได้ ๓ ปิฎก คือ ธรรมวินัย ๓ หมวด แยกเป็น พระสุตตันตปิฎก กับ พระอภิธรรมปิฎก ส่วนพระวินัยปิฎกก็ยังคงเป็นพระวินัย จากนั้นก็ช่วยกันสืบทอดคำสอนโดยวิธีมุขปาฐะ คือ แบ่งหน้าที่ท่องจำสืบทอดกันมาอย่างเป็นระบบ อันเนื่องมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้ามีมากเกินความสามารถที่บุคคลคนเดียวจะจดจำได้

^{๒๐} สิกขาบทอันหนึ่งมีหลายอนุบัญญัติก็มี เช่นสิกขาบทปรารภคณโกชนะ คือรับนิมนต์ออกชื่อของกินแล้วรวมกันฉันเป็นหมู่ ทรงผ่อนให้ตามคราว ในเวลาเจ็บ ในฤดูจิวร ในเวลาทำจิวร ในเวลาเดินทางบกทางเรือในคราวอัคคี ในคราวนิมนต์ของสมณะด้วยกัน, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข** เล่ม ๑, หน้า ๑๑.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๙-๑๑.

ครบถ้วน ผู้เชี่ยวชาญพระวินัยก็ท่องจำพระวินัย เรียกว่า วินัยธร^{๒๒} ส่วนผู้เชี่ยวชาญด้านพระสูตร หรือ พระอภิธรรมก็ท่องจำพระสูตรหรืออภิธรรม เรียกว่า อัมมธร^{๒๓} ต่อมาภายหลังได้มีการจารึก พระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร ในพุทธศตวรรษที่ ๕ ในรัชสมัยพระเจ้าวรมหาธรรมมัญญพราหมณ์ ประเทศ ศรีลังกาต่อมาปริวรรตเป็นอักษรของประเทศต่าง ๆ แต่ละประเทศที่นับถือในพระพุทธศาสนารวมทั้ง ประเทศไทยด้วย^{๒๔}

สรุปขั้นตอนแห่งพระพุทธบัญญัติ ดังนี้ คือ ๑) เมื่อมีภิกษุ ภิกษุณี ประพฤติไม่สมควรแก่ สมณภาวะทำให้ชาวบ้านตำหนิ ตีเตียน ๒) พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ตรัสสอบสวนท่ามกลาง สงฆ์ เมื่อยอมรับ ทรงชี้โทษ ตรัสบอกอานิสงส์แห่งความสำรวม ทรงมีพุทธบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุ (ภิกษุณี) ทำเช่นนั้นอีก เรียกว่า มุลบัญญัติ ผู้ทำผิดครั้งแรกไม่ทรงเอาผิด ในฐานะภิกษุดันบัญญัติ ๓) ทรงมีพุทธบัญญัติเพิ่มเติมให้รัดกุมมากขึ้น ถ้าต้งไปก็ทรงเพลาลง ขั้นตอนนี้ เรียกว่า อนุบัญญัติ และ ๔) หลังจากพุทธบัญญัติ ถ้ามีการกระทำผิด ภิกษุสงฆ์มีอาจตัดสินได้ พระพุทธองค์ทรงมีพุทธวินิจัยให้ เป็นแบบอย่าง เรียกว่า วินิตวัตถุ

๒.๑.๕ ประเภทแห่งพระพุทธบัญญัติ

พระพุทธบัญญัติในพระวินัยแต่ละข้อ หรือมาตราเรียกว่า สิกขาบท แปลว่าข้อที่ต้องศึกษา คือ พระพุทธบัญญัติสำหรับภิกษุมี ๒๒๗ สิกขาบท พระพุทธบัญญัติสำหรับภิกษุณีมี ๓๑๑ สิกขาบท บทเหล่านี้มาในพระปาติโมกข์ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือนพระพุทธ บัญญัติสำหรับภิกษุ ๒๒๗ สิกขาบท และพระพุทธบัญญัติสำหรับ ภิกษุณี ๓๑๑ สิกขาบท คือ :-

อาบัติ	ภิกษุ	ภิกษุณี
ปาราชิก	๔	๘
สังฆาทิเสส	๑๓	๑๗
อนียต	๒	-
นิสสัคคียปาจิตติย	๓๐	๓๐
ปาจิตติย	๙๒	๑๖๖
ปาฏิเทสนีย	๔	๘

^{๒๒} วินัยธร หมายถึง ผู้ทรงวินัย ภิกษุผู้ชำนาญวินัย พระอุบาลีเถระได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็น เอตทัคคะ ในบรรดาพระวินัยธร, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๗๔.

^{๒๓} อัมมธร ได้แก่ อัมมธร นามกิ. (อัมม + ธร + อ) ผู้ทรงไว้ซึ่งธรรม, แปลก สนธิรักษ์, **พจนานุกรม บาลี -ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๓.

^{๒๔} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระวินัยปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๔-๕.

เสขียะ	๗๕	๗๕
อจิระณะสมณะ	๗	๗
รวมพระพุทธรูปบุญญิตี	๒๒๗	๓๑๑

สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์เหล่านี้ ยกเว้นเสขียะ จัดเป็นอาทิพรหมจริยการศึกษา ส่วนเสขียะและสิกขาบทจำนวนมากที่มานอกพระปาติโมกข์ จัดเป็นอาภิสมจาจริยการศึกษา อนึ่ง สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์เหล่านี้ แต่เดิมตามบาลีพระสูตรมี ๑๕๐ สิกขาบทต่อมาภายหลังเพิ่มอนียต ๒ และเสขียะ ๗๕ จึงรวมเป็น ๒๒๗^{๒๕}

๑. ปาราชิก ๔ สิกขาบท

ปาราชิกเป็นชื่อครุกาบัติ อาบัติหนัก ที่ภิกษุหรือภิกษุณีต้องเข้าแล้วขาดจากการเป็นภิกษุทันที มีความหมายตามรูปศัพท์ หมายถึง ผู้พ่ายแพ้^{๒๖} ต้องสละสมณเพศและไม่ได้รับอนุญาตให้อุปสมบทเป็นภิกษุหรือภิกษุณีอีก เป็นทฎฐุลลาบัติ คืออาบัติชั่วหยาบ เป็นอนวเสสาบัติ คืออาบัติไม่มีส่วนเหลือ และเป็นอเทกัจฉา คือแก้ไขไม่ได้^{๒๗} ได้แก่ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการเสพเมถุนธรรม^{๒๘}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้^{๒๙}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการพรากกายมนุษย์^{๓๐}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม^{๓๑}

ปาราชิก ๔ นี้ เป็นกฎหมายอันเด็ดขาดของพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นกฎหมายทางโลกเท่ากับประหารชีวิต ถ้าต้องปาราชิกเข้าแล้วข้อใดข้อหนึ่ง ก็ขาดจากความเป็นภิกษุหาสิ่งวาส^{๓๒} ไม่ได้ ถ้าต้องปาราชิกแล้วยังไปร่วมอุโบสถสังฆกรรมทำให้สังฆกรรมเศร้าหมองแปลว่า ทำลาย ศาสนา ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน ทั้งภพนี้และภพหน้า เป็นมนุสสสุญญะหมดภพชาติที่จะได้มาเป็นมนุษย์ สิ้นใจเมื่อใดลงมหาโลกันตนรกเมื่อนั้น^{๓๓}

^{๒๕} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๓/๕๐.

^{๒๖} ผู้พ่ายแพ้ หมายถึง เห็นห่างจากพระสัทธรรม คือปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ, วิ.มहा. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

^{๒๗} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๓/๘.

^{๒๘} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๒๔-๓๙/๑๗-๒๙.

^{๒๙} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๘๔-๘๘/๗๔-๗๙.

^{๓๐} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๑๖๒/๑๓๔.

^{๓๑} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๒๙๓/๑๗๗.

^{๓๒} สิ่งวาส แปลว่าธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมกันของสงฆ์ ได้แก่การทำสังฆกรรมร่วมกัน สวดปาฏิโมกข์ร่วมกัน มีสิกขาบทเหมือนกัน เรียกร่างๆ ว่าทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน คือเป็นพวกเดียวกัน อยู่ด้วยกันได้ มีฐานะและสิทธิเสมอกัน; ในภาษาไทย ใช้หมายถึงร่วมประเวณีด้วย, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๖-๓๑๗.

^{๓๓} ปัญญา ใช้บางยางและคณะ, พระวินัย ๒๒๗ พุทธบัญญัติจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

๒. สังฆาติเสส ๑๓ ลิกขาบท

สังฆาติเสส ๑๓ ลิกขาบท ปรับอาบัติหนัก รองจากปาราชิก เป็นครุกาบัติแต่ยังเป็นสเตกัจฉา (แก้ไขหรือเยียวยาได้) แปลว่า หมู่อำบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ทั้งในระยะเบื้องต้นและในระยะที่เหลือ ประกอบด้วย ๓ ศัพท์ คือ สังฆะ (สงฆ์) + อาติ (เบื้องต้น) + เสส (ที่เหลือ)^{๓๔} คำว่า “สังฆาติเสส” แปลว่า หมวตอาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือหมายความว่าวิธีการจะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด กล่าวคือเมื่อภิกษุต้องอาบัติสังฆาติเสสแล้วต้องอยู่ปริวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดอาบัติไว้แล้วอยู่มานัต (นับราตรี) อีก ๖ ราตรี ทั้ง ๒ ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยสงฆ์เป็นผู้ให้ ต่อจากนั้นจึงประชุมสงฆ์ไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป ทำพิธีสวดให้พ้นจากอาบัติสังฆาติเสส ขั้นตอนสุดท้ายนี้ชื่อว่า อัพภาน มีการสวดญัตติ ๓ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๑ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง เรียกว่าญัตติจตุตถกรรมวาจา เมื่อจบครั้งที่ ๓ ภิกษุผู้ทำความผิดนั้นจึงเป็นผู้บริสุทธิ์จากอาบัติสังฆาติเสส^{๓๕}

๓. อนียต ๒ ลิกขาบท^{๓๖}

คำว่า อนียต แปลว่าไม่แน่นอน กล่าวคือในอนียตลิกขาบท ลิกขาบทที่ ๑ ภิกษุผู้ถูกกล่าวหาไม่แน่ว่าจะถูกปรับอาบัติปาราชิก สังฆาติเสส หรือปาจิตตีย์ กรณีที่จะสามารถหยิบยกขึ้นมาเพื่อปรับอาบัติพระภิกษุผู้ทำผิดมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑. ภิกษุหนึ่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง เป็นสถานที่กำบังพอที่จะเสพเมถุนกันได้ ถ้ามีอุบาสิกาผู้บรรลุลหกรรมตั้งแต่ชั้นโสดาบันขึ้นไปเห็นพฤติกรรมของภิกษุนั้นกล่าวหาเธอด้วยอาบัติ อย่างไม่อย่างหนึ่งคือ ปาราชิก สังฆาติเสส หรือปาจิตตีย์ และภิกษุนั้นก็ยอมรับว่าเธอได้นั่งอยู่ในที่ลับตากับหญิงสองต่อสองจริง เธอควรถูกปรับโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๓ อย่างนั้น หรือพึงปรับอาบัติตามที่อุบาสิกาผู้เชื่อถือได้นั้นกล่าวหา

๒. ภิกษุหนึ่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง แม้สถานที่นั้นไม่ใช่ที่กำบังไม่พอที่จะเสพเมถุนกันได้ แต่เป็นสถานที่เอื้ออำนวยพอที่จะพุดเกี้ยวหญิงด้วยวาจาชั่วหยาบได้ ถ้ามีอุบาสิกาผู้บรรลุลหกรรมตั้งแต่ชั้นโสดาบันขึ้นไปเห็นพฤติกรรมของภิกษุนั้นกล่าวหาเธอด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ สังฆาติเสส หรือปาจิตตีย์ และภิกษุนั้นก็ยอมรับว่าเธอได้นั่งอยู่ในที่ลับตากับหญิงสองต่อสองจริง เธอควรถูกปรับโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๒ อย่างนั้น หรือพึงปรับอาบัติตามที่อุบาสิกาผู้เชื่อถือได้นั้นกล่าวหา อนียตลิกขาบทนี้เน้นหนักไปในวิธีตัดสินอาบัติที่ยังไม่แน่ ระหว่างปาราชิก สังฆาติเสส หรือปาจิตตีย์ ซึ่งพระวินัยธรจะต้องวินิจฉัย อนียตไม่ใช่ชื่ออาบัติพิเศษนอกเหนือจากอาบัติทั้งสามนั้น ทั้งไม่ใช่ลิกขาบทที่ห้ามภิกษุหนึ่งในที่ลับตาหรือที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง ลิกขาบทที่ห้ามการกระทำความผิดคือลิกขาบทที่ ๔ และลิกขาบทที่ ๕ แห่งอเจลกวรรค ในปาจิตตีย์กณฑ์^{๓๗}

^{๓๔} พระครูกลยาณสิทธิวัฒน์, (สมาน กลยาณธมโม), พุทธบัญญัติ ๒๒๗, หน้า ๔๑.

^{๓๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓/๑๕.

^{๓๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๔๓/๔๗๓-๔๘๐.

^{๓๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓/[๑๗-๑๘].

๔. นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ สีกขาบท

คำว่า นิสสัคคียปาจิตติย ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือคำว่า นิสสัคคีย แปลว่าทำให้สละสิ่งของ อาบัติที่สละแล้วพึงแสดงหรือแปลว่า การสละ ซึ่งเป็นชื่อกระบวนการทางวินัยที่พึงทำในเบื้องต้น และ คำว่า ปาจิตติย แปลว่าทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้จงใจต้องอาบัติให้ตกไปโดยสรุปก็คือทำ จิต ให้ตกไปและจิตที่ถูกทำ ให้ตกไปนั้นย่อมพลาตจากอริยมรรคหรือทำ อริยมรรคให้เสียไป และปาจิตติย นี้เป็นเหตุให้จิตลุ่มหลงรวมทั้ง ๒ คำเป็น “นิสสัคคียปาจิตติย” หมายถึง บทบัญญัติในนิสสัคคียกัณฑ์ ๓๐ สีกขาบท

อาบัตินิสสัคคียปาจิตติยที่ภิกษุต้องเพราะเกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในทางที่ไม่เหมาะสมเป็นลหุกาบัติ คือ อาบัติเบาและเป็นสเทกิกฉา ยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้วสามารถพ้นได้ด้วยการสละสิ่งของ เช่นจีวรบาตร ผ่านีสีหนะฯ ที่ทำให้อาบัติ ต่อจากนั้นจึงแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะหรือบุคคล นิสสัคคียกัณฑ์ แบ่งเป็น ๓ วรรคคือ

๑. จีวรวรรค หมวดว่าด้วยจีวร มี ๑๐ สีกขาบท
๒. โกสิยวรรค หมวดว่าด้วยสันถัตไยใหม่ มี ๑๐ สีกขาบท
๓. ปัตตวรรค หมวดว่าด้วยบาตร มี ๑๐ สีกขาบท^{๓๘}

๕. ปาจิตติย ๙๒ สีกขาบท

คำว่า ปาจิตติย แปลว่าทำกุศลจิต กล่าวคือ กุศลธรรมของผู้จงใจต้องอาบัติทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปย่อมพลาตจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไปปาจิตติยเป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง อาบัตินิสสัคคียปาจิตติยเป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเทกิกฉา ยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้วสามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะหรือบุคคล มี ๙๒ สีกขาบท เรียกว่า สุทธิกปาจิตติย (ปาจิตติยล้วน)ปาจิตติยกัณฑ์ แบ่งเป็น ๙ วรรค คือ

๑. มุสาวาทวรรค หมวดว่าด้วยการกล่าวเท็จ มี ๑๐ สีกขาบท
๒. ภูตคามวรรค หมวดว่าด้วยภูตคาม มี ๑๐ สีกขาบท
๓. โอวาทวรรค หมวดว่าด้วยโอวาท มี ๑๐ สีกขาบท
๔. โภชนวรรค หมวดว่าด้วยโภชนะ มี ๑๐ สีกขาบท
๕. อเจลกวรรค หมวดว่าด้วยนักรบขเปลือย มี ๑๐ สีกขาบท
๖. สุราปานวรรค หมวดว่าด้วยการดื่มสุรา มี ๑๐ สีกขาบท
๗. สัปปาณกวรรค หมวดว่าด้วยสัตว์มีชีวิต มี ๑๐ สีกขาบท
๘. สหธรรมิกวรรค หมวดว่าด้วยผู้ร่วมประพฤติธรรม มี ๑๒ สีกขาบท
๙. รตนวรรค หมวดว่าด้วยรัตนะ มี ๑๐ สีกขาบท^{๓๙}

๖. ปาฏิเทสนียะ ๔ สีกขาบท

คำว่า ปาฏิเทสนียะ แปลว่า พึงแสดงคืน เป็นชื่ออาบัติที่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดพึงแสดงคืน ปาฏิเทสนียะ ๔ ได้แก่

^{๓๘} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๓/๗-๘.

^{๓๙} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๓/๑๖-๑๗.

ปฐมปาฏิเทสนียะ ว่าด้วยการรับของเคี้ยวของฉันจากมือภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติ^{๔๐}
 ทุตติยาปาฏิเทสนียะ ว่าด้วยการรับของเคี้ยวของฉันจากมือภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติ^{๔๑}
 ตติยาปาฏิเทสนียะ ว่าด้วยการรับของเคี้ยวของฉันในที่ที่ได้รับนิมนต์ไว้ก่อน^{๔๒}
 จตุตถปาฏิเทสนียะ ว่าด้วยการรับของเคี้ยวของฉันจากทายกที่ไม่ได้แจ้งไว้ก่อน^{๔๓}
 ปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นใน
 สงฆ์ ปรีชาปฏิบัติปาฏิเทสนียะแก่ภิกษุผู้กระทำความผิดเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้
 ๑. ภิกษุรับของเคี้ยวของฉันจากมือภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติ เอามาฉัน
 ๒. ภิกษุฉันภัตตาหารอยู่ ไม่ห้ามภิกษุณีที่ยืนคอยบงการให้ทายกถวายของที่นั่งที่น้อยอย่าง
 นั้นอย่างนี้
 ๓. ภิกษุไม่เป็นไข้ ไม่ได้รับนิมนต์ไว้ก่อน รับแล้วฉันของเคี้ยวของฉันในตระกูลที่ได้รับสมมติ
 ว่าเป็นเสขะ
 ๔. ภิกษุอยู่ในเสนาสนะป่าเปลี่ยว ไม่เป็นไข้ รับแล้วฉันของเคี้ยวของฉันที่ทายกไม่ได้แจ้งไว้
 ก่อน

ข้อที่น่าสังเกตว่า “ตระกูลที่ได้รับสมมติว่าเป็นเสขะ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓ ในวรรค
 นี้ หมายถึงตระกูลที่มีศรัทธามาก เลื่อมใสทั้งฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกา เป็นโสดาบันทั้ง ๒ ฝ่าย มีโรค
 ทรพย์มาก แต่บริจาคทำบุญหมดสิ้น^{๔๔}

๗. เสดียะ ๗๕ สิกขาบท

คำว่า เสดียะ แปลว่า ข้อปฏิบัติอันเป็นสมบัติของท่านผู้ยังต้องศึกษา ธรรมเนียมเกี่ยวกับ
 มารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ เป็นชื่อสิกขาบทที่ว่าด้วยมารยาทผู้ดี เป็นวิธีการวาง
 กิริยาทางกายและวาจาที่เหมาะสมของภิกษุ ไม่ได้เป็นชื่ออาบัติ ภิกษุไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสดิ
 ยะทั้งหลาย ต้องอาบัติทุกกฏทุกสิกขาบท สิกขาบทในเสดิกกัณฑ์นี้เป็นบทบัญญัติที่น่าสนใจ เพราะว่
 ด้วยเรื่องกิริยามารยาทที่เป็นธรรมเนียมของภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะ เสดียสิกขาบท ทั้ง ๗ วรรค แบ่งเป็น
 ๔ กลุ่ม ตามสาระสำคัญดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ว่าด้วยธรรมเนียมควรประพฤติในเวลาเข้าหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่มเรียบร้อย
 ในขณะที่อยู่ในชุมชน การสำรวจระวางอิริยาบถ การพูดคุยกันให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมเมื่ออยู่ใน
 ชุมชน

กลุ่มที่ ๒ ว่าด้วยว่าด้วยธรรมเนียมในการรับบิณฑบาต เริ่มตั้งแต่อิริยาบถในการรับ
 บิณฑบาต การขบฉันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

กลุ่มที่ ๓ ว่าด้วยธรรมเนียมในการแสดงธรรม เริ่มตั้งแต่การแสดงธรรมอย่างถูกกาลเทศะ
 ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลผู้อยู่ในอาการไม่เคารพธรรม

^{๔๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๕๒-๕๕๖/๖๒๗-๖๓๑.

^{๔๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๕๗-๕๖๑/๖๓๒-๖๓๔.

^{๔๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๖๒-๕๖๙/๖๓๕-๖๔๑.

^{๔๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๗๐-๕๗๕/๖๔๒-๖๔๗.

^{๔๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓/๓๐.

กลุ่มที่ ๔ ว่าด้วยธรรมเนียมในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลายพระพุทธรูปบัญญัติสิกขาบทเหล่านี้สะท้อนให้เห็นภาพของวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ในสมัยพุทธกาล วัฒนธรรมด้านการนุ่งห่ม การรับประทานอาหาร การใช้คำพูดที่อาจมีลักษณะที่ไม่เรียบร้อย เมื่อคนเหล่านั้นมาบวชในสังคมสงฆ์แห่งพระพุทธศาสนา ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาเพื่อเป็นหลักปฏิบัติ แนวคิดที่น่าสนใจในเสขยิกัณฑ์อีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นพุทธทัศนะที่มีต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คือบทบัญญัติที่ว่า “ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายรดลงบนพืชเขียวสด” (ตามความในสิกขาบทที่ ๑๔ แห่งปาทุการวรรค) ในสิกขาบทที่ ๑๕ แห่งปาทุการวรรค เสขยิกัณฑ์แบ่งเป็น ๗ วรรค คือ

๑. ปริมาณทวารวรรค หมวดว่าด้วยการนุ่งห่มเรียบร้อย มี ๑๐ สิกขาบท
๒. อุชชัคคิการวรรค หมวดว่าด้วยการหัวเราะ มี ๑๐ สิกขาบท
๓. ชัมภตการวรรค หมวดว่าด้วยการเท้าสะเอว มี ๑๐ สิกขาบท
๔. สักกัจจการวรรค หมวดว่าด้วยความเอื้อเฟื้อ มี ๑๐ สิกขาบท
๕. กพพการวรรค หมวดว่าด้วยคำขำ มี ๑๐ สิกขาบท
๖. สุสุสุการวรรค หมวดว่าด้วยการฉันดังซู้ด ๆ มี ๑๐ สิกขาบท
๗. ปาทุการวรรค หมวดว่าด้วยเยี่ยงเท้า มี ๑๕ สิกขาบท^{๔๕}

๘. อธิกรณสมณะ ๗ สิกขาบท

คำ ว่า อธิกรณสมณะ ประกอบด้วย ๒ คำ คือ อธิกรณ แปลว่า เหตุ โทษเรื่องราว คดีความ ในที่นี้หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ และคำ ว่า สมณะแปลว่า การระงับ การทำให้สงบ รวมเป็น อธิกรณสมณะ แปลว่าธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ หรือวิธีการเพื่อระงับอธิกรณ์ อธิกรณสมณะมี ๗ ประการ คือ

- ๑) สัมมุขาวินัย ระงับในที่พร้อมสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคลและพร้อมหน้าธรรม^{๔๖}
- ๒) สติวินัย ระงับโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์^{๔๗}
- ๓) อุมุพหวินัย ระงับโดยยกประโยชน์ให้ต้องอาบัติในขณะเป็นบ้า^{๔๘}
- ๔) ปญฺญญาตการณะ ระงับตามคำรับของจำเลย^{๔๙}

^{๔๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓/๓๐-๓๑.

^{๔๖} “พร้อมหน้าสงฆ์” คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์ประชุมตามที่กำหนดไว้ในแต่ละกรณี, “พร้อมหน้าบุคคล” คือคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมกัน, “พร้อมหน้าวัตถุ” คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นมานิฉัย, “พร้อมหน้าธรรม” คือวินิจฉัยถูกต้องโดยธรรมวินัย (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓/๓๖).

^{๔๗} “สติวินัย” คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่มีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยสลวิบัติ สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า “ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์” เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้ (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓/๓๖).

^{๔๘} “อุมุพหวินัย” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้ว ในกรณีที่ผู้โจทภิกษุนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะเป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใคร ๆ โจทเธอด้วยอาบัติ (วิ.มหา. (ไทย) ๒/-/[๓๖]).

^{๔๙} “ปญฺญญาตการณะ” คือวิธีการระงับอธิกรณ์โดยปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของจำเลย การแสดงอาบัตินี้ถือว่าเป็นปญฺญญาตการณะเช่นเดียวกัน (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓/๓๗).

๕) เยกยยสีกา ะงับตามเสียงข้างมาก^{๕๐}

๖) ตัสสปปยสีกา ะงับโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด^{๕๑}

๗) ตินวัตถการกะ ะงับโดยการประนีประนอม^{๕๒}

อธิกรณสมณะ ๗ ถือว่าเป็นกระบวนการยุติธรรม กระบวนการแก้ปัญหา และกระบวนการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ที่เป็นทางการของสังคมสงฆ์ ที่แสดงให้เห็นรูปแบบแห่งระบอบประชาธิปไตย และรูปแบบการทำงานในสงคมสงฆ์นับแต่ครั้งพุทธกาลมาถึงปัจจุบัน^{๕๓}

ปลื้ม โชติชฎยางกูร ได้เปรียบเทียบพระพุทธรูปัญญัติกับความผิดทางกฎหมาย บ้านเมืองไว้ดังนี้

พุทธรูปัญญัติ	ทางกฎหมาย
๑) สถิตตกะ เจตนาคิดจะทำ ปรับอาบัติผู้ล่วงละเมิด	๑) เจตนา
๒) อจิตตกะ ปรับอาบัติแม้ไม่มีเจตนา	๒) ไม่เจตนา
	๓) ประมาท

๑) **สถิตตกะ** องค์ประกอบภายในจิตใจ ได้แก่ ความผิดที่มีเจตนาเป็นองค์ประกอบ คือ เจตนาคิดจะทำ อาจเป็นเจตนาโดยตรง หรือเจตนาเล็งเห็นผลเจตนาทำผิดเพราะเหตุจงใจ เช่น อยากได้ของของเขาจึงลัก โกรธจึงคิดฆ่าเขา สิ่งที่น่าใจ คือ ความโลภความโกรธ ความหลง สถิตตกะ แปลว่ามีจิตคิดทำ มีเจตนา มีความจงใจ หมายถึงมีความตั้งใจทำ ทำทั้งที่รู้อยู่^{๕๔} สถิตตกะ เป็นภาษาพระวินัยใช้เรียกอาบัติบางสิกขาบทที่ปรับแก่ภิกษุผู้ละเมิดด้วยความตั้งใจ ล่วงละเมิดทั้งที่รู้อยู่ หรือตั้งใจที่จะทำเช่นนั้น เป็นการชี้ว่ามีเจตนาที่จะล่วงละเมิด เช่นจงใจพูดอวดอุตริมนุสสรธรรม แก้งก้อความรำคาญแก่ภิกษุอื่น แต่ถ้าไม่มีเจตนา ไม่จงใจ เช่น อวดอุตริมนุสสรธรรมด้วยสำคัญว่าได้บรรลุ อย่างนี้ไม่ถือเป็นผิด^{๕๕}

^{๕๐} “เยกยยสีกา” คือ วิธีระงับอธิกรณโดยตัดตามเสียงข้างมาก สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓/๓๗).

^{๕๑} “ตัสสปปยสีกา” คือวิธีระงับอธิกรณโดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำผิด เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีผิดจริง แม้เธอจะไม่รับสารภาพ (วิ.มหา. (ไทย) ๒/-/[๓๗]).

^{๕๒} “ตินวัตถการกะ” คือ วิธีระงับอธิกรณโดยการทั้ง ๒ ฝ่ายประนีประนอมกัน เปรียบเหมือนเอาหญ้ากลบไว้ ไม่ต้องชำระสะสางคดีความ วิธีนี้ใช้ระงับอธิกรณ ที่ยุ่งยาก อาจจะเป็นอนุวาทาธิกรณหรืออาปัตตาธิกรณ เช่นกรณีพิพาทกันของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓/๓๗)

^{๕๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓/๓๗.

^{๕๔} ปลื้ม โชติชฎยางกูร, คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๐), หน้า ๕๘-๕๙.

^{๕๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๙๗๘.

๒) **อจิตตะ** เป็นการกระทำที่ไม่ต้องมีเจตนาเป็นองค์ประกอบ ก็เป็นความผิดทางวินัย เช่นภิกษุทรงอดิเรกจีวรได้เพียง ๑๐ วัน ถ้าวาง ๑๐ วันไป เป็นนิสสัยคิยาปาจิตตีย์ตามสิกขาบทที่ ๑ จีวรวรรค แม้ภิกษุผู้ทรงอดิเรกจีวรจะไม่มีเจตนา แต่ได้ครอบครองไว้เกิน ๑๐ วันก็เป็นอาบัติ อจิตตะ แปลว่า ไม่มีจิตคิดทำไม่มีเจตนาทำ เป็นภาษาพระวินัยใช้เรียกอาบัติบางสิกขาบทที่ปรับแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดหรือทำความผิด คล้ายกับว่าทำด้วยความประมาท ตัวอย่างเช่น สิกขาบทว่าด้วยการดื่มสุรา ว่าด้วยการขบฉันอาหารในเวลาวิกาลว่าด้วยการชักชวนเดินทางร่วมกับมาตุคาม (ผู้หญิง)^{๕๖} ทางกฎหมายแยกความผิดที่อาศัยองค์ประกอบภายในออกเป็น ๓ อย่าง คือ ๑) เจตนา ๒) ไม่เจตนา ๓) ประมาท

ดังที่บัญญัติในมาตรา ๕๙ ประมวลกฎหมายอาญาว่า “บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาก็ต่อเมื่อได้กระทำโดยเจตนา เว้นแต่จะได้กระทำโดยประมาท ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติให้ต้องรับผิดชอบเมื่อได้กระทำโดยประมาท หรือเว้นแต่ในการกรณีที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยแจ้งชัดให้ต้องรับผิดชอบ แม้ได้กระทำโดยไม่มีเจตนา”^{๕๗}

อนึ่ง การกระทำความผิดที่มีเจตนาเป็นองค์ประกอบนั้น ถ้าผู้ทำไม่มีเจตนา ย่อมไม่มีความผิดตามสิกขาบทหรือมาตรานั้น แต่อาจเป็นความผิดฐานทำโดยประมาทหรือโดยไม่มีเจตนาตามมาตราอื่น เช่น ภิกษุเจตนาฆ่ามนุษย์ให้ตายเป็นปาราชิก ถ้าไม่เจตนาฆ่าแต่ถ้าทำการอย่างหนึ่งทำให้คนตาย เช่น รักษาคนป่วยทางไสยศาสตร์เป็นเหตุให้คนป่วยถึงแก่ความตาย ก็ไม่เป็นปาราชิกตามพระพุทธรูปบัญญัติ เพราะไม่มีเจตนาฆ่าคนป่วยพระภิกษุผู้ปฏิบัติตามพระพุทธรูปบัญญัติอย่างถูกต้อง ย่อมเป็นผู้มีระเบียบวินัยอันดีงามประพฤติดังสงบเสงี่ยมเรียบร้อย ชวนให้บุคคลผู้ที่พบเห็นเลื่อมใส และได้ชื่อว่า จรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวนาน ทั้งนี้เพราะพระพุทธรูปบัญญัติ คือกฎระเบียบที่ทำให้สังคมงดงาม ยืนยาว เปรียบดังสืบต่ออายุแห่งพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า ความเป็นมาแห่งพระพุทธรูปบัญญัติว่า ในระยะที่ยังไม่มีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์เองทุกกึ่งเดือน ขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรกราบทูลอาราธนาให้ทรงบัญญัติสิกขาบท พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท จนกระทั่งถึงพรรษาที่ ๒๐ จึงทรงมีพระพุทธรูปบัญญัติปฐมปาราชิก เพราะพระสุทินผู้เป็นต้นบัญญัติได้ เสด็จเมณกับอดีตภรรยาที่ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ปฐมปาราชิก สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมณว่า “ภิกษุใดเสพเมณธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิกมีขึ้นตอนแห่งพระพุทธรูปบัญญัติ คือ เมื่อมีภิกษุ ภิกษุณี ประพฤติไม่สมควรแก่สมณภาวะทำให้ชาวบ้านตำหนิ ตีเตียน พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสสอบสวนท่ามกลางสงฆ์ เมื่อยอมรับ ทรงชี้โทษ ตรัสบอกอาณิสสแห่งความสำรวม ทรงมีพระพุทธรูปบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุ (ภิกษุณี) ทำเช่นนั้นอีก เรียกว่า มูลบัญญัติ ผู้ทำผิดครั้งแรกไม่ทรงเอาผิด ในฐานะภิกษุต้นบัญญัติ ทรงมีอนุบัญญัติ เพิ่มเติมให้รัดกุมมากขึ้น ถ้าต้งไปก็ทรง เพลาลงหลังจากพระพุทธรูปบัญญัติ ถ้ามีการกระทำความผิด ภิกษุสงฆ์มีอาจตัดสินได้ พระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธรูปวินัยให้เป็นแบบอย่าง เรียกว่า วินิตวัตถุ มีพระพุทธรูปบัญญัติสำหรับภิกษุ ๒๒๗ สิกขาบท และพระพุทธรูปบัญญัติสำหรับภิกษุณี ๓๓๑ สิกขาบท สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๙๒.

^{๕๗} ปลื้ม โชติขจรยางกูร, คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์, หน้า ๕๘-๕๙.

เหล่านี้ ยกเว้นเสขิยะ จัดเป็นอาทิพรหมจริยการศึกษา ส่วนเสขิยะและสิกขาบทจำนวนมากที่มานอก พระปาติโมกข์ จัดเป็นอาภิสมาจารการศึกษา

๒.๒ อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในสมัยพุทธกาล การปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งในแง่ของพระวินัยคือวิธี ระงับอธิกรณ์หรืออธิกรณ์สมณะ พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้เพื่อเป็นข้อปฏิบัติเพื่อระงับ(สมณะ) ความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ซึ่งได้แก่พระภิกษุและภิกษุณีเท่านั้น มิได้เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ โดยให้ เหตุผลว่าความขัดแย้งของคฤหัสถ์เช่นการเถียงกันระหว่างชนทั้งหลายมีมารดากับบุตรเป็นเพียงการ วิวาทเพราะกล่าวแย้งกันแต่ไม่จัดเป็นอธิกรณ์ เพราะไม่มีความเป็นเหตุที่ต้องระงับด้วยสมณะทั้งหลาย อย่างไรก็ตามแม้จะอ้างว่าพระพุทธเจ้าทรงออกแบบอธิกรณ์สมณะเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคม พระภิกษุเท่านั้น แต่พระองค์ไม่ได้ตรัสห้ามว่าหลักการบางอย่างนั้นไม่สามารถประยุกต์รูปแบบไปใช้ได้ กับสังคมคฤหัสถ์ได้ การปฏิบัติความขัดแย้งตามแนวนี้น่าจะเป็นหลักการที่มีการผสมผสานระหว่าง วิถีโลกกับวิถีธรรมเข้าด้วยกัน คล้ายคลึงกับหลักอภิธานิยธรรมที่ได้มีการนำแนวทางที่เจ้าลิจฉวีเคย ปฏิบัติมาเป็นฐานเพื่อประยุกต์ให้พระภิกษุได้นำไปปฏิบัติในลำดับต่อมา ในเบื้องต้นนี้จะกล่าวถึง อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์ เพื่อให้เห็นภาพหลักการที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ต่อไปนี้เป็น

๒.๒.๑ อธิกรณ์

อธิกรณ์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดต้องทำ เป็นเรื่องที่สงฆ์จะต้องดำเนินการซึ่งมี ทั้งที่เป็นปัญหาด้านการทะเลาะวิวาท การโจทก์ปรับอาบัติกัน การพิจารณาโทษ หรือการประกอบ พิธีกรรมบางอย่างเช่น การทอดกฐิน การอุปสมบท เป็นต้น คำว่าอธิกรณ์ จึงไม่ได้หมายความว่าเฉพาะ เรื่องราวเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาเท่านั้น แต่ยังมีความหมายรวมถึงกิจของสงฆ์ที่เป็นหน้าที่และระเบียบ ปฏิบัติเช่นการอุปสมบทหรือการทอดกฐินข้างต้น อธิกรณ์แบ่งออกเป็น ๔ ประเภทมีรายละเอียด ต่อไปนี้

๑. **วิวาทาธิกรณ์** วิวาทาธิกรณ์หมายถึง การทะเลาะ การโต้แย้งกัน ที่สงฆ์ จะต้องดำเนินการพิจารณาระงับวิวาทาธิกรณ์ มาจากคำว่า “วิวาท” คือ การทะเลาะ การโต้แย้ง การ ว่าไปคนละทาง การไม่ลงรอยกัน”^{๕๘} สนธิกับคำว่า “อธิกรณ์” คือ เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำ เรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการ^{๕๙} สามารถจำแนกได้เป็น ๔ คู่ คือ^{๖๐}

๑. วิวาทกันว่าข้อนี้เป็นธรรม ข้อนี้ไม่เป็นธรรม
๒. ข้อนี้เป็นวินัย ข้อนี้ไม่เป็นวินัย
๓. ข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ข้อนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสไว้
๔. ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงประพจน์มา ข้อนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงประพจน์มา
๕. ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ข้อนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้

^{๕๘} พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺญโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๔๕.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^{๖๐} วิ. จู. (บาลี) ๖/๖๓๓/๒๙๙

๖. ขอนี้เป็นอาบัติ ขอนี้ไม่เป็นอาบัติ
๗. ขอนี้เป็นอาบัติเบา ขอนี้เป็นอาบัติหนัก
๘. ขอนี้เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ ขอนี้เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ
๙. ขอนี้เป็นอาบัติหยาบคาย ขอนี้ไม่เป็นอาบัติหยาบคาย

สาเหตุการเกิดวิวาทาธิกรณ์ คือ มูลเหตุแห่งการเถียงกันปรารภกันมี ๒ ประการ คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์ด้วยความปรารถนาดี คือ เห็นแก่พระธรรมวินัย และมีจิตประกอบด้วย
อโลภะ (ไม่มีความโลภ) โทสะ (ไม่มีความโกรธ) โมหะ (ไม่มีความหลง)

๒. วิวาทาธิกรณ์ด้วยปรารถนาเลว คือ ก่อขึ้นด้วย ทิฐฐิ มานะ แม้รู้ว่าผิดก็ขึ้นทำ ยังมีจิตประกอบด้วย โลภะ(ความโลภ) โทสะ(ความโกรธ) โมหะ(ความหลง) กรณีศึกษาวิวาทาธิกรณ์ที่มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล กล่าวคือ ในโกสัมพีชั้นธกะ^{๖๑} เรื่องพระธรรมธ^{๖๒} กับพระวินัยธ^{๖๓} ในสมัยพุทธกาล ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่ ไร่สภารามนครโกสัมพี มีภิกษุเป็นคณาจารย์อยู่ที่นี่ ๒ รูป ต่างก็มีลูกศิษย์มากด้วยกันทั้งสองฝ่าย วันหนึ่งพระธรรมธได้เข้าไปในห้องน้ำ ใช้น้ำแล้วเหลือไว้หนึ่งเมื่อพระวินัยธเข้าไปเจอน้ำเหลือไว้ จึงได้ตำหนิพระธรรมธ พระธรรมธเห็นว่าปอาบัติทุกกฎ จึงได้ยอมรับผิดต่อพฤติกรรมนั้น แต่พระวินัยธกลับนำเรื่องเพียงเล็กน้อยนี้เป็นพูดกับลูกศิษย์ของตนว่า พระธรรมธขนาดทำผิดแล้วยังไม่รู้สีกตัวอีก ต่อมาลูกศิษย์ของพระวินัยธก็ได้พูดถากถางทำนองเดียวกันกับลูกศิษย์ของพระธรรมธว่าอาจารย์ของพวกท่านทำผิดแล้วยังไม่รู้สีก น่าละอายนัก ฝ่ายลูกศิษย์ก็นำเรื่องนี้ไปปรึกษากับพระธรรมธ พระธรรมธได้ฟังดังนั้น จึงพูดว่าทำไมพระวินัยธจึงพูดอย่างนี้ เราทำผิดภักก็ยอมรับผิดและแสดงอาบัติไปแล้วไหนจึงพูดกลับกลอกเช่นนี้เล่าจึงพูดกับลูกศิษย์ทั้งหลายเป็นศิษย์ของรูปใดก็เห็นตามรูปนั้น เริ่มต้นด้วยพระ ๒ รูปวิวาทกัน ลูกศิษย์ก็มาเข้าข้างฝ่ายอาจารย์ของตนจนกลายเป็นเหตุทะเลาะวิวาทกัน ๒ ฝ่าย จนชาวบ้านแตกแยกกันเป็นฝักเป็นฝ่าย พระวินัยธได้โอกาสสวดประกาศลงอุกเขป นียกรรม^{๖๔} แก่พระธรรมธ ฝ่ายพระธรรมธก็ไม่ยอมรับเพราะท่านถือว่าท่านไม่ผิด เรื่องลูกกลามไปใหญ่โต พระพุทธเจ้าทรงเตือนสติเรื่องก็ยังไม่ยุติ ชาวบ้านไม่พอใจ จึงพากันงดทำบุญ ภิกษุเหล่านั้นเมื่อได้รับความลำบากก็รู้สึกสำนึกในวิวาทาธิกรณ์ดังกล่าวมาแล้วนั้น พอออกพรรษาแล้วจึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและยอมรับข้อวิวาทที่มีต่อกัน เรื่องราวจึงยุติลงด้วยติกรณีศึกษาวิวาทาธิกรณ์ภายหลังพุทธกาลมาประมาณ ๑๐๐ ปี กล่าวคือ เรื่องภิกษุวัชชีบุตรกล่าววัตถุ ๑๐ ประการ^{๖๕} พวกภิกษุวัชชีบุตรคือ ชาววัชชีผู้ตั้งสำนักในนครไพสาลีหรือชาวปราจีนได้ประพฤติปฏิบัติทางวินัยแตกต่างจากของพระสงฆ์พวกอื่นโดยย่อหย่อน ซึ่งมีเรื่องยกขึ้นมากล่าวดังต่อไปนี้

๑. สิงคโลณกัปปะ พระภิกษุสังสมเกลือในกลักเขาเป็นต้น แล้วนำไปผสมอาหารอื่นฉันได้ไม่เป็นอาบัติ ซึ่งผิดพุทธบัญญัติว่า ภิกษุสังสมของเคี้ยวของฉัน เป็นอาบัติปาจิตติย

^{๖๑} วิ. มหา .(ไทย) ๕/๒๓๘-๒๖๐/๒๔๕-๒๗๗

^{๖๒} พระธรรมธ คือ พระที่เคร่งครัดทางพระธรรม มีความรู้เกี่ยวกับหลักธรรม

^{๖๓} พระวินัยธ คือ พระที่เคร่งครัดทางพระวินัย มีความรู้เกี่ยวกับพระวินัย

^{๖๔} อุกเขปนียกรรม หมายถึง วิธีการลงโทษที่สงฆ์กระทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้ว ไม่ยอมรับว่าเป็น

อาบัติ

^{๖๕} วิ. จุ. (บาลี) ๗/๖๔๐/๒๖๔

๒. ทวังคูลักปะ ภัษณอาหารเวลาตะวันบ่ายล่วงไปแล้ว ๒ องค์ได้ไม่เป็นอาบัติซึ่งขัดกับพระบัญญัติที่ห้ามภัษณอาหารในยามวิกาล ถ้าฉันเป็นอาบัติปาจิตตีย์

๓. คามันตรักปะ ภัษณจากวัด แล้วเข้าไปในบ้าน เขาถวายอาหารก็ฉันได้อีกในเวลาเดียวกัน แม้ไม่ได้ทำวินัยกรรมมาก่อนซึ่งขัดกับพระบัญญัติที่ห้ามภัษณอดิเรกถ้าฉันต้องอาบัติปาจิตตีย์

๔. อาวาสักปะ อาวาสใหญ่มีสีมาใหญ่ ทำอุโบสถแยกกันได้ ในพระวินัยห้ามการทำอุโบสถแยกกัน ถ้าแยกกันเป็นอาบัติปาจิตตีย์

๕. อนุมตักปะ ถ้ามีภัษณที่ควรนำฉันหามาอยู่ แต่มิได้นำมาจะทำอุโบสถก่อนก็ได้แต่พระวินัยห้ามไม่ให้กระทำเช่นนั้น

๖. อาจิณักปะ ข้อปฏิบัติอันใดที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครูบาอาจารย์ แม้ประพฤติดีกก็ควร

๗. อมัตถิกักปะ ภัษณอาหารแล้วไม่ได้ทำวินัยกรรมก่อน ฉันนมสทที่ไม่ได้แปลเป็นนมสัมนไม่ควร แต่วิชชีบุตรว่าควร

๘. ชโลคิง ปาตุง เหล้าอ่อนที่ไม่ได้เป็นสุราน้ำเมาฉันได้ ซึ่งขัดพระวินัยที่ห้ามดื่มน้ำเมา

๙. อทสกัง นิสีทนัง ภัษณใช้ผ้าสีทนะที่ไม่มีชายก็ควร

๑๐. ชาตรูปรชตะ ภัษณรับเงินและทองก็ได้

กรณีศึกษาวิวาทาธิกรณ์ภายหลังพุทธกาลในระหว่าง พ.ศ. ๒๒๒ ถึง ๒๓๔ กล่าวคือในสมัยรัชกาลของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้มีวิวาทาธิกรณ์เกิดขึ้นในหมู่พระสงฆ์อโศการาม^{๖๖} พระอารามหลวง ณ กรุงปาตลีบุตร เพราะมีความเห็นปรรวาศาสนธรรมแตกต่างกัน พระสงฆ์ไม่ได้ทำอุโบสถร่วมกันนานถึง ๑๒ ปี พระคันถรจนายกกล่าวว่าด้วยสาเหตุพวกเดียรถีย์ปลอมเป็นภิกษุเข้ามาปณอยู่ในหมู่สงฆ์แสดงลัทธิของตนว่าเป็นพระในพระพุทธศาสนา เอาเพศภิกษุคลุมตัว สอนลัทธิของตน และบางพวกตั้งใจอุปสมบทด้วยความศรัทธาจริงๆ แต่ก็ไม่ทิ้งลัทธิเดิมปฏิบัติปนเปไปตามธรรมดาของปุถุชนที่เปลี่ยนศาสนาหรือลัทธิใหม่ แต่ไม่ได้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ไม่ปฏิบัติตนให้ถูกต้องหรือหวังบวชเพียงหวังลาภสักการะเท่านั้น ครั้นนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงได้ถือมติทางพระพุทธศาสนาตามพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระให้สีกภิกษุพวกเดียรถีย์ โดยใช้วิธีตั้งคำถามเกี่ยวกับพระธรรมและพระวินัยของสงฆ์ หากพระสงฆ์องค์ไหนตอบได้ให้คงเป็นสงฆ์อยู่ แต่หากองค์ไหนตอบไม่ถูกหรือผิดเพี้ยนไปก็ให้จับสึกนอจากกรณีศึกษาที่ยกมากล่าวแล้วนี้ วิวาทาธิกรณ์หรือการทะเลาะวิวาทกันในหมู่สงฆ์ก็เกิดขึ้นทุกยุคทุกสมัย แต่วิวาทาธิกรณ์ก็ระงับไปได้ด้วยวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงได้บัญญัติซึ่งกล่าวถึงในลำดับต่อไป

^{๖๖} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เอดิสันเพรสโปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๔.

๒. อนุวาทาธิกรณ์

อนุวาทาธิกรณ์หมายถึง การโจทก์ที่จัดเป็นอธิกรณ์ เป็นการกล่าวหาว่า เป็นการฟ้องร้องกันในเรื่องความผิดหรือความเสียหาย อนุวาทาธิกรณ์มาจากคำว่า “อนุวาท” คือ การโจทก์^{๖๗} การฟ้องการกล่าวหาด้วยกันด้วยอาบัติ^{๖๘} สามารถจำแนกเป็น ๔ อย่างคือ

๑. ศีลวิบัติ ความเสียหายด้านศีล เกิดจากการละเมิดสิกขาบทต่าง ๆ
๒. อาจารย์วิบัติ ความเสียหายด้านกิริยามารยาท เกิดจากการมีมารยาททราม ขาดการสำรวมระวังแก่ เพศ กาล สถานที่ ชุมชน เป็นต้น
๓. ทิฏฐิวิบัติ คือ ความเห็นผิดธรรม ผิดวินัย เกิดจากการมีความคิดเห็นไม่

ตรงตามพระธรรมวินัย

๔. อาชีวิวิบัติ ความเสียหายแห่งการเลี้ยงชีพ เกิดจากการเลี้ยงชีวิตในทางผิด

ศีลธรรมและกฎหมายอนุวาทาธิกรณ์เป็นการโจทก์หรือการฟ้องร้องกันเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องอาบัติ ซึ่งเป็นเรื่องมีมูลเรื่องที่มีมูลในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเรื่องที่แท้จริง^{๖๙} แต่ยังหมายรวมเอาถึง

๑. เรื่องที่ได้เห็นเอง
๒. เรื่องที่ได้ยินเองหรือมีผู้บอกและเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง
๓. เรื่องที่เว้นจาก ๒ สถานนั้น แต่สงสัยหรือรังเกียจโดยอาการ เช่น ได้ยินว่าของชิ้นหนึ่งหายไป และได้ไปพบของชิ้นนี้ที่กุฏิของพระภิกษุชื่อ ก. เป็นต้น

ในหมู่ภิกษุสงฆ์มีความเป็นมีศีลสามัญญตาหรือมีความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน ซึ่งเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งแห่งความสามัคคี เมื่อมีภิกษุผู้ศีลขึ้นในสงฆ์เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้มีศีลจะกำจัดออกเสีย มีพระพุทธานุญาตตรัสว่า เมื่อมีซากศพในมหาสมุทร คลื่นย่อมซัดขึ้นฝั่ง ทางที่ภิกษุรูปหนึ่งจะพึงโจทก์ภิกษุอีกรูปหนึ่งด้วยอาบัติด้วยความปรารถนาดีก็มี ด้วยความปรารถนาเลวก็มี อนุวาทาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นผู้ใดโจทก์เพราะเห็นแก่พระธรรมวินัยผู้นั้นชื่อว่าทำด้วยความปรารถนาดี ผู้ใดโจทก์เพราะมุ่งร้ายแก่เขา ผู้นั้นชื่อว่าทำด้วยความปรารถนาเลว ซึ่งมีมูลเหตุแห่งอนุวาทาธิกรณ์ ดังนี้^{๗๐}

๑. จิตที่เป็นอกุศล ประกอบด้วย โลภ โกรธ หลง แล้วโจทก์
๒. จิตที่เป็นกุศล ประกอบด้วย อโลภะ อโทสะ อโมหะ แล้วโจทก์ในข้อ ๑-๒ เกิดจากความปรารถนาไม่ดีคือมีจิตเป็นอกุศล และความปรารถนาดีคือจิตอันเป็นกุศลอนุวาทาธิกรณ์ นอกจากยังเกิดจากเหตุอันเป็นโทษ ๖ ประการเหมือนกับวิวาทาธิกรณ์แล้ว ภิกษุผู้ปรารถนาจะโจทก์ภิกษุอื่นนั้น พึงตั้งอยู่ในธรรม ๕ ข้อ คือ
๑. จักพูดโดยกาละ จักไม่พูดโดยอกาละ
๒. จักพูดด้วยคำจริง จักไม่พูดด้วยคำเท็จ
๓. จักพูดด้วยคำสุภาพ จักไม่พูดด้วยคำหยาบ

^{๖๗} วัตถุแห่งการโจทก์ มี ๓ ประการ คือ เห็น ๑ ได้ยิน ๑ รังเกียจ ๑.

^{๖๘} พระเทพเวที, (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๙.), หน้า ๖๗.

^{๖๙} พระเมธีธรรมาภรณ์, (ประยูร ธมมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๙.), หน้า ๖๓.

^{๗๐} วิ. จู. (บาลี) ๖/๖๔๑/๓๐๒

๔. จักพูดด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่พูดด้วยคำไร้ประโยชน์

๕. จักมีเมตตาจิตพูด จักไม่เพ่งโทษพูด

นอกเหนือจากธรรม ๕ ข้อดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังควรที่จะมีความการุญ ความเอ็นดูความที่ต้องการออกจากอาบัติ ความที่เน้นวินัยเป็นหลัก การใคร่ครวญหลักฐาน และการที่ควรพิจารณาคุณสมบัติของตนให้ดีกว่าแล้วค่อยๆ ใจผู้อื่นตามที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า อนุวาทิกรณก็คือ การโจท การฟ้องร้องภิกษุที่ประพฤติดุคหลักประพฤติพรหมจรรย์ เพราะภิกษุที่ละเมิดสิกขาบท ภิกษุที่ประพฤติหามมีกิริยามารยาทไม่เหมาะสม ภิกษุที่เลี้ยงชีพในทางที่ผิดศีลธรรมและกฎหมาย รวมทั้งภิกษุที่มีมิฉฉาภิภูมิจิตใจไม่เห็นไม่ตรงตามพระธรรมวินัย อันเป็นสาเหตุทำให้การประพฤติปฏิบัติผิดเพี้ยนไป เหล่านี้ล้วนเป็นการดำเนินชีวิตที่ผิดหลักพรหมจรรย์ทั้งสิ้น และมีผลกระทบต่อความเชื่อถือศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อสงฆ์ และพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดอนุวาทิกรณขึ้นพระพุทธองค์ทรงกำหนดให้สงฆ์ดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยว่าจริงหรือไม่จริงเพื่อยุติข้อปัญหาดังกล่าว ตามแนวทางที่ทรงวางไว้โดยเริ่มตั้งแต่การพิจารณามูลเหตุ พิจารณาเจตนาของผู้ฟ้องร้องว่ามีเจตนาดีหรือแกล้งโจทให้ผู้อื่นเสียหาย และทรงกำหนดคุณสมบัติ คุณธรรมสำหรับภิกษุที่จะโจทภิกษุอื่นเพื่อความเป็นธรรมกับผู้ถูกโจทและเพื่อประโยชน์ต่อภิกษุสงฆ์และพระศาสนา

๓. อาปัติาธิกรณ

อาปัติาธิกรณหมายถึงการต้องอาบัติ การถูกปรับอาบัติ เป็นอธิกรณโดยฐานเป็นเรื่องที่จะต้องระงับด้วยการแก้ไขปลดปล่อยให้ออกจากอาบัตินั้นเสีย โดยการปลงอาบัติหรือการปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากอาบัติ ตามวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย การปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากอาบัติสามารถเรียกอีกหนึ่งว่าการแสดงคืนอาบัติการแสดงคืนอาบัติ คือ การปฏิบัติตามวิธีที่กำหนดไว้ในพระวินัย เพื่อให้ภิกษุที่ต้องอาบัติพ้นจากมลทิน กลับมาบริสุทธิ์ดังเดิม

การต้องอาบัติ ตามศีล ๒๒๗ มีดังต่อไปนี้คือ ปาราชิกมี ๔ ข้อ สังฆาติเสสมิ ๑๓ ข้อ อนียตมี ๒ ข้อ นิสสัคคียปาจิตตียมี ๓๐ ข้อ ปาจิตตียมี ๙๒ ข้อ ปาฏิเทสนียะมี ๔ ข้อ เสขิยะสาธุปมี ๒๖ ข้อ โภชนปฏิสังยุตต์มี ๓๐ ข้อ ธัมมเทสนาปฏิสังยุตต์มี ๑๖ ข้อ ปกิณสละมี ๓ ข้อ และอธิกรณสมณะมี ๗ ข้อ มีวิธีแสดงคืนอาบัติตามระดับความหนักเบาของอาบัติที่ต้อง ซึ่งแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ

๑. อาบัติหนักที่สุด หมายถึง ละเมิดแล้วขาดจากความเป็นภิกษุทันที ไม่ว่าจะมีความรู้หรือไม่ก็ตาม เรียกว่าอาบัติปาราชิก มี ๔ ข้อ คือ

(๑) เสพเมถุน แม้กับสัตว์เดรัจฉานตัวเมีย (ร่วมสังวาสกับคนหรือสัตว์)

(๒) ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้มาเป็นของตน จากบ้านก็ดี จากปากก็ดี (ขโมย)

(๓) พรากรมมนุษย์จากชีวิต (ฆ่าคน) หรือแสวงหาศาสตราอันจะนำไปสู่ความตายแก่มนุษย์

(๔) กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน (ไม่รู้จริง แต่โอ้อวดความสามารถของตัวเอง หรือพูดอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน)

ทั้ง ๔ สิกขาบทนี้ ผู้ล่วงละเมิดจะหมดสภาพจากความเป็นภิกษุทันที และจะบวชอีกไม่ได้ตลอดชีวิต อรรถกถาจารย์ได้เปรียบเทียบว่าเป็นตาลยอดด้วน เปรียบเหมือนนักโทษที่ถูกประหารชีวิตแล้วในกฎหมายบ้านเมือง ไม่สามารถฟื้นคืนชีพมาอีก ไม่มีทางแสดงคืนได้นอกจากจะปฏิญาณตนเป็นฆราวาสเสีย ในอรรถกถาจุฬจณราสังฆาสสูตร อ้างในตามรอยพระอรหันต์ของพุทธทาสภิกขุ ว่า “ภิกษุผู้

ต้องปราชาชิกแล้ว ละเพศภิกษุเสีย อยู่ในเพศสามเณร รักษาศีลสืบให้บริบูรณ์ ขวดยวายในภาวนา บางพวกก็ยังเป็นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี บางพวกเกิดในเทวโลก”^{๗๑} หมายถึง ผู้ต้องอาบัติปราชาชิกเมื่อแสดงคิณแล้วสามารถบรรลุโลกุตระธรรมได้อีก หากผู้นั้นมีความตั้งใจรักษาศีลปฏิบัติสมาธิภาวนาโลกุตระธรรม หากบรรลุขั้นต้นแล้วย่อมสามารถบรรลุขั้นสูงคืออรหัตได้ ดังนั้นการแสดงคิณอาบัติปราชาชิกคือการละเพศภิกษุ

๒. อาบัติหนักรองลงมา คือ อาบัติสังฆาติเสสทั้ง ๑๓ สิกขาบท ได้แก่ประเภทที่ฝ่าฝืนแล้วไม่ถึงกับการขาดจากความเป็นภิกษุ แต่ต้องอยู่ปริวาสหรืออยู่มานัต คือ การลงโทษกักบริเวณตัวเอง ประจานตัวเองตามกรรมวิธีของสงฆ์ การอยู่ปริวาสถ้าไม่ปกปิดก็เพียงแต่ขอมานัตต่อสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป แล้วให้อยู่มานัตครบ ๖ ราตรี เมื่ออยู่ครบแล้วก็ไปขออัพภานต่อสงฆ์ ๒๐ รูป เมื่อออกอัพภานแล้วก็ป็นอันเสร็จพิธี ถ้าปกปิดไว้นานเท่าใดต้องอยู่ปริวาสนานเท่าจำนวนวันที่ปิดไว้ก่อนแล้วจึงไปขอขมานัต อยู่มานัตต่ออีก ๖ ราตรี จึงจะได้อัพภาน ภิกษุที่อยู่ปริวาสจะถูกตัดสิทธิต่าง ๆ มากมาย เช่น ไม่ให้ทำหน้าที่พระเถระ ห้ามถือสิทธิแห่งภิกษุปกติห้ามถือสิทธิอันพึงได้ตามลำดับพรรษา ฯลฯ ซึ่งการตัดสิทธิต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๙๔ ข้อ^{๗๒}

การประพัตติวัตรของภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาติเสสพึงแสดงคิณโดยการอยู่มานัต และการอยู่ปริวาส ซึ่งการอยู่ปริวาสหรืออยู่กรรมมี ๓ แบบ คือ^{๗๓}

- ๑) ปฏิจฉนปริวาส : การอยู่ปริวาสเพื่ออาบัติที่ปกปิดไว้ตามจำนวนวันที่ปิดไว้
- ๒) สุทนต์ปริวาส : การอยู่ปริวาสของท่านที่ต้องอาบัติซ้ำซ้อนจนจำวัน และจำนวนอาบัติไม่ได้ ต้องอยู่ไปจนกว่าจะรู้สึกว่าจะครบวันที่ปิดไว้
- ๓) สโมธานปริวาส : การอยู่ปริวาสของท่านที่ต้องอาบัติมากแต่กำหนดวันที่ปิดและจำนวนอาบัติได้ ให้รวมอาบัติทั้งหมดเข้าด้วยกัน อยู่ไปจนครบวันที่ปิดแล้วขอมานัตจากสงฆ์ อยู่มานัตอีก ๖ ราตรี การอยู่ปริวาสเป็นโทษที่ทำให้ผู้ต้องอาบัติได้รับโทษนาน ซึ่งมีผลทั้งทางกายและทางใจเปรียบเสมือนการจำคุก และกักขังในโทษฝ่ายบ้านเมือง เพื่อให้รู้สำนึกแล้วเข็ดหลาบจะได้ไม่หวนกลับมาทำความชั่วอีก

๓. อาบัติเบา หมวดนี้มีมากมายเกี่ยวกับมารยาททั่วไปก็มิ เกี่ยวกับการกินอยู่ก็มี ถ้าต้องอาบัติหรือฝ่าฝืนแล้วเพียงแต่ “ปลงอาบัติ” หรือสารภาพผิดต่อหน้าพระอิกรูปหนึ่งก็พ้นผิดอาบัติประเภทนี้ได้แก่ อาบัติถุลลัจจัย อาบัติปาจิตตีย์ อาบัติปาฏิเทสนียะ อาบัติทุกกฏ และอาบัติพุพาสิต การแสดงอาบัติคือการประจานความผิดของตน และรับว่าจะระวังไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป

อาปัตตาทิกรรม^{๗๔} เป็นเรื่องเกี่ยวกับภิกษุละเมิดสิกขาบท หรือต้องอาบัติที่จะต้องระงับโดยการแสดงคิณ ภิกษุที่ต้องอาบัติเมื่อรู้สึกสำนึกตัวว่าได้กระทำความผิด สงฆ์ให้โอกาสกลับเนื้อกลับตัว โดยการ

^{๗๑} พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๔.

^{๗๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗.

^{๗๓} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตญาโณ), พระวินัยปิฎกย่อเล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : เอดิสันเพรส โปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๕.

แสดงคืนอาบัติที่ต้องนั้นตามระเบียบวิธีที่กำหนดไว้ในพระวินัย การต้องอาบัติหรือการละเมิดสิกขาบทนั้นคือ การที่ภิกษุเผลอเดินออกนอกเส้นทางการประพาศพรหมจรรย์ พระพุทธศาสนามีได้ตัดโอกาสภิกษุเหล่านั้นเสียเลยทีเดียว พระพุทธองค์ทรงให้เพื่อนภิกษุตักเตือนเมื่อเห็นการกระทำ และยังยินดีให้อภัยเมื่อยอมรับผิด รู้สำนึกกลับใจหายเย่อหยิ่ง แล้วแสดงคืนอาบัติโดยสัญญาว่าจะไม่ประพาศเช่นนั้นอีก เมื่อแสดงคืนอาบัตินั้นแล้วภิกษุผู้กระทำผิดก็พ้นจากมลทินกลับมาบริสุทธิ์ดังเดิมเหมือนเมื่อไม่ได้ต้องอาบัติ นอกจากอาบัติปาราชิกทั้ง ๔ ประการที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ถ้าต้องแล้วขาดจากความเป็นพระทันทีและไม่สามารถกลับมาบวชเป็นภิกษุได้อีก หากไม่ยอมรับสงฆ์พึงเข้าดำเนินการตามวิธีการที่ทรงกำหนดไว้เช่นกัน

การแสดงคืนอาบัติเป็นเรื่องของการปรับสภาพจิตใจภิกษุผู้กระทำผิด และรู้สึกตัวว่าได้กระทำผิดแล้วตั้งใจว่าจะไม่กระทำอีก เช่น การปลงอาบัติเมื่อได้กระทำความผิดเล็กน้อย เป็นอาบัติเบาโดยการสารภาพผิดกับเพื่อนภิกษุเพียงรูปเดียวก็พ้นได้ และการอยู่ปริวาสกรรมสำหรับภิกษุที่ต้องอาบัติหนักกระทำความผิดที่รุนแรง แต่สามารถแก้ไขได้ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลา ใช้สถานที่และใช้จำนวนภิกษุมากขึ้น เพื่อรับรู้และเป็นสักขีพยาน เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุนั้นกลับมาทำความผิดซ้ำอีกได้โดยง่าย ส่วนอาบัติปาราชิกแสดงว่าภิกษุต้องมีสภาพจิตใจที่ไม่สามารถปรับปรุงและฟื้นฟูให้กลับมาดีดังเดิมอีก จึงต้องให้พ้นจากเพศภิกษุไป การแสดงคืนอาบัติภิกษุสงฆ์ต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือเพื่อนภิกษุที่ต้องอาบัติให้พ้นจากอาบัติที่ต้องนั้นตามระเบียบวิธีการแสดงคืนอาบัติ หรือตามวิธีการระงับอาบัติตติการณที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้

๔. กิจจาธิกรณ กิจจาธิกรณหมายถึง การงานหรือกิจอันจะพึงทำด้วยการประชุมสงฆ์^{๗๔} เช่น การให้ผ้ากฐิน การนิคหะ การอุปสมบท เป็นต้น ซึ่งถือเป็นหน้าที่เป็นกรณียกิจของสงฆ์ที่จะต้องจัดต้องทำให้สังคัมภังษีเกิดความเรียบร้อยและเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาหรือการงานที่จัดว่าเป็นกิจแต่ไม่เป็นอิทธิกรณนั้น และการงานที่เป็นทั้งกิจและเป็นทั้งอิทธิกรณก็มี การงานที่เป็นกิจแต่ไม่เป็นอิทธิกรณได้แก่ กิจที่ภิกษุทำแก่พระอาจารย์ อุปัชฌายะหรือทำแก่ภิกษุผู้เสมอพระอาจารย์ พระอุปัชฌายะ ไม่จัดว่าเป็นอิทธิกรณ ส่วนการงานที่จัดว่าเป็นทั้งกิจ และเป็นทั้งอิทธิกรณได้แก่ กิจที่ทำในรูปของสังฆกรรม ที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติไว้ทั้งจำนวนภิกษุ คุณสมบัติของภิกษุและวิธีดำเนินการ หากดำเนินการถูกต้องตาม

ข้อกำหนดกิจจาธิกรณเป็นอันระงับ ถ้ากระทำไม่ถูกต้องกิจเหล่านั้นก็ยังคงเป็นอิทธิกรณอยู่ต่อไปกิจจาธิกรณก็เหมือนกับอิทธิกรณประเภทอื่น ๆ ย่อมมีมูลแห่งการเกิดเช่นกันมูลเหตุแห่งกิจจาธิกรณตามที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกคือ “สงฆ์เป็นมูลอันหนึ่งแห่งกิจจาธิกรณ”^{๗๖} สงฆ์เป็นมูลเหตุแห่งกิจจาธิกรณหรือเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดสังฆกรรมเนื่องจากภิกษุสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น และพระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารหมู่คณะด้วยตนเอง จึงทรงกำหนดระเบียบวิธีต่าง ๆ เพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปในแนวเดียวกัน เช่นการนาสนะสามเณร การลงนิคหกรรม การอุปสมบท การรับอาบัติในสงฆ์ ฯลฯ กิจเหล่านั้นมีขั้นตอนและวิธีดำเนินการเฉพาะเป็นเรื่องของสงฆ์ โดยทรง

^{๗๔} สนิท ศรีสำแดง, นิติกรสงฆ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมแพคพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๙๖.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^{๗๖} วิ.จ. (บาลี) ๖/๖๔๔/๓๐๕.

กำหนดจำนวนภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปจึงจะเรียกว่า “สงฆ์” หากเป็นเรื่องที่มีความสำคัญน้อยก็กำหนดจำนวนภิกษุผู้ทำสังฆกรรมเพียง ๔ หรือ ๕ รูป หากเป็นกิจที่มีความสำคัญมากก็ใช้ภิกษุจำนวนมาก เช่น ๑๐ รูป หรือ ๒๐ รูป ร่วมรับรู้ร่วมพิจารณาตัดสินใจเพื่อให้กิจเหล่านั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การกำหนดจำนวนภิกษุในการทำสังฆกรรมย่อมขึ้นอยู่กับความสำคัญ หรือประเภทของกิจจาธิกรณ์ที่พระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้

กิจจาธิกรณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดต้องทำให้ถูกต้องตามพุทธกำหนดโดยทำในรูปของสังฆกรรม จำแนกออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. อปโลกนกรรม คือ การบอกเล่ากันในที่ประชุมสงฆ์เป็นไปในลักษณะแจ้งให้ที่ประชุมทราบ ไม่ต้องตั้งญัตติ คือการนัดหมายเพื่อทำกิจร่วมกัน และไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือการขอมติจากสงฆ์ ได้แก่ การนาสนะสามเณรผู้กล่าวต่อพระพุทธเจ้าการรับสามเณรรูปนั้นผู้ประพฤติเรียบร้อยเข้าหมู่ การประกาศลงพรหมทัณฑ์และประกาศแจกอาหารในโรงฉัน

๒. ญัตติกรรม คือ กรรมอันกระทำด้วยญัตติ คือประกาศนัดหมายให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกันไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือไม่ต้องขอมติในที่ประชุมสงฆ์มี ๔ สถาน เช่น อุโบสถ ปวารณารับอาบัติอันภิกษุแสดงในสงฆ์ ประกาศเลื่อนวันปวารณาประกาศเริ่มต้นระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตรการกวินัย เป็นต้น

๓. ญัตติทุติยกรรม แปลว่า กรรมมีวาจาครบ ๒ คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดอนุสาวนาอีก ๑ ครั้ง เช่น การคว่ำบาตร การหยายบาตร การให้ผ้ากฐิน การแสดงที่สร้างกุฏิให้แก่ภิกษุ เป็นต้น

๔. ญัตติจตุตถกรรม แปลว่า กรรมที่มีญัตติเป็นที่ ๔ คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดอนุสาวนาอีก ๓ ครั้ง เช่น การนิคหะ คือการลงโทษภิกษุที่ประพฤติผิด การให้ปริวาสและมานัตแก่ภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเลส การอุปสมบท การอัพภาน เป็นต้น

กิจจาธิกรณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดต้องทำให้ถูกต้องตามพุทธกำหนดโดยทำในรูปของสังฆกรรมทั้งสี่ประเภทข้างต้น เป็นการจำแนกตามความสำคัญของกิจ กิจที่มีความสำคัญไม่มากนักก็ใช้ภิกษุจำนวนน้อย และเพียงแต่ตั้งญัตติอย่างเดียวโดยไม่ต้องสวดอนุสาวนาหรือสวดอนุสาวนาเพียงหนเดียวก็เพียงพอ ส่วนกิจที่มีความสำคัญมากก็ใช้ภิกษุจำนวนมาก มีการตั้งญัตติและสวดอนุสาวนาอีก ๓ ครั้ง เพื่อให้ที่ประชุมสงฆ์ได้มีเวลาพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบหลายเทียวว่าจะอนุมัติหรือไม่ เช่น สังฆกรรมประเภท ญัตติจตุตถกรรมมี นิคหะอุปสมบท เป็นต้น

จากการที่บุคคลตกลงปลงใจเห็นดีเห็นงามเข้ามาบวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์เจริญรอยตามพระพุทธองค์เพื่อจุดหมายสูงสุด โดยมีพระธรรมเป็นหลักปฏิบัติและมีพระวินัยเป็นกรอบการดำเนินชีวิตนั้น ปรากฏว่ายังมีเรื่องราวข้อปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคในการประพฤติพรหมจรรย์ของสงฆ์และส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เรื่องราวและข้อปัญหาต่างๆ เหล่านั้นเรียกว่า อธิกรณ์ เช่น การโต้แย้งทู่เถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย การฟ้องร้องภิกษุผู้ละเมิดพระวินัย การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ การแสดงคินอาบัติของภิกษุ ตลอดจนภารกิจต่าง ๆ ที่สงฆ์ต้องจัดต้องทำให้เรียบร้อยตามข้อกำหนดของพระพุทธองค์ที่ทรงวางไว้เพื่อให้สังคมสงฆ์มีระเบียบแบบแผนที่ดีงามและเหมาะสมตามหลักการประพฤติพรหมจรรย์

กิจจาธิกรณ์แต่ละประเภทมีมูลเหตุสำคัญมาจากภิกษุสงฆ์ที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความปรารถนา ๒ ประการ คือ ความปรารถนาดีและความปรารถนาที่เลว กิจจาธิกรณ์ที่เกิดจากความ

ปรารภนาดีหรือกุศลเจตนา เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนา เพื่อให้การประพฤติปฏิบัติเป็นไปโดยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย เช่น การโจทก์ภิกษุผู้ต้องอาบัติเพื่อต้องการให้ออกจากอาบัติเมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติรู้ด้วยยอมรับ และแสดงคืนอาบัตีย่อมเป็นผลดีแก่ทุกฝ่ายหรือเมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้นในหมู่สงฆ์ สงฆ์ผู้มีความปรารถนาดีร่วมมือร่วมใจประชุมทำการระงับอธิกรณ์นั้นก็เกิดผลดีอีกเช่นกัน แต่บางครั้งการกระทำด้วยความปรารถนาดีเจตนาดีกลับส่งผลไปในทางตรงกันข้ามกลายเป็นความวุ่นวายดังกรณีพระวินัยธรและพระธรรมกถึกในกรุงโกสัมพีสมัยพุทธกาล ทั้งสองฝ่ายต่างวิวาท ด้วยกุศลเจตนาแต่หาข้อยุติไม่ได้ ประกอบกับลูกศิษย์ลูกหาของแต่ละฝ่ายเข้าสมทบจึงเกิดเป็นวิวาทาธิกรณ์ดังกล่าวหรือการโจทก์อาบัติที่ภิกษุผู้โจทก์มีความปรารถนาดี ต้องการให้ออกจากอาบัติ แต่ภิกษุผู้ละเมิดอาบัติไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ จึงเกิดเป็นอนุวาทาธิกรณ์ดังกรณีพระฉันทะในสมัยพุทธการเป็นตัวอย่าง

กิจจาธิกรณ์ที่เกิดจากความปรารถนาเลว หรืออกุศลเจตนาของผู้กระทำความผิดที่มีจิตประกอบด้วยโลภ โกรธ หลง เพื่อต้องการเกียรติยศ ชื่อเสียง ลาภสักการะ ความสุขสบาย หรือเพื่อมุ่งร้ายหวังทำลายผู้อื่น กระทำด้วยความเห็นแก่ตัว ความเห็นผิด ดังวิวาทาธิกรณ์กรณีพระภิกษุชาววัชชีบุตรที่แสดงให้เห็นเจตนาพยายามหลีกเลี่ยงหลักพระธรรมวินัยเพื่อความสุขสบายของตนเองและพวกพ้องหรืออนุวาทาธิกรณ์กรณีโจทก์เท็จพระทัฬหฬลบุตร เป็นต้น

กิจจาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นทั้งเกิดจากความปรารถนาดีและความปรารถนาเลวก็ตาม ย่อมมีผลกระทบต่อความผาสุกในสังคมสงฆ์ ความเลื่อมใสของชาวบ้านและความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนอกจากภิกษุสงฆ์จะเป็นมูลเหตุที่สำคัญแล้ว ชาวบ้านก็มีส่วนในการสนับสนุนด้วย เพราะถึงแม้ผู้ที่เข้ามาบวชจะมีความตั้งใจสละโลกียสุขเพียงใดก็ตามย่อมหวั่นไหวต่อความรุนแรงของกระแสค่านิยมทางวัตถุในสังคม ชาวพุทธส่วนหนึ่งเข้าวัดเพียงเพื่อขอโชคลาภและเครื่องรางของขลังต่าง ๆ จากพระ เมื่อได้มาแล้วบังเอิญได้ผลไปตามที่คิดที่หวังเอาไว้ก็นำข้าวของเงินทองไปถวายเป็นการตอบแทนจำนวนมากๆ พระบางรูปบางสำนักก็ฉวยโอกาสจากความหลงเชื่อถือผลิตสิ่งเหล่านั้นขึ้นจำหน่ายอย่างเป็นล่ำเป็นสัน มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทั้งในหนังสือพิมพ์รายวัน รายสัปดาห์และนิตยสารต่าง ๆ มากมาย ซึ่งก็ได้รับการตอบสนองอย่างดีจากชาวบ้านที่หลงเชื่อทำให้พระมีเงินทองสะสมจนร่ำรวยหลงลืมตัว ใช้พลังอำนาจเงินตรากลับไปแสวงหาความสุขทางโลกเยี่ยงปุถุชนทั่วไป ประพฤติผิดหลักพระธรรมวินัยอย่างร้ายแรงจนเกิดการฟ้องร้องเป็นเรื่องอื้อฉาวตามมา รวมทั้งสุภาพสตรีที่ปฏิบัติตนรับใช้ใกล้ชิดกับพระภิกษุสงฆ์จนเกินขอบเขตที่เหมาะสมจะโดยไม่เจตนาหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ตาม ทำให้พระบางรูปที่ตั้งใจจะเป็นพระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต้องมีอันเป็นไปพ่ายแพ้ต่อกิเลสตัณหาที่มาจากความใกล้ชิดสนิทสนม อธิกรณ์เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในกระบวนการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุสงฆ์ที่เป็นไปโดยหลักว่า ภิกษุผู้เป็นสหธรรมิกต่างสงเคราะห์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อการปฏิบัติสู่เป้าหมายเดียวกัน ในการประพฤติปฏิบัติธรรมร่วมกัน (สหธรรมิก) นี้ย่อมจะมีสิ่งอันเป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคในการปฏิบัติเพื่อกำจัดอาสวกิเลสขึ้นไปได้ สิ่งอันเป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคต่อการประพฤติพรหมจรรย์นี้เองที่เรียกว่า “อธิกรณ์” อธิกรณ์อาจจะเกิดขึ้นเพราะเจตนาดีของพระภิกษุผู้มีศีลอันเป็นที่รัก ซึ่งมุ่งหวังสงเคราะห์เกื้อกูลเพื่อนสหธรรมิก และอนุเคราะห์พระวินัยก็ได้ หรืออาจจะเกิดจากเจตนาชั่วของภิกษุผู้ร้ายางอายุซึ่งมุ่งหวังลาภสักการะส่วนตนก็ได้ สิ่งอันจะก่อให้เกิดเป็นอธิกรณ์นั้น เมื่อกล่าวโดยลักษณะแล้วมีอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. อธิกรณ์ที่ สืบเนื่องมาจากการโต้แย้ง โต้เถียงกัน เรื่องพระธรรม พระวินัย

๒. อธิกรณ์อันสืบเนื่องมาจากการกล่าวหากันด้วยเรื่องละเมิดพระวินัยเพราะไม่ปฏิบัติให้สอดคล้องกับข้อกำหนดที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้

๓. อธิกรณ์อันสืบเนื่องมาจากการยอมรับผิดและการรับโทษตามข้อกำหนดแห่งพระวินัย

๔. อธิกรณ์อันสืบเนื่องมาจากการที่พระภิกษุสงฆ์ต้องทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อความบริสุทธิ์ของพระภิกษุและคณะสงฆ์

ทั้ง ๔ ลักษณะนี้ คือสิ่งอันเป็นสาเหตุให้การประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุไม่เป็นโดยสะดวกราบรื่นจะเป็นภาระของพระภิกษุสงฆ์ที่ต้องชำระสะสางให้เหตุอันเป็นอุปสรรคหมดไป

๒.๒.๒ วิธีระงับอธิกรณ์

อธิกรณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นถือเป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่จะต้องดำเนินการให้ยุติลงไปด้วยดี เช่น วิวาทาธิกรณ์ คือการเถียงกัน ไม่ลงรอยเดียวกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย สงฆ์จะต้องชี้ขาดว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด อนุวาทาธิกรณ์ คือ การฟ้องร้องกันเกี่ยวกับภิกษุต้องอาบัติ สงฆ์จะต้องพิจารณาวินิจฉัยว่าจริงหรือไม่จริง อาปัตตาธิกรณ์คือเรื่องเกี่ยวกับอาบัติ การปรับอาบัติ การแสดงคินอาบัติ ถ้าหากเกี่ยวกับสงฆ์แล้วสงฆ์ต้องเป็นธุระช่วยเหลือในการแสดงคินอาบัติ หรือการให้สละสมณเพศสำหรับภิกษุที่ต้องอาบัติปาราชิกและกัจจาธิกรณ์ คือสังฆกรรมต่างๆ สงฆ์จะต้องช่วยกันดำเนินการให้สำเร็จลงตามระเบียบหรือข้อบัญญัติในพระวินัย เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมสงฆ์และเพื่อแสดงออกถึงความสามัคคีในหมู่คณะตามพุทธประสงค์เป็นต้น

อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นหากได้รับการแก้ไขให้สำเร็จลงไปด้วยดีก็จะบรรลุลผล คือสังคมสงฆ์มีความเรียบร้อย มีความสามัคคี ภิกษุอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ภิกษุอลัชชีถูกการปรับหรือถูกกำจัดออกไปและเป็นการป้องกันปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันและในอนาคต ทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส และเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้นกับผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ตลอดจนเพื่อความมั่นคงสถาพรกับพระพุทธศาสนา แต่ถ้าหากอธิกรณ์ไม่ได้รับการเหลียวแลแก้ไข หรือแก้ไขปัญหาในทางที่ไม่เป็นไปตามธรรมตามวินัยจะเกิดผลในทางตรงข้ามเกิดความเสียหายต่อคณะสงฆ์โดยรวมและกระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

เนื่องจากอธิกรณ์ต่าง ๆ มีมูลเหตุมาจากภิกษุสงฆ์ คณะสงฆ์ได้รับความเสียหายโดยตรง สงฆ์จึงมีหน้าที่ยุติข้อปัญหาอธิกรณ์เหล่านั้นและเพื่อให้เป็นไปตามพุทธประสงค์ที่ต้องการให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารหมู่คณะ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของสงฆ์และพุทธบริษัททั้งหลาย การยุติปัญหาหรือการระงับอธิกรณ์จะต้องเป็นไปตามหลักการที่ทรงวางไว้คือ “เป็นธรรม เป็นวินัย”^{๗๗} หรือ ระงับโดยชอบด้วยพระธรรม พระวินัย โดยให้กระทำตามวิธีการที่ทรงบัญญัติไว้พระพุทธองค์ทรงกำหนดวิธีระงับอธิกรณ์ประเภทต่างๆ เพื่อให้สงฆ์ดำเนินการตามหลักการที่ชอบด้วยพระธรรม พระวินัย มีทั้งหมด ๗ วิธีคือ^{๗๘}

^{๗๗} วิ. จุ. (บาลี) ๖/๑๖/๗-๒๗.

^{๗๘} วิ. จุ. (บาลี) ๖/๕๘๕/๒๖๗.

๑. สัมมุขานินัย

สัมมุขานินัยหมายถึง ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า ได้แก่การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรมวินัย พร้อมหน้าบุคคล^{๗๙}

พระพุทธร่องค์ทรงบัญญัติวิธีระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า หรือสัมมุขานินัยเนื่องมาจากสมัยพุทธกาลขณะที่พระองค์ประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกคหบดีกรุงสาวัตถี พระฉัพพัคคีย์ คือ พวกภิกษุ ๖ รูป ได้กระทำความผิด ตัซชะนียกรรมบ้าง นียสกรรมบ้าง ปัพพาชนียกรรมบ้าง ปฏิสาร์นียกรรมบ้าง อุกเขปนียกรรมบ้าง แก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ลับหลังบรรดาภิกษุอื่นๆ ต่างกล่าวโทษติเตียน แล้วกราบทูลเรื่องนั้นให้พระพุทธร่องค์ฯ ทรงรับสั่งในที่ประชุมสงฆ์ และรับสั่งถามภิกษุฉัพพัคคีย์ทรงดำหนิดด้วยประการต่างๆ ในที่สุดทรงบัญญัติพระวินัยความว่า “กรรมทั้ง ๖ ประการนั้น ภิกษุไม่พึงทำแก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ลับหลัง ภิกษุใดทำต้องอาบัติทุกกฏ”^{๘๐}

สำหรับกรรมที่กล่าวไปในลักษณะอย่างนั้นหรือลักษณะอย่างอื่นที่ไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัยไม่ถือว่าเป็นกรรมที่จะต้องยอมรับและปฏิบัติตามเพราะเป็นโมฆกรรม พระพุทธร่องค์ทรงจำแนกประเภทบุคคลผู้กระทำความผิดออกเป็น ๖ ประเภท คือ

- (๑) อธรรมวาทีบุคคล
- (๒) ภิกษุอธรรมวาทีมารูป
- (๓) สงฆ์อธรรมวาที
- (๔) ธรรมวาทีบุคคล
- (๕) ภิกษุธรรมวาทีมารูป
- (๖) สงฆ์ธรรมวาที

เนื่องจากกรรมทั้ง ๖ ประการนั้น ต้องทำเป็นสังฆกรรม อธิกรณ์สมณะ อันต้องนำมาใช้ในการกระทำความผิดกล่าว จึงใช้สัมมุขานินัย โดยทรงกำหนดเงื่อนไขของสัมมุขานินัยไว้ว่าต้องประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ คือ

- (๑) พร้อมหน้าสงฆ์ คือ ภิกษุผู้เข้าประชุมครบองค์สงฆ์ คือไม่น้อยกว่า ๕ รูป
- (๒) พร้อมหน้าบุคคล คือ บุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น อยู่พร้อมกันในที่ประชุมสงฆ์
- (๓) พร้อมหน้าวัตถุ คือ เรื่องหรืออธิกรณ์ที่ยกขึ้นมาเป็นเหตุในการพิจารณาตัดสิน

^{๗๙} คำว่า “**ความพร้อมหน้าสงฆ์**” หมายถึง “ภิกษุผู้เข้ากรรมมีจำนวนเท่าไร ภิกษุเหล่านั้นมาประชุมกัน นำฉันทะของผู้ควรฉันทะมา ผู้ที่อยู่พร้อมหน้ากันไม่คัดค้าน” พระอรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่าในประเด็นนี้ “ความที่การกสงฆ์พร้อมหน้าด้วยอำนาจสังฆสามัคคี”

คำว่า “**ความพร้อมหน้าธรรม วินัย**” หมายถึง “อธิกรณ์นั้น ระงับโดยธรรมโดยวินัย และโดยสัตตศาสน์” ส่วนพระอรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า “ความที่เรื่องอันจะพึงระงับมีชื่อว่า ความพร้อมหน้าธรรมส่วนการระงับโดยวิธีที่อธิกรณ์จะพึงระงับได้ ชื่อว่าความพร้อมหน้าวินัย”

คำว่า “**ความพร้อมหน้าบุคคล**” หมายถึง “โจทก์และจำเลยทั้งสอง เป็นคู่ต่อสู้ในคดีอยู่พร้อมหน้ากัน” พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า “การที่มีผู้วิวาทกับเรื่องมีเรื่องวิวาทเกิดพร้อมหน้าคู่วิวาท ผู้มีประโยชน์ขัดแย้งกัน”

^{๘๐} วิ. จุ. (บาลี) ๖/๕๘๕/๒๖๗

(๔) พร้อมหน้าพระธรรมวินัย คือ ขั้นตอนในการพิจารณาวินิจฉัย ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย คือ จะตัดสินว่าถูกหรือผิดต้องเป็นไปตามเงื่อนไข หรือข้อกำหนดที่พระธรรมวินัยกำหนดไว้ในส่วนที่เกี่ยวกับบุคคล ๖ ประเภtdังกล่าวแล้วนั้น เมื่อเข้ามาเกี่ยวข้องกับการระงับอธิกรณ์และอธิกรณ์นั้นได้ระงับไป แต่จะเป็นการระงับที่ชอบด้วยพระธรรมวินัยหรือไม่ ทรงให้หลักในการตัดสินยอมรับไว้ ๒ ประเภทย่อย ๆ ดังนี้คือ

(๑) อธรรมวาทีบุคคลก็ดี อธรรมวาทีบุคคลมารูปก็ดี สงฆ์ธรรมวาทีก็ดี มีการชี้นำธรรมวาทีบุคคลรูปเดียว หรือหลายรูป หรือสงฆ์ฝ่ายธรรมวาทีให้คล้อยตามความประสงค์ของตน โดยให้ยอมรับว่านั่นเป็นธรรม เป็นวินัย ถ้าฝ่ายธรรมวาทีคล้อยตาม เห็นด้วย อธิกรณ์นั้น ถึงแม้จะระงับในท่ามกลางสงฆ์ บุคคล วัตถุ ก็เชื่อว่าไม่เป็นการระงับโดยชอบด้วยพระธรรมวินัยเพราะขัดหลักสัมมุขวินัยข้อที่ ๔ คือ “ระงับพร้อมหน้าพระธรรมวินัย”

(๒) ธรรมวาทีบุคคล ธรรมวาทีบุคคลหลายคน สงฆ์ธรรมวาทีให้ฝ่ายธรรมวาทีคนเดียว หลายคน หรือสงฆ์ธรรมวาทีให้คล้อยตาม เห็นตามและยอมรับว่า นี่เป็นวินัย นี่เป็นธรรมถ้าอธิกรณ์นั้นระงับลงไป เชื่อว่าเป็นการระงับโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย เพราะไม่ขัดกับหลักสัมมุขวินัยทั้ง ๔ ประการดังกล่าว

สัมมุขวินัยเป็นวิธีระงับข้อปัญหาอธิกรณ์ซึ่งกระทำในที่พร้อมหน้า พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้บุคคลผู้เกี่ยวข้องในเรื่องราวทั้งโจทก์ จำเลย พยาน และผู้มีส่วนรู้เห็นมาพร้อมหน้ากันเพื่อทำการไต่สวน สอบสวนโดยซึ่งหน้า เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายให้การตามความจริง ยกเรื่องราวข้อปัญหาที่เกิดขึ้นมาพิจารณาวินิจฉัยโดยสงฆ์จำนวนไม่น้อยกว่า ๕ รูป ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้เกิดความรอบคอบรัดกุมเป็นธรรมกับทุกฝ่าย และการวินิจฉัยตัดสินสงฆ์ต้องมีความเห็นตรงกัน โดยไม่มีภิกษุรูปใดรูปหนึ่งคัดค้านโดยใช้หลักพระธรรม หลักพระวินัยเป็นเกณฑ์ คือ การตัดสินว่าถูกหมายถึงถูกต้องตามหลักพระธรรม หลักพระวินัย การตัดสินว่าผิด หมายถึง ผิดจากหลักพระธรรมหลักพระวินัย เป็นต้น วิธีสัมมุขวินัยเป็นวิธีที่ระงับอธิกรณ์ทุกประเภท

๒. สติวินัย

สติวินัย หมายถึง “วินัยอันสงฆ์พึงให้แก่พระชีนาสพที่ถึงพร้อมด้วยสติอันไพบูลย์”^{๘๑} หรือ “วิธีระงับด้วยสติ” หมายความว่า “สติวินัยนี้ พึงให้แก่พระชีนาสพเท่านั้น ไม่พึงให้แก่ภิกษุอื่นโดยที่สุดแม้เป็นพระอนาคามี และการให้สติวินัยนี้ต้องให้แก่พระชีนาสพที่ถูกโจทเท่านั้น”^{๘๒} โดยเป็นการประกาศสมมติให้ว่า เป็นผู้มีสติสมบูรณ์ และการให้สติวินัยที่จัดได้ว่า “ชอบธรรม” นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ กล่าวคือ

- (๑) ภิกษุเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ต้องอาบัติ
- (๒) ผู้อื่นโจทภิกษุนั้น
- (๓) ภิกษุนั้นขอ
- (๔) สงฆ์ให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้น
- (๕) สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยธรรมให้

^{๘๑} วิ.ม.(บาลี) ๓/๑๙๕-๒๐๐/๔๔๗.

^{๘๒} วิ.ม.(บาลี).๓/๑๙๕/๒๙๓.

ความในข้อนี้เป็นข้อที่พึงสังเกตว่า การประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้นก็เพื่อที่จะได้บรรลุถึงเป้าหมาย คือความเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูง ข้อบัญญัติทั้งปวงจึงเหมือนเป็นอุปกรณ์ช่วยเหลือ ให้เข้าถึงจุดหมายหมายสะดวกรวดเร็ว เมื่อพระอรหันต์เป็นบุคคลซึ่งบรรลุถึงเป้าหมายนั้นแล้ว การที่จะมีใครไปกล่าวหาว่าท่านบกพร่องไปจากแนวทางการปฏิบัตินั้นจึงฟังไม่ขึ้น เพราะผลของการปฏิบัติเป็นสิ่งยืนยันการประพฤติปฏิบัติของท่านแล้ว เพราะถ้าท่านมีข้อประพฤติปฏิบัติบกพร่อง ท่านก็ย่อมไม่บรรลุถึงที่สุดได้ ตัวอย่างการระงับอธิกรณ์ด้วยสติวินัยนั้น มีปรากฏชัดเจน ดังกรณีการโจทพระทัฬหฬลบุตร^{๘๓}

ในสมัยพุทธกาล พระทัฬหฬลบุตรบรรลุอรหันต์ตั้งแต่อายุยังน้อย แต่ปรารถนาจะทำประโยชน์ให้แก่สงฆ์ จึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขอรับหน้าที่เป็นผู้จัดการเรื่องที่อยู่อาศัย แล้วจัดภิกษุไปฉันในที่นิมนต์ที่ประชุมสงฆ์เห็นชอบโดยไม่มีภิกษุใดคัดค้านจึงประกาศแต่งตั้ง เมื่อท่านได้รับการแต่งตั้งก็ทำหน้าที่ได้ดีและเรียบร้อยจนได้รับการยกย่อง ถึงแม้มีภิกษุมากล้นเกลี้ยงต่างๆ นานาแต่ท่านก็ได้บกพร่อง พระเมตตียะกับพระภุมมชกะเป็นพระบวชใหม่ได้รับการจัดอันดับในที่นิมนต์ช้า และคนก็ไม่สนใจถวายอาหารดี ๆ เข้าใจผิดว่าพระทัฬหฬลบุตรกลั่นแกล้ง จึงหาเรื่องให้นางเมตตียาภิกษุโจทอาบัติปาราชิกว่าข่มขืนนาง เมื่อเรื่องถึงพุทธสำนักทรงสอบสวนในที่ประชุมสงฆ์ให้สีกนางเมตตียาภิกษุณีเสีย สำหรับพระเมตตียะกับพระภุมมชกะเพราะเป็นภิกษุต้น

บัญญัติ อันเรียกว่า “อาทิกัมมิกะ” จึงพ้นความผิด ทรงบัญญัติสิกขาบทที่ ๘-๙ แห่งสังฆาติเสสเพื่อป้องกันไม่ให้พระอรหันต์ถูกรุกรานจากภิกษุพาลต่อไป จึงทรงรับสั่งให้พระสงฆ์ให้สติวินัยแก่พระทัฬหฬลบุตรเป็นปฐม โดยห้ามใครโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติ เพราะท่านเป็นผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้วกรรมวิธีในการให้สติวินัยนั้น ทรงกำหนดไว้ ดังนี้คือ

- (๑) พระอรหันต์ เข้าไปหาสงฆ์ขอสติวินัยจากสงฆ์ ๓ ครั้ง
- (๒) ภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถสวดประกาศให้สติวินัยแก่พระอรหันต์ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาจากนั้นทรงแสดงการใช้สติวินัยที่จัดว่าเป็นธรรม จะต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ^{๘๔}
 - (๑) ภิกษุเป็นผู้หมดจด ไม่ต้องอาบัติ คือ เป็นพระอรหันต์
 - (๒) มีผู้โจทท่านด้วยอาบัติ
 - (๓) ท่านขอสติวินัยจากสงฆ์
 - (๔) สงฆ์สวดประกาศให้สติวินัยแก่ท่าน
 - (๕) สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยธรรม ให้สติวินัยแก่ท่าน

พระวินัยและสิกขาบทเป็นเครื่องฝึกหัดฝึกฝนและเป็นกรอบการดำเนินชีวิตของผู้เฝ้าบวชหรือผู้ที่กำลังประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งอยู่ในระหว่างการเดินทางยังไม่บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดพระอรหันต์เป็นผู้จบพรหมจรรย์เป็นผู้บรรลุจุดหมายสูงสุดนั้นแล้ว จึงเป็นไปไม่ได้ที่พระอรหันต์จะก้าวล่วงออกไปนอกกรอบทางเดินที่ผ่านพ้นมาแล้วนั้นอีก ดังนั้นเมื่อมีผู้กล่าวหาว่าพระอรหันต์ต้องอาบัติหรือละเมิดพระวินัย สงฆ์จึงต้องคุ้มครองป้องกันและรับรองว่าพระอรหันต์เป็นผู้มีสติสมบูรณ์ไม่มีความจำเริญใดๆ ที่จะแก่งแย่งหรือเจตนาละเมิดอาบัติโดยการให้สติวินัยแก่พระอรหันต์

^{๘๓} วิ. จ. (บาลี) ๖/๕๘๙/๒๗๐-๕๙๗.

^{๘๔} วิ. จ. (บาลี) ๖/๕๙๙/๒๗๗.

๓. อมูพหวินัย

อมูพหวินัยหมายถึง “วินัยที่สงฆ์พึงให้แก่จำเลยผู้หายหลง”^{๘๕} เป็นการที่สงฆ์โดย ‘สังฆสภา’ ได้ร่วมกันระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้แก่จำเลยที่ต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า ซึ่งแม้จำเลยจะได้กระทำการดังที่ถูกโจทก์จริง ก็ไม่ถือว่าเป็นอาบัติ เป็นวิธีระงับอธิกรณ์สำหรับภิกษุผู้หายจากเป็นบ้า ได้แก่ การที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์คือในขณะที่จำเลยเป็นบ้าทำการล่วงละเมิดอาบัติ แม้จะเป็นจริงก็ไม่ถือว่าเป็นอาบัติ เมื่อภิกษุนั้นหายเป็นบ้าแล้ว มีผู้โจทก์ด้วยอาบัติระหว่างเป็นบ้าไม่รู้จบ ทรงให้สงฆ์สวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้เรียกว่า อมูพหวินัย ยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังมีผู้โจทก์ด้วยอาบัตินั้น หรืออาบัติเช่นนั้นในขณะที่เป็นบ้าก็ให้อธิกรณ์เป็นอันระงับด้วยอมูพหวินัย การที่ทรงบัญญัติวิธีระงับอธิกรณ์ด้วยอมูพหวินัยเนื่องมาจากกรณีของพระคคคะในสมัยพุทธกาล

พระคคคะวิกัลลจิต ได้ประพฤติดินวินัยเป็นจำนวนมาก ท่านเองก็ทำอะไรไม่ได้ แต่ยังมีภิกษุบางจำพวกที่เห็นการกระทำของท่านขณะเป็นบ้า พยายามเตือนให้ท่านระลึก และโจทอาบัติท่านถึงแม้ท่านจะเรียกให้ทราบ ว่า ท่านระลึกอะไรไม่ได้จริงๆ เพราะขณะที่ทำนั้นท่านเป็นบ้า แต่ภิกษุเหล่านั้นก็ไม่ยอม พยายามโจทอยู่นั่นเอง เมื่อเรื่องนั้นมาสู่พุทธสำนัก ทรงรับสั่งถามทราบความตลอดแล้วทรงตำหนิภิกษุผู้โจทอาบัติพระคคคะ ที่ท่านทำในขณะที่เป็นบ้า จึงทรงกำหนดให้สงฆ์สวดประกาศให้อมูพหวินัย คือ ห้ามใครโจทอาบัติแก่ภิกษุผู้กระทำในขณะที่เป็นบ้า โดยกำหนดกรรมวิธีไว้ตามลำดับดังนี้^{๘๖}

(๑) ให้ภิกษุผู้หายจากความเป็นบ้าแล้ว เข้าไปหาสงฆ์ แจ้งความเป็นมาของตนให้สงฆ์ทราบทั้งปวง เท่าที่จำได้แล้วขออมูพหวินัยต่อสงฆ์ ๓ ครั้ง

(๒) สงฆ์มอบหมายให้ภิกษุผู้สามารถสวดประกาศให้อมูพหวินัยแก่เธอ ด้วยบัญญัติจตุตถกรรมวาจา

(๓) การให้อมูพหวินัยจะเป็นธรรมก็ต่อเมื่อเป็นการกระทำขณะเป็นบ้าจริงๆ จำอะไรไม่ได้เลยแม้แต่เล็กน้อย

(๔) ถ้าเธอรุณหรือสติได้บ้าง หรือระลึกได้แบบความฝันหรือคล้ายคลึงคลาไม่แน่ใจอะไรเลย จะให้อมูพหวินัยไม่ได้

ในคติของพระพุทธศาสนา การตัดสินใจกระทำว่าดีหรือชั่ว ถือเอาเจตนาเป็นสำคัญการกระทำที่ดีคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี เจตนาดีคือเจตนาที่ไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลงเหลือเจือปน หรือเป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียน แต่ในตรงกันข้ามการกระทำชั่ว คือการกระทำที่เกิดจากการเจตนาไม่ดี มีจิตประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลงพระภิกษุที่ละเมิดอาบัติในขณะที่เป็นบ้าหรือวิกัลลจิต ซึ่งไม่มีเจตนาละเมิดจึงสมควรได้รับการให้อภัยในความผิดที่กระทำในขณะที่เป็นบ้าไม่มีสตินั้น ทรงกำหนดไว้ว่าพระภิกษุนั้นเป็นบ้าจริงๆ ซึ่งเมื่อหายบ้าแล้วนึกจำอะไรไม่ได้แม้แต่เล็กน้อย แม้จะถูกซักถูกถามอย่างไรก็ไม่อาจจะระลึกได้เลย

^{๘๕} วิ.ม.(บาลี) ๓/๑๙๕-๒๐๐/๔๔๗.

^{๘๖} วิ.จ. (บาลี) ๖/๖๐๑/๒๗๙.

ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงให้สงฆ์สวดกรรมวาจาประกาศยกความผิดนั้นเสีย เป็นการระงับอิทธิฤทธิ์ด้วยวิธีอุพหวินัย เพื่อตัดปัญหาให้ผู้นั่งผู้โดยเภาเรื่องดังกล่าวขึ้นมาโจทอีก ทำให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายไม่จบสิ้น และเป็นการให้โอกาสกับภิกษุผู้หายเป็นบ้านั้น ได้ประพฤติปฏิบัติตามทางที่ถูกต้องต่อไปโดยไม่ต้องกังวลใจ

๔. ปณฺณญาตกรรมะ

ปณฺณญาตกรรมะหมายถึง กระบวนการระงับอิทธิฤทธิ์ในกรณีเมื่อพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหายอมรับว่าตัวเองได้กระทำความผิดตามที่ถูกกล่าวหา เมื่อพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหายอมรับผิดเช่นนั้นแล้ว กระบวนการระงับอิทธิฤทธิ์จึงยุติลงด้วยการที่สงฆ์ให้พระภิกษุที่ยอมรับผิดนั้นออกจากอาบัติ พระพุทธองค์ทรงกำหนดวิธีระงับอิทธิฤทธิ์ด้วยปณฺณญาตกรรมะ เนื่องจากกรณีของพระฉัพพัคคีย์ในสมัยพุทธกาล^{๘๗}

ปณฺณญาตกรรมะ เป็นวิธีการระงับอนุวาทาธิกรณ์ และอาปัตตาธิกรณ์ ในการระงับอนุวาทาธิกรณ์ กรณีที่จำเลยยอมรับผิดตามข้อกล่าวหาและสงฆ์ปรับอาบัติ หรือลงโทษตามที่กำหนดไว้ เป็นการระงับที่ชอบด้วยพระธรรม พระวินัย แต่ถ้าหากจำเลยรับผิดหนักกว่าหรือเบากว่าที่ถูกโจท และสงฆ์ปรับอาบัติตามนั้นเป็นการระงับที่ไม่ชอบด้วยพระธรรมพระวินัย ในการระงับอาปัตตาธิกรณ์ก็เช่นกัน กรณีภิกษุต้องการแสดงคืนอาบัติโดยการสารภาพความผิดที่ละเมิดต่อภิกษุหรือสงฆ์ก็พึงใช้วิธีการเดียวกันนี้

ปณฺณญาตกรรมะ เป็นวิธีที่ให้ความเป็นธรรมกับจำเลยหรือผู้ถูกกล่าวหา เพราะสงฆ์ไม่สามารถปรับอาบัติหรือลงโทษภิกษุที่ไม่ได้กระทำความผิดและไม่ยอมรับว่าได้กระทำความผิดตามที่ถูกกล่าวหา นั่น สงฆ์มีอำนาจลงโทษภิกษุเฉพาะกรณีที่ภิกษุยอมรับเท่านั้น การระงับอิทธิฤทธิ์วิธีนี้อำนวยประโยชน์ให้ทั้งสงฆ์ผู้ทำหน้าที่พิจารณา และจำเลยผู้กระทำความผิด เพราะเมื่อผู้กระทำความผิดยอมรับผิดแล้ว สงฆ์ลงโทษหรือปรับอาบัติตามโทษที่กำหนดไว้อิทธิฤทธิ์ก็ยุติลงด้วยดี และภิกษุผู้กระทำความผิดเมื่อยอมรับสารภาพผิด แสดงว่ามีความสำนึกผิด ซึ่งจะได้รับการยกโทษในกรณีอาบัติเบาหรือความผิดเล็กน้อย แม้ในทางกฎหมายบ้านเมืองก็ลดหย่อนผ่อนโทษให้กับจำเลยที่ยอมรับสารภาพด้วยเช่นกัน

๕. เญยยสิกขา

เญยยสิกขาหมายถึง “การกระทำความผิดโดยเสียงข้างมาก”^{๘๘} กระบวนการระงับอิทธิฤทธิ์โดยใช้วิธีการถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ วิธีนี้สำหรับใช้ในเวลาที่ความเห็นของคนทั้งหลายแตกต่างกันเป็น ๒ ฝ่าย โดยใช้วิธีจับฉลากคือ ออกเสียงลงมติเพื่อชี้ข้อผิดถูก ข้างไหนมีภิกษุผู้ร่วมพิจารณาลงความเห็นมากกว่า ก็ถือเอาพวกข้างนั้นใช้สำหรับระงับวิวาทาธิกรณ์ มูลเหตุที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดวิธีระงับอิทธิฤทธิ์ด้วยเญยยสิกขา^{๘๙} ตัวอย่างเช่น

สมัยหนึ่ง พวกภิกษุก่อความบาดหมาง ความทะเลาะวิวาทกันในท่ามกลางสงฆ์ จนมีการกล่าวโจมตีกันอย่างรุนแรง ไม่อาจระงับอิทธิฤทธิ์ที่กำลังดำเนินอยู่ได้ ความทราบถึงพระพุทธองค์ทรง

^{๘๗} วิ. จู. (บาลี) ๖/๖๐๘/๒๘๒

^{๘๘} วิ. จู. (บาลี) -/๒๐๒/๒๙๓.

^{๘๙} วิ. จู. (บาลี) -/๒๓๔/๒๙๔.

อนุญาตให้ระงับอธิกรณ์ที่มีลักษณะอย่างนั้นด้วย เยภุยยสิกา คือให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นกำหนดในการตัดสิน พึงสมมติภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ให้เป็นผู้จับสลาก (ออกเสียงลงมติ)

- (๑) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความรัก
- (๒) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง
- (๓) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมมงาย
- (๔) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว
- (๕) รู้จักสลากที่จับแล้วและยังไม่ได้จับการจับสลากที่ถือว่าเป็นธรรม จะต้องมี

ลักษณะ ๑๐ ประการ คือ^{๙๐}

- (๑) อธิกรณ์ไม่ใช่เรื่องเล็ก
- (๒) ลุกลามไปไกล
- (๓) ภิกษุพวกนั้นระลึกได้และพวกอื่นก็ระลึกได้
- (๔) รู้ว่าธรรมวาทีมากกว่า
- (๕) รู้ว่าทำอะไรธรรมวาทีจึงจะมีมากกว่า
- (๖) รู้ว่าสงฆ์จักไม่แตกกัน
- (๗) รู้ว่าทำอะไรสงฆ์ไม่แตกกัน
- (๘) ธรรมวาทีภิกษุจับโดยธรรม
- (๙) ธรรมวาทีภิกษุพร้อมเพรียงกันจับ
- (๑๐) จับตามความเห็น

ถ้าลักษณะทั้ง ๑๐ ประการนี้แม้ข้อใดข้อหนึ่งขาดไป จะใช้หลักเยภุยยสิกาไม่ได้ ขึ้นทำลงไปถือว่าเป็นการจับสลากโดยไม่เป็นธรรม ไม่เป็นวินัยเยภุยยสิกา เป็นวิธีระงับข้อปัญหาวิวาทาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์จำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถหาข้อยุติได้โดยง่าย และเป็นเรื่องสำคัญหากปล่อยไว้เรื่องราวข้อปัญหาจะลุกลามไปไกลอันจะเป็นเหตุแห่งการแตกแยกในหมู่สงฆ์ พระพุทธองค์จึงทรงกำหนดให้ใช้วิธีการจับสลากออกเสียงลงมติ หรือการคุะณะแนนเสียงข้างมาก และถือเอาความเห็นของคนข้างมากเป็นเกณฑ์ในการยุติปัญหา โดยความเห็นของคนข้างมากนั้นจะต้องไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัย ต้องอยู่ในขอบเขตแห่งศีลธรรม มิใช่ในทำนองพวกมากลากไป ถ้าผิดธรรมวินัย แม้จะมีคะแนนเสียงมากเพียงใดก็ใช้ไม่ได้ ทั้งนี้ให้ทำเป็นการสงฆ์ โดยมีการสวดประกาศแต่งตั้งภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้เป็นผู้จับสลาก คือเป็นธรรมวาที ภิกษุผู้ปราศจากความลำเอียงด้วยอคติ^๙ และรู้หลักรู้วิธีการจับสลากการระงับอธิกรณ์ด้วยวิธีเยภุยยสิกาจึงจะชอบด้วยพระธรรมพระวินัย

๖. ตัสสาปายสิกา

ตัสสาปายสิกาหมายถึง กรรมอันสงฆ์พึงทำเพราะความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้เลวทราม ได้แก่ การที่สงฆ์ลงโทษแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยในอนุวาทาธิกรณ์ให้การกลับไปกลับมาเดี่ยวปฏิเสธเดี่ยว สารภาพ พุดมูสาซึ่งหน้า พุดกลบเกลื่อนข้อที่ถูกซัก แต่พิจารณาได้ความสมจริงตามข้อหาทุกอย่าง

^{๙๐} วิ.จู. (บาลี) ๖/๖๑๓/๒๘๖.

สงฆ์ลงโทษตามความผิดแม้ว่าภิกษุนั้นจะไม่รับหรือเพิ่มโทษอาบัติที่ต้อง สงฆ์ได้ทำแก่พระอุปัชฌาย์เป็นครั้งแรก^{๙๑}

พระอุปัชฌาย์ ถูกซักถามเรื่องอาบัติในท่ามกลางสงฆ์ ปฏิเสธแล้วรับ รับแล้วปฏิเสธ ให้การทวงถามสืบจนเท็จ ถูกตำหนิ ความทราบถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า รับสั่งถามความตามเป็นจริงแล้วทรงตำหนิ ทรงมอบให้สงฆ์ลงตัสสปาปิยสิกการกรรมแก่พระอุปัชฌาย์ โดยมีหลักการ วิธีการ ความถูกต้อง และโทษ เป็นต้น คือ

- (๑) ให้สงฆ์โจทจำเลยด้วยอาบัติก่อน แล้วให้เธอให้การ สงฆ์ปรับอาบัติเธอตามปฎิญญา
- (๒) ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถสวดประกาศแจ้งโทษ กรรมที่สงฆ์ควรทำแก่จำเลยด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา
- (๓) ภิกษุผู้มีความผิดควรแก่การทำโทษ แบบตัสสปาปิยสิกการ จะต้องเป็นผู้มีลักษณะดังนี้

- (๑) ภิกษุเป็นผู้ไม่สะอาด ความประพฤติน่ารังเกียจ
- (๒) เป็นอสังขิ(ผู้ไม่มีความละเอียด)
- (๓) เป็นผู้ถูกโจท
- (๔) สงฆ์ทำตัสสปาปิยสิกการกรรมแก่เธอ
- (๕) สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำโดยธรรม
- (๔) ในการกระทำความผิดนี้จะต้องยึดหลักต่อไปนี้ คือ
- (๑) ทำต่อหน้า
- (๒) สอบถามเธอก่อน
- (๓) ทำเพราะเธอต้องอาบัติ
- (๔) อาบัติที่ต้องจะต้องเป็นประเภทเทสนาคามินี(อาบัติที่แสดงคินได้)
- (๕) อาบัตินั้นยังไม่ได้แสดง
- (๖) โจทก่อนทำ
- (๗) ให้จำเลยให้การก่อนทำ
- (๘) ปรับอาบัตีก่อนทำ
- (๙) ทำโดยธรรม
- (๑๐) สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำ

ถ้าทำตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว ถือว่าเป็นการกระทำระงับ โดยชอบด้วยพระธรรมวินัยแต่ถ้าหลักเกณฑ์เหล่านี้บกพร่องไปแม้เพียงข้อเดียว ถือว่าเป็นการกระทำ การระงับไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย ถึงแม้ว่ากรรมนั้นจะกระทำเสร็จไปแล้ว แต่เมื่อไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย จัดเป็นการกระทำการระงับไม่ดี เป็นโมฆกรรม

(๕) เมื่อสงฆ์พิจารณาเห็นว่า ภิกษุรูปใดก็ตามเป็นผู้ก่อความบาดหมาง ทะเลาะวิวาท อื้อฉาว ก่ออธิการณในสงฆ์ เป็นพาล ไม่ฉลาด มีอาบัตินอก มีมารยาททราม คลุกคลีด้วยคฤหัสถ์

^{๙๑} วิ.จ. (บาลี) ๖/๖๑๔/๒๘๖.

ในลักษณะที่ไม่สมควร มีศีล อาจารย์ อัชฌาจารย์ ทิฐิวัปปิ ก่อวติเตียนพระรัตนตรัยความผิดเหล่านี้สงฆ์อาจพิจารณาลงโทษแก่ภิกษุ ๑-๓ รูป ผู้กระทำความผิดเหมือนกันหรือต่างกันโดยวิธีตัสสปาปิยสิกขาได้ แต่จะกระทำแก่ภิกษุ ๔ รูปในคราวเดียวกันไม่ได้เพราะจะเป็นสงฆ์หมู่หนึ่งลงโทษสงฆ์หมู่หนึ่งไป ในกรณีที่สงฆ์ทราบพฤติกรรมในทางไม่เหมาะสมดังกล่าว ที่ภิกษุเป็นจำนวนมากกระทำถ้าต้องการจะลงโทษด้วยตัสสปาปิยสิกขากรรมควรแยกกลุ่มออกทำ กลุ่มละไม่เกิน ๓ รูปถ้าพิจารณาเห็นว่าเรื่องจะลุกลามไปใหญ่โต มีการแตกแยกกันหนักขึ้น อาจพิจารณาใช้วิธีติณวัตรการวินัย ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

(๖) ภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงตัสสปาปิยสิกขากรรม หรือกรรมอื่น ๆ อีก ๕ อย่าง คือ ตัชชะนียกรรม นิสยกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม อุกเขปนียกรรม จะต้องประพฤติวัตรหรือข้อห้ามที่ควรละเว้นเด็ดขาดในขณะที่ยังไม่ได้รับการยกโทษจากสงฆ์

การระงับอนุวาทาธิกรณ์ด้วยวิธีตัสสปาปิยสิกขา เป็นการกำหนราบภิกษุที่ไม่มีความละอายขาดสมณสัญญา คือ จิตสำนึกในความเป็นสมณะ ละเมิดอาบัติแล้วมีเจตนาหลีกเลี่ยงไม่ยอมรับผิด แต่เมื่อสงฆ์พิจารณาจากพยานหลักฐานต่างๆ แล้วเห็นว่าได้ละเมิดจริงก็ลงโทษและให้ประพฤติวัตรเป็นการเพิ่มโทษให้หลายจำจะได้ไม่กระทำอีกและการประพฤติวัตรทั้ง ๑๘ ข้อนั้นเป็นการตัดสิทธิและหน้าที่อันพึงมีสำหรับภิกษุปกติ ต่อเมื่อสำนึกตัวและได้ประพฤติวัตรไม่บกพร่องแล้ว จึงจะสามารถขอรับโทษต่อสงฆ์ เมื่อสงฆ์อนุญาตแล้วกรรมเป็นอันระงับพระพุทธร่องค์ทรงกำหนดขั้นตอนการลงตัสสปาปิยสิกขาไว้ด้วยความรอบคอบ เช่น ทำต่อน้ำ สอบถามก่อน ฯลฯ ที่สำคัญที่สุดทรงให้สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำโดยธรรม ทั้งนี้เพื่อให้การลงโทษเป็นไปด้วยความยุติธรรม ถูกต้องตรงตามข้อเท็จจริง ป้องกันการลงโทษแก่ผู้ที่ไม่ได้กระทำความผิดการลงตัสสปาปิยสิกขา หากจะทำการกับภิกษุจำนวนมากในคราวเดียวกันอาจจะเป็นสาเหตุให้เกิดความวุ่นวาย ความแตกแยกในหมู่สงฆ์ควรแยกกลุ่มทำคราวละไม่เกิน ๓ รูป หรืออาจพิจารณาใช้วิธีติณวัตรการวินัย ระงับอธิกรณ์ดังกล่าวนี้

๗. ติณวัตรการวินัย

ติณวัตรการวินัย^{๙๒} หมายถึง การใช้ระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า เป็นกระบวนการระงับอธิกรณ์โดยให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายประนีประนอมยอมความกัน ไม่จำเป็นต้องสะสางรื้อฟื้นสอบสวนเพื่อจะบอกว่า ใครผิดใครถูก วิธีติณวัตรการวินัยนี้ เป็นวิธีระงับอธิกรณ์ที่ใช้ในเมื่อจะระงับลหุกาบัติที่เกี่ยวกับภิกษุจำนวนมาก ต่างก็ประพฤติไม่สมควรและขัดทอดกันเป็นเรื่องนุ่งงับซับซ้อน ชวนให้ทะเลาะวิวาท กล่าวขัดกันไปไม่มีที่สิ้นสุด จะระงับด้วยวิธีอื่นก็จะเป็นเรื่องลุกลามไปเพราะถ้าจะสืบสวนสอบสวนปรับให้กันและกันแสดงอาบัติ ก็มีแต่จะทำให้อธิกรณ์รุนแรงขึ้นจึงระงับด้วยติณวัตรการวินัย คือ แบบกลบไว้ด้วยหญ้า ตัดตอนยกเลิกเสียเช่นกรณีภิกษุในกรุงโกสัมพีแตกกันเป็นตัวอย่าง ไม่ต้องสืบสวนสอบสวนเหตุเหตุอธิกรณ์เดิมพระพุทธร่องค์ทรงกำหนดเงื่อนไขในการปฏิบัติเพื่อระงับอธิกรณ์ชนิดดังกล่าวไว้ดังนี้คือ^{๙๓}

(๑) ให้ทั้งสองฝ่ายที่มีเรื่องกันประชุมร่วมกันในที่แห่งเดียวกัน

^{๙๒} วิ.จุ.(บาลี) ๓/๒๑๒/๒๙๔-๒๙๕.

^{๙๓} วิ. จุ. (บาลี) ๖/๖๒๗/๒๙๖-๖๓๑.

(๒) ให้พระเถระผู้เป็นที่ยอมรับนับถือของทั้งสองฝ่าย ประกาศด้วยญัตติกรรมวาจาเป็นการบอกกล่าวถึงการกระทำอันก่อให้เกิดความเสียหายและอาจลุกลามเป็นเรื่องใหญ่โตออกไปได้จึงขอให้ทั้งสองฝ่ายหาทางยุติด้วยการประนีประนอม

(๓) ตัวแทนของทั้งสองฝ่ายจะประกาศให้ฝ่ายตนทราบโดยทำนองเดียวกัน และจบลงด้วยการขอร้องให้หาทางออมชอมกันในช่วงนี้ก็ทำด้วยญัตติกรรม

(๔) ตัวแทนทั้งสองฝ่ายจะสวดประกาศด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาเป็นการกล่าวทบทวนญัตติครั้งแรก และเป็นตัวแทนในการแสดงอาบัติที่ตนและคนอื่นละเมิดสำหรับฝ่ายตน ในท่ามกลางสงฆ์ด้วย

(๕) อธิการ์สมณะผู้นี้จะใช้ระงับอาบัติที่มีโทษหนัก (ปาราชิกและสังฆาทิเสส) และอาบัติที่เกี่ยวข้องเนื่องกันชาวบ้านไม่ได้

(๖) ด้วยการกระทำดังนี้ ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้บริสุทธิ์จากอาบัติเหล่านั้น เว้นอาบัติที่มีโทษหนัก อาบัติที่เกี่ยวกับคฤหัสถ์ ผู้มีความเห็นแย้ง และผู้ไม่เข้าร่วมประชุม

การระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตรการวินัย มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อให้ภิกษุเหล่านั้น มองเห็นโทษในการกระทำของตนเอง ให้ลดทิฏฐิมานะ ให้อยู่กับผู้อื่น ตระหนักถึงคุณค่าแห่งสามัคคีธรรม คำนึงถึงประโยชน์ของหมู่คณะ และพระธรรมวินัย โดยการให้เลิกแล้วต่อกันและหันมาประพฤติเพื่อจุดหมายสูงสุดแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป

สรุปได้ว่า การกำหนดอธิกรณ์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องพิจารณาในการเริ่มต้นกระบวนการแก้ไขปัญหา โดยแบ่งประเภทของปัญหาไว้เป็น ๔ ประเภทคือ วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์ สำหรับกระบวนการแก้ไขปัญหามื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมอธิกรณ์สมณวิธีประเภทสัมมุขวินัย สติวินัย อมูหวินัย ปฏิกุญญาตกรณวินัย เญญยสิกา ติณณวัตรการวินัย หรือตัสสปาปิยสิกาแก่จำเลยแล้ว ก็จะมีการประกาศให้สังคมได้ทราบข้อเท็จจริงภายหลังจากการทำสังฆกรรมดังกล่าว โดยสงฆ์จะต้องให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นตัวแทนนำคดีกันไปแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์ในอาวาสอื่นต่อไป

๒.๓ หลักการลงโทษผู้กระทำผิดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และประมวลกฎหมายอาญา

กฎหมายเป็นเครื่องควบคุมประพฤติการณ์ในสังคม พัฒนาขึ้นมาจากศีลธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ศาสนา และกฎเกณฑ์ข้อบังคับ ตามลำดับ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อธำรงความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสมาชิกในสังคม ทั้งเพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นเป็นไปโดยราบรื่นสนองความต้องการของภาคส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ดังภาษิตละตินที่ว่า "ที่ใดมีมนุษย์ ที่นั่นมีสังคม ที่ใดมีสังคม ที่นั่นมีกฎหมาย" ในบทนี้จะกล่าวถึงวิธีการพิจารณาความของกฎหมายอาญา และกฎหมายอาญา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ หลักการลงโทษผู้กระทำผิดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา^{๙๔}

๑. การฟ้องอาญา^{๙๕}

บุคคลเหล่านี้มีอำนาจฟ้องคดีอาญาต่อศาล

(๑) พนักงานอัยการ

(๒) ผู้เสียหาย

การดำเนินคดีอาญาในชั้นศาลจะต้องมีโจทก์เป็นคู่ความฝ่ายหนึ่ง คู่ความฝ่ายที่มีอำนาจฟ้องคดีอาญาต่อศาล ได้แก่ พนักงานอัยการซึ่งเป็นเจ้าพนักงานของรัฐในการรักษาความสงบเรียบร้อยและอำนาจความยุติธรรม เนื่องจากการกระทำในคดีอาญานั้นเป็นเรื่องที่กระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของประเทศกับผู้เสียหาย ซึ่งเป็นประชาชนผู้ได้รับความเสียหายจากผลแห่ง การกระทำผิดอาญาผู้เสียหายมีสิทธิที่จะฟ้องคดีอาญาได้ด้วยตนเอง แต่อย่างไรก็ดี ในคดีอาญานั้นจะมีพนักงานอัยการเป็นผู้เสียหายของรัฐและเป็นโจทก์ยื่นคำฟ้องคดีอาญา กฎหมายจึงให้สิทธิแก่ผู้เสียหายหากไม่ยื่นคำฟ้องด้วยตนเองแล้ว ก็ยื่นคำร้องขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการในระยะเวลาใดก็ได้ แต่ต้องก่อนที่ศาลชั้นต้นจะมีคำพิพากษา ซึ่งในทางปฏิบัติผู้เสียหายมักจะขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการเพราะหากฟ้องเองแล้วศาลจะสั่งให้รวมคดีที่ผู้เสียหายฟ้องเองเข้ากับคดีของพนักงานอัยการที่เป็นโจทก์โดยถือสำนวนคดีของพนักงานอัยการเป็นหลัก

คดีอาญาเรื่องเดียวกันซึ่งทั้งพนักงานอัยการและผู้เสียหายต่างได้ยื่นฟ้องในศาลชั้นต้น ศาลเดียวกันหรือต่างศาลกัน ศาลนั้น ๆ มีอำนาจสั่งให้รวมพิจารณาเป็นเป็นคดีเดียวกันเมื่อศาลเห็นชอบโดยพลการหรือโดยโจทก์ยื่นคำร้องในระยะใดก่อนมีคำพิพากษา แต่ทว่าจะมีคำสั่งเช่นนั้นไม่ได้ นอกจากจะได้รับความยินยอมของศาลอื่นนั้นก่อน

คดีความผิดต่อส่วนตัวนั้น จะถอนฟ้องหรือยอมความในเวลาใดก่อนคดีถึงที่สุดก็ได้แต่ถ้าเลิกคดีค้ำให้ศาลยกคำร้องขอถอนฟ้องนั้นเสีย

คดีอาญาเลิกกันได้ ดังต่อไปนี้

(๑) ในคดีมีโทษปรับสถานเดียว เมื่อผู้กระทำความผิดยอมเสียค่าปรับในอัตราอย่างสูงสำหรับความผิดนั้นแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ก่อนศาลพิจารณา

(๒) ในคดีความผิดที่เป็นลหุโทษหรือความผิดที่มีอัตราโทษไม่สูงกว่าความผิดลหุโทษหรือคดีอื่นที่มีโทษปรับสถานเดียว อย่างสูงไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือความผิดต่อกฎหมายเกี่ยวกับภาษีอากร ซึ่งมีโทษปรับอย่างสูงไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท เมื่อผู้ต้องหาชำระค่าปรับตามที่พนักงานสอบสวนได้เปรียบเทียบแล้ว

(๓) ในคดีความผิดที่เป็นลหุโทษหรือความผิดที่มีอัตราโทษไม่สูงกว่าความผิดลหุโทษ หรือคดีที่มีโทษปรับสถานเดียวอย่างสูงไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท ซึ่งเกิดในกรุงเทพมหานคร เมื่อผู้ต้องหาชำระค่าปรับตามที่นายตำรวจประจำท้องที่ตั้งแต่ตำแหน่งสารวัตรขึ้นไปหรือนายตำรวจชั้นสัญญาบัตรผู้ทำการในตำแหน่งนั้น ๆ ได้เปรียบเทียบแล้ว

^{๙๔} นร พจนวรวงษ์, พลประสิทธิ์ ฤทธิ์รักษา, **ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๓.

(๔) ในคดีซึ่งเปรียบเทียบได้ตามกฎหมายอื่น เมื่อผู้ต้องหาได้ชำระค่าปรับตามคำเปรียบเทียบของพนักงานเจ้าหน้าที่แล้วบทบัญญัติมาตรานี้วางหลักให้สิทธิคดีอาญามาฟ้องร้องของคู่ความฝ่ายใดก็ได้ อาจมีได้อีกต่อไปด้วยเหตุผลตามที่กฎหมายกำหนดไว้ อาทิเช่นเมื่อผู้กระทำความผิดนำเงินมาชำระค่าปรับในอัตราอย่างสูงต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ที่บังคับใช้กฎหมายฉบับนั้น ซึ่งคดีนั้นเป็นคดีมีโทษปรับสถานเดียว พนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องดำเนินการรับเป็นชำระค่าปรับและไม่ถือว่าเป็นการเปรียบเทียบปรับ ซึ่งแตกต่างจากกรณีความผิดโทษที่มีโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือนปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือคดีที่มีโทษปรับสถานเดียว ไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท พนักงานสอบสวนเปรียบเทียบปรับในอัตราที่เห็นควรซึ่งจะเป็นจำนวนเงินมากน้อยเท่าใดก็ได้ ถือว่าคดีอาญาเล็กน้อย รวมทั้งในคดีตามกฎหมายใดก็ตาม

สิทธินำคดีอาญามาฟ้องยอมระงับไป ดังต่อไปนี้

- (๑) โดยความตายของผู้กระทำความผิด
- (๒) ในคดีความผิดต่อส่วนตัว เมื่อได้ถอนคำร้องทุกข์ ถอนฟ้อง หรือยอมความกันโดยถูกต้องตามกฎหมาย

- (๓) เมื่อคดีเล็กน้อยตามมาตรา ๓๗
- (๔) เมื่อมีกฎหมายออกใช้ภายหลังการกระทำความผิดยกเลิกความผิดเช่นนั้น
- (๕) เมื่อคดีขาดอายุความ
- (๖) เมื่อกฎหมายยกเว้นโทษ

มาตรานี้วางหลักให้สิทธินำคดีอาญามาฟ้องของคู่ความฝ่ายใดกระงับไป โดยมีสาเหตุมาจากจำเลยถึงแก่ความตายไม่ว่าก่อนหรือขณะพิจารณาตัดสินของศาล หรือในคดีความผิดต่อส่วนตัวเมื่อผู้เสียหายถอนคำร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ ศาล หรือถอนฟ้องในชั้นศาล หรือยอมความกันไม่ว่าในชั้นสอบสวน หรือชั้นศาลใดก็ตาม หรือเมื่อคดีอาญาเล็กน้อยโดยการเปรียบเทียบปรับ ชำระค่าปรับในอัตราอย่างสูง

๒. การไต่สวนมูลฟ้องคดีอาญา^{๓๖}

ถ้าฟ้องถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ให้ศาลจัดการส่งต่อไปนี้

- (๑) ในคดีราษฎรเป็นโจทก์ ให้ไต่สวนมูลฟ้อง แต่ถ้าคดีนั้นพนักงานอัยการได้ฟ้องจำเลยโดยข้อหาอย่างเดียวกันด้วยแล้วให้จัดการตามอนุมาตรา (๒)
- (๒) ในคดีพนักงานอัยการเป็นโจทก์ ไม่จำเป็นต้องไต่สวนมูลฟ้อง แต่ถ้าเห็นสมควรจะสั่งให้ไต่สวนมูลฟ้องก่อนก็ได้ในกรณีที่มีการไต่สวนมูลฟ้องดังกล่าวแล้ว ถ้าจำเลยให้การรับสารภาพให้ศาลประทับฟ้องไว้พิจารณา เมื่อศาลตรวจคำฟ้องแล้วเห็นว่าถูกต้องตามกฎหมาย และเห็นว่าคดีนั้นมีราษฎรเป็นโจทก์ ศาลจะสั่งให้สำเนาคำฟ้องให้จำเลยแล้วกำหนดนัดไต่สวนมูลฟ้อง โดยให้โจทก์เป็นผู้นำส่งหมายนัดให้จำเลยทราบ แต่ถ้าเห็นว่าคดีนั้นมีพนักงานอัยการเป็นโจทก์ฟ้องจำเลยในข้อหาเดียวกัน ศาลจะสั่งให้ประทับฟ้องไว้โดยไม่ต้องไต่สวนมูลฟ้องหรือจะสั่งให้ไต่สวนมูลฟ้องก่อนก็ได้ เพราะในคดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์ศาลไม่จำเป็นต้องไต่สวนมูลฟ้อง เนื่องจากคดีอาญานั้นผ่าน

^{๓๖} ลัก กอแสงเรือง, ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, (กรุงเทพมหานคร : นิติบรรณการ, ๒๕๕๐), หน้า ๙๓-๑๐๕.

การสอบสวนของพนักงานสอบสวน ตามมาตรา ๑๒๐ มาแล้วหรือศาลเห็นสมควรจะให้ไต่สวนมูลฟ้องก่อนก็ได้ ในทางปฏิบัตินั้นศาลจะไม่ได้ไต่สวนมูลฟ้องและเมื่อเห็นว่าจำเลยถูกชั่งตามหมายซึ่งของศาลแล้ว หรือได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวจากศาลศาลก็จะสั่งในคำฟ้องว่าประทับฟ้อง ถ้าปรากฏว่าคดีมีมูลให้ศาลประทับฟ้องไว้พิจารณาต่อไปเฉพาะกระหนงที่มีมูล ถ้าคดีไม่มีมูลให้พิพากษายกฟ้อง ในคดีที่ราษฎรเป็นโจทก์นั้น ศาลจะสั่งให้ส่งสำเนาคำฟ้องให้จำเลยทราบ จำเลยจึงได้รับสำเนาคำฟ้องไว้ก่อนที่ศาลจะสั่งรับประทับฟ้องโจทก์ เมื่อศาลรับฟ้องแล้วจึงไม่ต้องส่งสำเนาฟ้องให้จำเลยอีก แต่ศาลจะสั่งให้เรียกจำเลยมาให้การในวันเดียวกับวันนัดสืบพยานโจทก์ เนื่องจากในคดีอาญาโจทก์มีหน้าที่นำสืบก่อน คำสั่งของศาลที่ให้คดีมีมูลย่อมเด็ดขาด แต่คำสั่งที่ว่าคดีไม่มีมูลนั้นโจทก์มีอำนาจอุทธรณ์ฎีกาได้ตามบทบัญญัติว่าด้วยลักษณะอุทธรณ์ฎีกา

๓.การพิจารณาในศาลชั้นต้น^{๔๗}

การพิจารณาและสืบพยานในศาลให้ทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย เว้นแต่บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น เมื่อโจทก์หรือทนายโจทก์และจำเลยมาอยู่ต่อหน้าศาลแล้ว และศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริง ให้อ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟัง และถามว่าได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ จะให้การต่อสู้อย่างไรบ้าง คำให้การของจำเลยให้จดไว้ ถ้าจำเลยไม่ยอมให้การก็ให้ศาลจตรายงานไว้และดำเนินการพิจารณาต่อไป เมื่อถึงวันนัดพิจารณาซึ่งโดยปกติจะเป็นนัดสอบคำให้การจำเลยก่อนว่าจะรับสารภาพหรือปฏิเสธตามข้อหาของโจทก์ กระบวนพิจารณาในนัดพิจารณานั้นศาลจะต้องกระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย ถ้าจำเลยรับสารภาพในข้อหาที่มีอัตราโทษจำคุกอย่างต่ำไม่ถึงห้าปี และโจทก์ไม่ติดใจสืบพยาน ศาลก็จะตัดสินมีคำพิพากษาได้โดยไม่ต้องสืบพยาน แต่ถ้าจำเลยปฏิเสธ โจทก์จะต้องสืบพยานก่อนการนัดพิจารณาสืบพยานโจทก์หรือจำเลย หรือนัดเพื่อพิจารณาในเรื่องใดก็ตามในคดีอาญาต้องกระทำต่อหน้าจำเลย ซึ่งต่างจากคดีแพ่ง โจทก์สืบพยานไปฝ่ายเดียวก็ได้ ถ้าจำเลยไม่มาหรือทนายจำเลยมาแต่คดีอาญากระทำไม่ได้จำเลยต้องมาทุกนัด เว้นแต่กฎหมายจะให้อำนาจพิจารณาลับหลังจำเลยได้ เช่น ตามมาตรา ๑๗๒ ทวิ การพิจารณาจะสืบพยานลับหลังจำเลย มาตรา ๑๘๐ จำเลยขัดขวางการพิจารณา มาตรา ๒๓๐ กระบวนพิจารณาเดินเผชิญสืบพยานหรือส่งประเด็นให้ศาลอื่นสืบพยานและคู่ความไม่ติดใจไปฟังการพิจารณาภายหลังที่ศาลได้ดำเนินการตามมาตรา ๑๗๒ วรรค ๒ แล้ว เมื่อศาลเห็นเป็นการสมควรเพื่อให้การดำเนินการพิจารณาเป็นไปโดยไม่ชักช้า ศาลมีอำนาจพิจารณาและสืบพยานลับหลังจำเลยได้ในกรณีดังต่อไปนี้

(๑) ในคดีมีอัตราโทษจำคุกอย่างสูงไม่เกินสิบปี จะมีโทษปรับด้วยหรือไม่ก็ตามหรือในคดีมีโทษปรับสถานเดียว เมื่อจำเลยมีทนาย และจำเลยได้รับอนุญาตจากศาลที่จะไม่มาฟังการพิจารณาและการสืบพยาน

(๒) ในคดีที่มีจำเลยหลายคน ถ้าศาลพอใจตามคำแถลงของโจทก์ว่าการพิจารณาและการสืบพยานตามที่โจทก์ขอให้กระทำไม่เกี่ยวแก่จำเลยคนใด ศาลจะพิจารณาและสืบพยานลับหลังจำเลยคนนั้นก็ได้

^{๔๗} นร พจนวรวงษ์, พลประสิทธิ์ ฤทธิรักษา, ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๖-๑๖๐.

(๓) ในคดีที่มีจำเลยหลายคน ถ้าศาลเห็นสมควรจะพิจารณาและสืบพยานจำเลยคนหนึ่งๆ ลับหลังจำเลยคนอื่นได้ในคดีที่ศาลพิจารณาและสืบพยานตาม (๒) หรือ (๓) ลับหลังจำเลยคนใด ไม่ว่ากรณีจะเป็นประการใด ห้ามมิให้ศาลรับฟังการพิจารณาและการสืบพยานที่กระทำลับหลังนั้นเป็นผลเสียหายแก่จำเลยคนนั้น เมื่อศาลได้สอบคำให้การจำเลยในนัดแรกแล้ว และได้กำหนดนัดสืบพยานโจทก์นัดต่อไป การพิจารณาก็จะต้องกระทำต่อหน้าจำเลยทุกนัด ยกเว้นแต่ศาลเห็นเป็นการสมควร เพื่อให้การพิจารณาเป็นไปโดยไม่ชักช้า ศาลมีอำนาจพิจารณาและสืบพยานลับหลังจำเลยได้ในกรณีต่อไปนี้

ก. จำเลยได้รับอนุญาตจากศาลที่จะไม่มาฟังการพิจารณาการสืบพยาน โดยจำเลยแต่งตั้งทนายให้มาฟังการพิจารณาและสืบพยานแทน ซึ่งคดีที่จำเลยต้องหามานั้นเป็นคดีที่มีอัตราโทษจำคุกอย่างสูงไม่เกินสิบปี เหตุตามมาตรานี้จึงเป็นกรณีที่จำเลยได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวระหว่างพิจารณา มากกว่าที่จะถูกควบคุมตามหมายจับ

ข. ในคดีที่มีจำเลยหลายคน บางคนได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวหรือแม้จะอยู่ในความควบคุมที่เรือนจำก็ตาม ถ้าศาลพอใจตามคำแถลงโจทก์แล้ว การพิจารณาและการสืบพยานตามที่โจทก์ขอให้กระทำไม่เกี่ยวแก่จำเลยคนใด แม้จำเลยไม่มาตามนัดศาลก็พิจารณาคดีไปได้ หรือศาลพิจารณาเห็นสมควรเองที่จะพิจารณาคดีและสืบพยานลับหลังจำเลยคนนั้นแต่อย่างไรก็ดีการพิจารณาและสืบพยานในกรณีที่คดีมีจำเลยหลายคน ห้ามมิให้ศาลรับฟังคำพิจารณาและการสืบพยานที่กระทำลับหลังจำเลยให้เป็นผลเสียหายแก่จำเลยคนนั้น เนื่องจากการพิจารณาสืบพยานลับหลังจำเลย ทำให้จำเลยผู้นั้นไม่มีโอกาสซักค้านพยานโจทก์ที่นำมาสืบได้

ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต ก่อนเริ่มพิจารณา ให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีก็ให้ศาลตั้งทนายความให้ ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก หรือในคดีที่จะเลยมีอายุไม่เกินสิบแปดปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ก่อนเริ่มพิจารณา ให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มี และจำเลยต้องการทนายความก็ให้ศาลตั้งทนายความให้ก่อนนำพยานเข้าสืบ โจทก์มีอำนาจเปิดคดีเพื่อให้ศาลทราบคดีโจทก์คือแถลงถึงลักษณะของฟ้อง อีกทั้งพยานหลักฐานที่จำนำสืบเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลย เสร็จแล้วให้โจทก์นำพยานเข้าสืบ เมื่อสืบพยานโจทก์แล้วจำเลยมีอำนาจเปิดคดีเพื่อให้ศาลทราบคดีจำเลยโดยแถลงข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายซึ่งตั้งใจอ้างอิง ทั้งแสดงพยานหลักฐานที่จะนำสืบเสร็จแล้วให้จำเลยนำพยานเข้าสืบ เมื่อสืบพยานจำเลยเสร็จแล้ว โจทก์และจำเลยมีอำนาจแถลงปิดคดีของตนด้วยปาก หรือหนังสือ หรือทั้งสองอย่าง

ในระหว่างพิจารณา ถ้าศาลเห็นว่าไม่จำเป็นต้องสืบพยานหรือทำการอะไรอีก จะสั่งงดพยานหรือการนั้นเสียก็ได้

ในชั้นพิจารณา ถ้าจำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้อง ศาลจะพิพากษาโดยไม่สืบพยานหลักฐานต่อไปก็ได้ เว้นแต่คดีที่มีข้อหาในความผิดซึ่งจำเลยรับสารภาพนั้น กฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างต่ำไว้ให้จำคุกตั้งแต่ห้าปีขึ้นไปหรือโทษสถานที่หนักกว่านั้น ศาลต้องฟังพยานโจทก์จนกว่าจะพอใจว่าจำเลยได้กระทำผิดจริงหลักการพิจารณาคดีจะต้องกระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลยแต่อย่างไรก็ดีในบางสถานการณ์การพิจารณาคดีอาจกระทำโดยเป็นการลับก็ได้ โดยศาลเห็นสมควรเองหรือโดยคำร้องขอของกลุ่มความฝ่ายใด เช่น คดีข่มขืนกระทำชำเราหญิงซึ่งมีฐานะชื่อเสียงในสังคม และเป็นนัดสืบพยานโจทก์ผู้เสียหาย หรือคดีลอบสังหารบุคคลสำคัญของประเทศ หรือคดีเกี่ยวกับการ

กระทำเอกสารสำคัญของประเทศ คดีต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคดีที่ต้องพิจารณาเป็นการลับเพื่อประโยชน์แห่งความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือเพื่อป้องกันความลับอันเกี่ยวกับความปลอดภัยของประเทศมิให้ล่วงรู้ถึงประชาชน กฎหมายจึงให้เป็นดุลพินิจของศาลที่จะพิจารณาเป็นการลับในบางนัดพิจารณา หรือเห็นควรทุกนัดก็ได้

๔. คำพิพากษาและคำสั่ง^{๔๘}

คดีที่อยู่ในระหว่างไต่สวนมูลฟ้องหรือพิจารณา ถ้ามีคำร้องระหว่างพิจารณาขึ้นมาให้ศาลสั่งตามที่เห็นควร เมื่อการพิจารณาเสร็จแล้ว ให้พิพากษาหรือสั่งตามรูปความให้อ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งในศาลโดยเปิดเผยในวันเสร็จการพิจารณาหรือภายในเวลาสามวันนับแต่เสร็จคดี ถ้ามีเหตุอันสมควรจะเลื่อนไปอ่านวันอื่นก็ได้ แต่ต้องจดรายงานเหตุขึ้นไว้ เมื่อศาลอ่านให้คู่ความฟังแล้ว ให้คู่ความลงลายมือชื่อไว้ ถ้าเป็นความผิดของโจทก์ที่ไม่มา จะอ่านโดยโจทก์ไม่อยู่ก็ได้ ในกรณีที่จำเลยไม่อยู่ โดยไม่มีเหตุสงสัยว่าจำเลยหลบหนีหรือจงใจไม่มาฟังก็ให้ศาลออกหมายจับจำเลย เมื่อได้ออกหมายจับแล้ว ไม่ได้ตัวจำเลยมาภายในหนึ่งเดือนนับแต่วันออกหมายจับ ก็ให้ศาลอ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งลับหลังจำเลยได้ และให้ถือว่าโจทก์หรือจำเลยแล้วแต่กรณีได้ฟังคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้นแล้ว

ในกรณีที่คำพิพากษาหรือคำสั่งต้องเลื่อนอ่านไปโดยขาดจำเลยบางคน ถ้าจำเลยที่อยู่จะถูกปล่อย ให้ศาลมีอำนาจปล่อยชั่วคราวระหว่างรออ่านคำพิพากษาหรือคำสั่งนั้น

การอ่านคำพิพากษาต้องอ่านให้คู่ความฟังแล้วให้คู่ความลงลายมือชื่อไว้ ถ้าโจทก์ไม่มา แต่จำเลยมาก็ให้อ่านได้ และถือว่าโจทก์ได้ฟังคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้ว แต่ถ้าจำเลยไม่มาศาลยังอ่านคำพิพากษาในนัดแรกไม่ได้ต้องเลื่อนการอ่านออกไป โดยจดไว้ในรายงานนัดฟังคำพิพากษา จำเลยทราบนัดโดยชอบแล้วไม่มาศาลโดยไม่แจ้งเหตุขัดข้อง มีเหตุสงสัยว่าจำเลยหลบหนีให้ออกหมายจับจำเลย

คำพิพากษา หรือคำสั่งหรือความเห็นแย้งต้องทำเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้พิพากษาซึ่งนั่งพิจารณา ผู้พิพากษาใดที่นั่งพิจารณาถ้าไม่เห็นพ้องด้วย มีอำนาจทำความเห็นแย้ง คำแย้งนี้ให้รวมเข้าสำนวนไว้

การทำคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลเมื่อคดีเสร็จการพิจารณา ผู้พิพากษาเจ้าของสำนวนจะเป็นผู้เขียนคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้วแต่กรณี เมื่อนัดเสร็จแล้วจะปรึกษากับองค์คณะ โดยในสำนวนคดีนั้นที่หน้าปกสำนวนมุมด้านซ้ายบนจะมีชื่อผู้พิพากษา ๒ คน ชื่อบนสุดเป็นชื่อผู้พิพากษาเจ้าของสำนวน ชื่อล่างเป็นชื่อองค์คณะ เพราะตามมาตรา ๒๓ วรรคแรก แห่งพระธรรมนูญศาลยุติธรรมบัญญัติว่าศาลชั้นต้น นอกจากศาลแขวงต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองคน จึงเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาทั้งปวง โดยผู้พิพากษาองค์คณะต้องเคยร่วมพิจารณาคดีด้วยไม่ว่าจะมีจำนวนครั้งเท่าใดก็ตาม ซึ่งดูได้จากรายงานกระบวนการพิจารณา ถ้าผู้พิพากษาองค์คณะเห็นชอบด้วยกับการเขียนคำพิพากษาหรือคำสั่งของผู้พิพากษาเจ้าของสำนวนก็จะลงลายมือชื่อในร่างคำพิพากษานั้นร่วมกับผู้พิพากษาเจ้าของสำนวน แต่หาก ไม่เห็นด้วยก็มีอำนาจทำความเห็นแย้ง

^{๔๘} สัก กอแสงเรือง, ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๐.

ความเห็นแย้งต้องติดไว้ในสำนวนเพื่อเป็นหลักฐานในการ ที่คู่ความจะใช้อุทธรณ์คำพิพากษาศาลชั้นต้นต่อไปตามมาตรา ๑๙๓ ทวิ หากคดีนั้นเป็นคดีต้องห้ามอุทธรณ์ตามมาตรา ๑๙๓ ทวิถ้าศาลเห็นว่าข้อเท็จจริงตามที่ปรากฏในการพิจารณาแตกต่างกับข้อเท็จจริงดังที่กล่าวในฟ้อง ให้ศาลยกฟ้องคดีนั้น เว้นแต่ข้อแตกต่างนั้นมีใช้ในข้อสาระสำคัญและทั้งจำเลยมิได้หลงต่อสู้ ศาลจะลงโทษจำเลยตามข้อเท็จจริงที่ได้ความนั้นก็ได้อ

๒.๓.๒ หลักการลงโทษผู้กระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา^{๙๙}

ได้กำหนดโทษไว้ ๕ สถาน คือ

๑. ประหารชีวิต
๒. จำคุก
๓. กักขัง
๔. ปรับ
๕. ริบทรัพย์สิน

๑. โทษประหารชีวิต^{๑๐๐}

ในการพิจารณาร่างประมวลกฎหมายอาญา ได้มีข้อโต้เถียงในชั้นคณะกรรมการวิสามัญของสภาผู้แทนราษฎรว่า จะสมควรยกเลิกโทษประหารชีวิตหรือไม่ ซึ่งที่ประชุมได้มีมติว่าควรจะมีโทษประหารชีวิตไว้การลงโทษประหารชีวิตนั้น ศาลจะลงโทษได้ก็ต่อเมื่อพบบัญญัติของประมวลกฎหมายอาญาหรือพระราชบัญญัติอื่นได้กำหนดโทษประหารชีวิตลงไว้ในกฎหมายนั้นๆ เท่านั้น ทั้งนี้เพราะมาตรา ๕๑ ได้กำหนดว่าในการเพิ่มโทษจำคุกนั้น จะเพิ่มขึ้นถึงเป็นโทษประหารชีวิตมิได้ และจำลงโทษประหารชีวิตแก่ผู้กระทำความผิดที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปีไม่ได้ เพื่อความเข้าใจ ผู้ศึกษาจึงได้ยกกรณีตัวอย่าง ที่ศาลพิพากษาประหารชีวิต มีรายละเอียด ดังนี้

“ศาลพิพากษาประหารชีวิตแก๊งค์ยาบ้า”

ศาลพิพากษาประหารชีวิตแก๊งค์ยาบ้า ที่ศาลอาญา วันที่ ๒๖ มี.ค. ๒๕๕๑ ศาลมีคำพิพากษาในคดียาเสพติด ที่สำนักงานอัยการฝ่ายคดียาเสพติด ๓ เป็นโจทก์ฟ้องนาย ชาญ พรรณมณี นายชิต พูนมา นายอนุภาพ ทรงมีทอง นายมนัส แซ่ไฮ้ นายบรรลือศักดิ์ ธรรมะธัญญา และนายสมหวัง ศุภใจดี เป็นจำเลยที่ ๑-๖ ในความผิดฐานร่วมกันมียาเสพติดให้โทษประเภท ๑ (เมทแอมเฟตามีน) หรือยาบ้าไว้ในความครอบครองเพื่อจำหน่ายโดยผิดกฎหมาย จำเลยที่ ๓ ให้การรับสารภาพ ส่วนจำเลยที่เหลือให้การปฏิเสธ

โจทก์ฟ้องและนำสืบว่า เมื่อวันที่ ๒๐ ก.พ. ๕๐ จำเลยทั้ง ๖ กับพวกที่ยังหลบหนีร่วมกันมีเมทแอมเฟตามีนหรือยาบ้า อันเป็นยาเสพติดให้โทษที่ ๑ เพื่อครอบครองและจำหน่าย โดยจำเลยทั้ง

^{๙๙} พลประสิทธิ์ ฤทธิ์รักษา, ประมวลกฎหมายอาญา, (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๕๐), หน้า ๕๖-๖๒.

^{๑๐๐} นคร พจน์วรพงษ์, ประมวลกฎหมายอาญา, (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๕๐), หน้า ๖๙-๗๒.

๖ กับพวก ได้จำหน่ายยาเสพติดดังกล่าวให้แก่เจ้าหน้าที่ที่เข้าล่อซื้อเป็นเงิน ๓,๕๗๐,๐๐๐ บาท เหตุเกิดที่ ต.บ้านกรด อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา โดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายสืบสวน บช.ปส. ปลอมตัวเป็นผู้ค้ายาเสพติด ล่อซื้อยาบ้าจากจำเลยที่ ๑ รวม ๑๗ มัด ราคามัดละ ๒๑๐,๐๐๐ บาท มูลค่า ๓,๕๗๐,๐๐๐ บาท โดยจำเลยที่ ๑ ขอค่านายหน้า ๑๐๐,๐๐๐ บาท จากนั้นเจ้าหน้าที่ บช.ปส. เดินทางไปพบจำเลยที่ ๑ ที่บ้านใน จ.พระนครศรีอยุธยา ก่อนที่จำเลยที่ ๑ จะพาไปพบกับจำเลยที่ ๖ เพื่อตรวจนับเงินที่จะซื้อขายยาเสพติด พบจำเลยที่ ๒-๕ อยู่ที่บ้านของจำเลยที่ ๖ ด้วย โดยจำเลยที่ ๖ เป็นผู้ตรวจนับเงิน หลังจากนั้นเงินล่อซื้อเสร็จสิ้น จำเลยที่ ๓ พาฝ่ายสืบสวนขึ้นรถกระบะอีซูซุ ทะเบียน บบ ๔๔๖๕ พิษณุโลก ไปที่ปั้มน้ำมันปิโตรนาส ที่ ต.บ้านกรด เมื่อไปถึงพบรถกระบะโตโยต้า ทะเบียน บบ ๖๒๑๔ ตาก จอดรออยู่ จำเลยที่ ๓ ลงไปคุยกับชายที่อยู่ในรถกระบะ ๒ คน พร้อมถือถุงเดินกลับมาด้วย ๑ ถุง ก่อนส่งให้ทางสายสืบ เมื่อตรวจสอบพบว่าเป็นยาเสพติดของกลาง จึงจับกุมจำเลยทั้งหมด พร้อมยึดยาบ้า ๑๗ มัด รถกระบะ ๒ คัน โทรศัพท์มือถือ ๕ เครื่อง เป็นของกลาง

ทางนำสืบจำเลยที่ ๑ อ้างว่าชุดจับกุมเสนอให้รางวัลนำจับ ๑๐๐,๐๐๐ บาท เนื่องจากทราบว่าสามารถติดต่อกับจำเลยที่ ๖ ได้ จึงตอบรับที่จะติดต่อล่อซื้อให้ นอกจากนั้น เจ้าหน้าที่ตำรวจยังรับปากว่าจะกันไว้เป็นพยาน ทั้งนี้ด้วยความไม่รู้หนังสือ จึงเซ็นรับทราบชื่อกล่าวหาไป โดยที่ไม่มีใครอ่านบันทึกจับกุมให้ฟัง ส่วนจำเลยที่ ๒, ๔, ๕ และ ๖ ให้การปฏิเสธว่า ไม่รู้เห็นการค้ายาเสพติด ส่วนจำเลยที่ ๓ ให้การรับสารภาพ ไม่ติดใจนำสืบพยาน

พิเคราะห์แล้ว เห็นว่าพยานโจทก์ที่เป็นเจ้าหน้าที่ชุดจับกุมรู้เห็นเหตุการณ์มาตลอด ต่างเบิกความสอดคล้องตอกัน ไม่มีที่ใดเป็นข้อพิรุธหรือขัดต่อเหตุผล เชื่อว่าเป็นความจริง พยานหลักฐานที่จำเลยนำมาไม่สามารถหักล้างพยานโจทก์ได้ เชื่อว่าจำเลยทั้งหมดทำผิดตามฟ้องจริง พิพากษาว่าจำเลยทั้ง ๖ มีความผิดตาม พ.ร.บ. ยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. ๒๕๖๒ ม.๑๕ วรรคสาม (๒) ม.๖๖ วรรคสาม ประกอบประมวลกฎหมายอาญา ม.๘๓ ให้ลงโทษประหารชีวิต แต่จำเลยที่ ๓ ให้การเป็นประโยชน์ ลดโทษกึ่งหนึ่ง เหลือจำคุก ๕๐ ปี ทางนำสืบของจำเลยที่ ๑ ให้ความรู้แก่ศาลอันเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณา มีเหตุบรรเทาโทษ ลดโทษ ๑ ใน ๓ คงจำคุกจำเลยที่ ๑ ตลอดชีวิต ส่วนจำเลยที่ ๒, ๔, ๕ และ ๖ ให้ประหารชีวิตสถานเดียว และริบของกลาง รถกระบะ ๒ คัน โทรศัพท์มือถือ ๕ เครื่อง

ตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๑. พ.ร.บ. ยาเสพติดให้โทษ พ.ศ.๒๕๖๒

มาตรา ๑๕ วรรคสาม (๒) แอมเฟตามีนหรืออนุพันธ์แอมเฟตามีน มีปริมาณคำนวณเป็นสารบริสุทธิ์ตั้งแต่สามร้อยเจ็ดสิบห้ามิลลิกรัมขึ้นไปหรือ มียาเสพติดที่มีสารดังกล่าวผสมอยู่จำนวนสิบห้าหน่วยการใช้ขึ้นไป หรือมีน้ำหนักสุทธิตั้งแต่หนึ่งจุดห้ากรัมขึ้นไป

มาตรา ๖๖ วรรคสาม ถ้ายาเสพติดให้โทษตามวรรคหนึ่งมีปริมาณคำนวณเป็นสารบริสุทธิ์เกินยี่สิบกรัมขึ้นไป ต้องระวางโทษจำคุกตลอดชีวิตและปรับตั้งแต่หนึ่งล้านบาทถึงห้าล้านบาท หรือ ประหารชีวิต

๒. ประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา ๘๓ ในกรณีความผิดใดเกิดขึ้นโดยการกระทำของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ผู้ที่ได้ร่วมกระทำความผิดด้วยกันนั้นเป็นตัวการ ต้องระวางโทษตามที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้น

อัตราในการลดโทษประหารชีวิต

มาตรา ๕๒ กำหนดว่า “ในการลดโทษประหารชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการลดมาตราส่วนหรือลดโทษที่จะลง ให้ลดดังต่อไปนี้

(๑) ถ้าจะลดหนึ่งในสาม ให้ลดเป็นโทษจำคุกตลอดชีวิต

(๒) ถ้าจะลดกึ่งหนึ่ง ให้ลดเป็นโทษจำคุกตลอดชีวิต หรือโทษจำคุกตั้งแต่ยี่สิบห้าปีถึงห้าสิบปี” หมายเหตุ (๑) “ลดมาตราส่วนโทษ” หมายถึง ลดจากอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้เช่น ในกรณีที่บุคคลอายุกว่าสิบเจ็ดปีแต่ยังไม่เกินยี่สิบปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด มาตรา ๗๖ ได้บัญญัติให้ศาลมีอำนาจลดมาตราส่วนโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นลงหนึ่งในสามหรือกึ่งหนึ่งได้ ฉะนั้นในกรณีที่กฎหมายกำหนดโทษประหารชีวิตไว้สถานเดียว เช่นตามมาตรา ๒๘๙ ถ้าศาลจะลดมาตราส่วนโทษลงหนึ่งในสาม ศาลก็ลดโทษลงเป็นโทษจำคุกตลอดชีวิตและ (๒) “ลดโทษที่จะลง” ได้แก่ กรณีที่ศาลได้ลงโทษประหารชีวิตแล้วและศาลลดโทษประหารชีวิตที่ลงไว้นั้น เช่น เพราะมีเหตุบรรเทาโทษตามมาตรา ๗๘ เสียกึ่งหนึ่งศาลก็เลือกลงโทษจำคุกตลอดชีวิต หรือลงโทษจำคุกมีกำหนดระหว่างจำคุกยี่สิบห้าถึงห้าสิบปี ^{๑๐๑}

๒. โทษจำคุก^{๑๐๒}

โทษจำคุกและโทษกักขัง (ซึ่งเป็นโทษที่ศาลเปลี่ยนมาจากโทษจำคุกตามมาตรา ๒๓) เป็นโทษที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดเท่าที่จะทำให้อุบัติโทษกลับตนเป็นคนดีได้ เพราะทำให้เจ้าพนักงานราชทัณฑ์มีโอกาสพิจารณาผู้ต้องโทษเป็นรายบุคคลว่า การปฏิบัติ (treatment) ในเรือนจำหรือสถานที่กักขังได้ทำให้อุบัติโทษกลับตนได้หรือไม่เพียงใด ทั้งนี้โดยถือหลักที่ว่าจะต้องพิจารณาผลปฏิบัติจากนักโทษเป็นคณๆ ไป ส่วนการที่จะให้ผลปฏิบัติแก่ผู้ต้องโทษอย่างไรจึงจะเป็นผลทำให้อุบัติโทษกลับตนเป็นคนดีเข้าสู่สังคมได้อย่างเดิม เป็นเรื่องของทัณฑวิทยา โทษจำคุกนอกจากจะทำให้เจ้าพนักงานเรือนจำมีโอกาสให้ผลปฏิบัติถูกต้องตามหลักวิชา เช่น ให้เรียนหนังสือและให้ฝึกหัดอาชีพจนรู้คุณค่าของการทำงานแล้ว ยังเป็นโทษที่ทำให้ผู้ต้องโทษรู้สึกหวาดกลัว เพราะได้รับทุกข์ทรมานเนื่องจากการจากบ้านซึ่งเคยอยู่อาศัยและจากครอบครัวซึ่งเป็นที่ยรัก ฉะนั้นจึงมีหลักว่า ไม่ควรจะจำคุกจำเลยในระยะเวลายาวนาน เช่น จำคุกจำเลยเพียงสิบห้าวันเพราะไม่ทำให้ผู้ต้องโทษรู้สึกเจ็บและจะทำให้ผู้ต้องโทษถูกตราหน้าว่าเป็นคนเคยถูกจำคุกมาแล้วเพื่อหลีกเลี่ยงมิให้ศาลต้องจำคุกจำเลยในระยะเวลายาวนานนี้ ผู้ศึกษาจึงได้ยกกรณีตัวอย่าง ที่ศาลพิพากษาประหารชีวิต มีรายละเอียด ดังนี้

^{๑๐๑} โทษประหารชีวิต (ออนไลน์) : แหล่งที่มา <http://murdercourt.blogspot.com/>, (๓๑ มีนาคม ๒๕๕๘)

^{๑๐๒} พลประสิทธิ์ ฤทธิ์รักษา, ประมวลกฎหมายอาญา, (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๕๐), หน้า ๗๘-๘๕.

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๔๕๑/๒๕๔๕ บุกรุกโดยไม่มีเหตุอันควร (มาตรา ๓๖๒, ๒๖๔)

บุกรุกโดยไม่มีเหตุอันควร บุกรุกโดยรบกวนการครอบครอง (มาตรา ๓๖๒, ๒๖๔)

การที่จำเลยเข้าไปในตึกแถวคูหาหนึ่งและป็นขึ้นไปบนหลังคาของตึกแถวอีกคูหาหนึ่ง เพื่อสำรวจตรวจตราดูทรัพย์สินของมีค่าภายในตึกแถวทั้งสองคูหาดังกล่าวเป็นการเข้าไปในเคหสถานของผู้อื่นโดยไม่มีเหตุอันควร อันเป็นความผิดตาม ป.อ.มาตรา ๓๖๔ เท่านั้น จะถือเป็นการรบกวนการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่นตามมาตรา ๓๖๒ ยังไม่ได้

โจทก์ฟ้องว่า จำเลยโดยไม่มีสิทธิกระทำได้และโดยไม่มีเหตุอันควรได้เข้าไปในตึกแถวเลขที่ ๒๒๒/๓๓ อันเป็นเคหสถานที่พักอาศัยของนางบุญรัก พุกษ์พันธุ์รักษ์ผู้เสียหาย เพื่อสำรวจตรวจดูทรัพย์สินของมีค่าภายในเคหสถานดังกล่าว อันเป็นการรบกวนการครอบครองเคหสถานของผู้เสียหายโดยปกติสุข ภายหลังจำเลยได้กระทำความผิดดังกล่าวแล้ว จำเลยโดยไม่มีสิทธิกระทำได้และโดยไม่มีเหตุอันควรได้ป็นขึ้นไปบนหลังคาตึกแถวเลขที่ ๒๒๒/๕๕ อันเป็นเคหสถานที่พักอาศัยของบุคคลอื่นเพื่อสำรวจตรวจตราดูทรัพย์สินของมีค่าภายในเคหสถานดังกล่าว อันเป็นการรบกวนการครอบครองเคหสถานของบุคคลอื่นโดยปกติสุข ขอให้ลงโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๙๑, ๓๖๒, ๓๖๔

จำเลยให้การรับสารภาพ

ศาลชั้นต้นพิพากษาว่า จำเลยมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๖๒, ๖๔ การกระทำของจำเลยเป็นความผิดต่างกรรมกัน ให้เรียงกระทงลงโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๙๑ จำคุกกระทงละ ๒ เดือน รวม ๒ กระทง จำคุก ๔ เดือน จำเลยให้การรับสารภาพเป็นประโยชน์แก่การพิจารณา มีเหตุบรรเทาโทษ ลดโทษให้กึ่งหนึ่งตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๗๘ อาญา คงจำคุก ๒ เดือน

จำเลยอุทธรณ์

ศาลอุทธรณ์ภาค ๑ พิพากษายืนจำเลยฎีกา โดยผู้พิพากษาซึ่งพิจารณาและลงชื่อในคำพิพากษาศาลชั้นต้นอนุญาตให้ฎีกาในปัญหาข้อเท็จจริงศาลฎีกาวินิจฉัยว่า “ที่จำเลยฎีกาขอให้รอการลงโทษจำคุกนั้น เห็นว่าการที่จำเลยบุกรุกเข้าไปในเคหสถานที่พักอาศัยของบุคคลอื่น เพื่อสำรวจตรวจดูทรัพย์สินของมีค่าภายในเคหสถานดังกล่าวถึง ๒ แห่ง ในเวลาใกล้เคียงกัน แม้จะไม่ปรากฏเจตนาที่แท้จริงของจำเลยว่ามีจุดประสงค์ใด แต่ก็เป็นที่เห็นได้ว่าเป็นการกระทำที่ออกอาจไม่ยำเกรงกฎหมายก่อให้เกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของสุจริตชน ตามพฤติการณ์เป็นเรื่องราวแรงจึงไม่สมควรรอการลงโทษจำคุกให้จำเลย แต่อย่างไรก็ตามการกระทำของจำเลยไม่ได้ก่อให้เกิดอันตรายหรือความเสียหายอื่นอีกและไม่ปรากฏว่าจำเลยเคยได้รับโทษจำคุกมาก่อนศาลฎีกาเห็นสมควรให้เปลี่ยนโทษจำคุกเป็นโทษกักขังแทนตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๒๓ อนึ่งการที่จำเลยเข้าไปในตึกแถวเลขที่ ๒๒๒/๓๓ และป็นขึ้นไปบนหลังคาตึกแถวเลขที่ ๒๒๒/๕๕ เพื่อสำรวจตรวจดูทรัพย์สินของมีค่าภายในตึกแถวทั้งสองห้องดังกล่าว เป็นการเข้าไปในเคหสถานของผู้อื่นโดยไม่มีเหตุอันสมควรอันเป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๓๖๔ เท่านั้น จะถือเป็นการรบกวนการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่นอันเป็นความผิดตาม

มาตรา ๓๖๒ ยังไม่ได้ ศาลฎีกาเห็นสมควรแก้ไขให้ถูกต้อง ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อย ศาลฎีกายกขึ้นวินิจฉัยได้เอง แม้ไม่มีคู่ความอุทธรณ์ฎีกาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๑๙๕ วรรคสอง ประกอบมาตรา ๒๒๕” พิพากษาแก้เป็นว่า จำเลยมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๖๔ รวม ๒ กระทั่ง ให้เปลี่ยนโทษคุก ๒ เดือน เป็นโทษกักขังแทนตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๒๓ นอกจากที่แก้ไขให้เป็นไปตามคำพิพากษาศาลฎีกา

ภาค ๑^{๑๐๓}

วิธีการรอกำหนดโทษและรอลงโทษ^{๑๐๔}

ประมวลกฎหมายอาญาได้บัญญัติเรื่องนี้ไว้มาตรา ๕๖ มีข้อความดังต่อไปนี้มาตรา ๕๖ ผู้ใดกระทำความผิดซึ่งมีโทษจำคุก และในคดีนั้นศาลจะลงโทษจำคุกไม่เกินสองปี ถ้าไม่ปรากฏว่าผู้นั้นได้รับโทษจำคุกมาก่อน หรือปรากฏว่าได้รับโทษจำคุกมาก่อนแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ เมื่อศาลได้คำนึงถึงอายุ ประวัติ ความประพฤติ สติปัญญา การศึกษาอบรม สุขภาพภาวะแห่งจิต นิสัย อาชีพและสิ่งแวดล้อมของผู้นั้น หรือสภาพความผิด หรือเหตุอันสมควรปรานีแล้ว เห็นเป็นการสมควร ศาลพิพากษาว่าผู้นั้นมีความผิดแต่รอกำหนดโทษไว้ หรือกำหนดโทษแต่รอลงโทษไว้ แล้วปล่อยตัวไปเพื่อให้โอกาสผู้นั้นกลับตัวภายในระยะเวลาที่ศาลจะกำหนด แต่ต้องไม่เกินห้าปีนับแต่วันที่ศาลพิพากษาโดยจะกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความประพฤติของผู้นั้นด้วยหรือไม่ก็ได้เงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความประพฤติของผู้กระทำความผิดนั้น ศาลอาจกำหนดข้อเดียวหรือหลายข้อ ดังต่อไปนี้

(๑) ให้ไปรายงานตัวต่อเจ้าพนักงานที่ศาลระบุไว้เป็นครั้งคราว เพื่อเจ้าพนักงานจะได้สอบถาม แนะนำ ช่วยเหลือ หรือตักเตือนตามที่เห็นสมควรในเรื่องความประพฤติและประกอบอาชีพ หรือจัดให้กระทำการกิจกรรมบริการสังคมหรือสาธารณประโยชน์ตามที่เจ้าพนักงานและผู้กระทำความผิดเห็นสมควร

(๒) ให้ฝึกหัดหรือทำงานอาชีพอันเป็นกิจจะลักษณะ

(๓) ให้ละเว้นการคบหาสมาคมหรือการประพฤติอันอาจนำไปสู่การกระทำความผิดในทำนองเดียวกันอีก

(๔) ให้ไปรับการบำบัดรักษาการติดยาเสพติดให้โทษ ความบกพร่องทางร่างกายหรือจิตใจ หรือความเจ็บป่วยอย่างอื่น ณ สถานที่และตามระยะเวลาที่ศาลกำหนด

(๕) เงื่อนไขอื่น ๆ ตามที่ศาลเห็นสมควรกำหนดเพื่อแก้ไข ฟื้นฟูหรือป้องกันมิให้ผู้กระทำความผิดกระทำหรือมีโอกาสกระทำความผิดขึ้นอีก เงื่อนไขตามที่ศาลได้กำหนดตามความในวรรคก่อนนั้น ถ้าภายหลังความปรากฏแก่ศาลตามคำขอของผู้กระทำความผิด ผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้นั้น ผู้อนุบาลของผู้นั้น พนักงานอัยการหรือเจ้าพนักงานว่า พฤติการณ์ที่เกี่ยวข้องแก่การควบคุมความประพฤติของผู้กระทำความผิดได้เปลี่ยนแปลงไป เมื่อศาลเห็นสมควรศาลอาจแก้ไขเพิ่มเติมหรือเพิกถอนข้อหนึ่ง

^{๑๐๓} โทษจำคุก (ออนไลน์) : แหล่งที่มา : <http://www.nitithanakij.com/Notary-37.html>, (๓๐ มีนาคม ๒๕๕๘)

^{๑๐๔} นคร พจน์วรพงษ์, ประมวลกฎหมายอาญา, (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๕๐), หน้า ๘๖-๘๗.

ข้อใดเสียก็ได้ หรือจำกำหนดเงื่อนไขข้อใดตามที่กล่าวในวรรคก่อนที่ศาลยังมิได้กำหนดเพิ่มเติมขึ้นอีกก็ได้จะเห็นได้ว่ามาตรา ๕๖ กำหนดวิธีการให้ศาลใช้ ๒ วิธีด้วยกัน กล่าวคือ ๑. มีคำพิพากษาว่าจำเลยมีความผิดแต่รอการกำหนดโทษไว้ หรือ ๒. ศาลกำหนดโทษแต่รอการลงโทษนั้น

การกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความปลอดภัย

ส่วนบทบัญญัติวรรคสองของมาตรา ๕๖ ซึ่งกำหนดให้ศาลมีอำนาจกำหนดเงื่อนไขเพื่อควบคุมความปลอดภัยได้นั้น ไม่ได้เป็นการบังคับศาลให้ต้องกระทำเช่นนั้นเสมอไป แต่ให้เป็นดุลพินิจของศาลที่จะกำหนดเงื่อนไขหรือไม่ก็ได้ ซึ่งในการที่ศาลจะกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยหรือไม่ นั้น ก็แล้วแต่ศาลจะเห็นว่าจะได้ประโยชน์หรือไม่ และศาลมีเครื่องมือเพียงพอหรือไม่ที่จะควบคุมให้การเป็นไปตามที่ศาลกำหนดไว้นั้น เช่น ในกรณีที่ศาลยุติธรรมไม่ได้จัดเจ้าหน้าที่ไว้โดยเฉพาะ ถ้าศาลจะให้จำศาลหรือเจ้าพนักงาน จะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้หรือไม่ เป็นต้น แต่ศาลกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยโดยไม่แต่งตั้งเจ้าพนักงานก็ได้

การกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยนี้ คล้ายกับหลัก probation ของอังกฤษต่างกัน ในข้อที่ probation ของอังกฤษนั้นจำเลยต้องให้ความยินยอม ถ้าจำเลยไม่ให้ความยินยอมรับเอา probation ศาลพิพากษาลงโทษไปทีเดียว ทั้งนี้โดยประสงค์ที่จะให้ผู้ต้องคำพิพากษาสำนึกในความรับผิดชอบของตน และยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขด้วยความสมัครใจ แต่กฎหมายไทยได้ถือว่าควรอยู่ในดุลพินิจของศาลที่จะพิจารณาว่า ถ้ากำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยแล้ว ผู้ต้องคำพิพากษาจะกลับตนเป็นคนดีได้หรือไม่ โดยไม่ต้องคำนึงถึงความสมัครใจของผู้ต้องคำพิพากษายอมรับเงื่อนไขหรือไม่ การที่กฎหมายไทยกำหนดเช่นนี้เป็นการได้ทางเสียทางทางได้ คือ ถ้าศาลเห็นว่ายังไม่ควรลงโทษแล้ว ศาลก็ไม่จำต้องลงโทษ (ข้อนี้ต่างกับกฎหมายอังกฤษ ซึ่งเมื่อจำเลยไม่ยอมรับ probation แล้วต้องลงโทษเสมอ) ฉะนั้นตามกฎหมายไทย จึงเป็นการหลีกเลี่ยงผลร้ายของการลงโทษอาญาในกรณีที่ไม่วินิจฉัยลงโทษได้

ทางเสีย คือ ถ้าผู้ต้องคำพิพากษาไม่สมัครใจรับเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยแล้ว ก็คงจะต้องพยายามหลีกเลี่ยงการปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้น ๆ แต่ข้อนี้ไม่จริงเสมอไป เพราะผู้ต้องคำพิพากษาอาจจะกลับใจภายหลังได้

ถ้าศาลตกลงใจจะกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยแล้ว ศาลก็ต้องพิจารณาว่าสาเหตุที่ทำให้ผู้ต้องคำพิพากษาก่อทำผิดคืออะไร แล้วกำหนดเงื่อนไขให้ผู้ต้องคำพิพากษาปฏิบัติ อันจะทำให้เขากลับตนเป็นพลเมืองดี เช่น ถ้าผู้ต้องคำพิพากษาลักทรัพย์เพราะเกียจคร้าน ศาลก็กำหนดเงื่อนไขตาม (๒) ของมาตรานี้โดยกำหนดให้ผู้กระทำความผิดฝึกและประกอบอาชีพเป็นกิจจะลักษณะ แต่ถ้าปรากฏว่าผู้ต้องคำพิพากษาเข้าไปในตำบลหนึ่ง แล้วไปคบเพื่อนเกเรชวนกันทำร้ายผู้อื่นเสมอ ๆ ศาลอาจกำหนดเงื่อนไขตาม (๓) ของมาตรานี้โดยกำหนดเงื่อนไขไม่ให้เข้าไปในตำบลนั้นหรือไม่ให้สมาคมกับเพื่อนคนนั้นอีก ฯลฯ เป็นต้น ส่วนเงื่อนไขตาม (๑) เป็นการกำหนดให้มีการควบคุมและสอดส่องมิให้ประพฤติไปในทางที่จะโน้มน้าวไปกระทำความผิดขึ้นอีก และเจ้าพนักงานย่อมมีอำนาจตักเตือนได้เอง

การกำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองความปลอดภัย มีความมุ่งหมายที่จะให้ผู้ต้องคำพิพากษากลับตนเป็นคนดี ซึ่งเงื่อนไขนี้อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมภายหลังได้ เช่น กำหนดมิให้ผู้ต้องคำพิพากษาเข้าไปในตำบลหนึ่งเพื่อไม่ให้ไปสมาคมกับเพื่อนที่ชั่ว ผู้ต้องคำพิพากษาก็เชื่อฟัง แต่ไปมั่วสุมอยู่ที่ร้านขายสุราถึงกับทำท้าววิวาทกับผู้อื่น ศาลอาจกำหนดเงื่อนไขเพิ่มเติมอีกได้ อนึ่ง ศาลเห็นสมควร

ยกเลิกเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองประพจน์เสียเพราะไม่มีความจำเป็นต่อไปแล้ว หรือมีเหตุสมควรเพิกถอน
 อย่างอื่น เช่น เงื่อนไขที่ห้ามมิให้เข้าไปในตำบลหนึ่งเพื่อมิให้คบเพื่อนชั่ว แต่เพื่อนคนนั้นถูกคุกไปแล้ว
 หรือผู้ต้องคำพิพากษามีความจำเป็นจะต้องประกอบอาชีพในตำบลนั้น ศาลก็มีอำนาจเพิกถอนเงื่อนไข
 เพื่อคุ้มครองประพจน์นั้นเสียได้ การที่ศาลจะแก้ไขเพิ่มเติมเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองประพจน์นี้ ศาลจะ
 กระทำเองโดยไม่มีคำขอไม่ได้ แต่พนักงานอัยการ เจ้าพนักงานคุ้มครองประพจน์ ผู้แทนโดยชอบธรรม
 หรือผู้อนุญาตอาจเสนอข้อเท็จจริงให้ศาลทราบ เพื่อศาลจะพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมได้ ปัญหาที่ว่า ถ้า
 ศาลเห็นว่าเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองประพจน์ไม่จำเป็นต่อไป ศาลจะเพิกถอนเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองประพจน์
 ไม่ เพราะมาตรา ๕๖ ใช้คำว่าเพิกถอนข้อหนึ่งข้อใด ผู้เขียนเห็นว่าศาลเพิกถอนเงื่อนไขเพื่อคุ้มครอง
 ประพจน์ทั้งหมดก็ได้ เงื่อนไขเพื่อคุ้มครองประพจน์เป็นแต่เพียงวิธีการเพิ่มเติม เมื่อมาตรา ๕๖ นี้
 กำหนดว่า ศาลอาจแก้ไขเพิ่มเติมหรือเพิกถอนข้อหนึ่งข้อใดเสียก็ได้ ศาลก็อาจกำหนดว่าไม่ต้องปฏิบัติ
 ตามเงื่อนไขทุกข้อเลยก็ได้ ในเมื่อศาลเห็นว่าไม่จำเป็น

การรอกำหนดโทษหรือกำหนดโทษแต่รอกการลงโทษ มีไว้เพื่อประสงค์ที่จะให้ผู้กระทำความผิด
 กลับตนเป็นคนดี ฉะนั้นจึงมีหลักเกณฑ์อย่างรอกการลงอาญาตามกฎหมายลักษณะอาญาเดิม คือไม่ใช่
 เพียงแต่ปรากฏว่าจำเลยกระทำความผิดครั้งแรกศาลจะรอกการลงโทษเสมอไปจะต้องปรากฏด้วยว่า ถ้ารอก
 การกำหนดโทษหรือรอกการลงโทษไปแล้วจะได้ผลสมความมุ่งหมายของกฎหมายในการที่จะทำให้
 ผู้กระทำความผิดกลับตนเป็นคนดีโดยเหตุนี้ จึงไม่ควรใช้มาตรานี้พร่ำเพรื่อจนเกิดความรู้สึกขึ้นว่า การ
 กระทำความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ในครั้งแรกศาลจะไม่ลงโทษเลย ฉะนั้นมาตรา ๕๖ จึงได้วางเงื่อนไขในการที่
 ศาลจะรอกการกำหนดโทษหรือรอกการลงโทษไว้ดังต่อไปนี้

๑. ต้องเป็นกรณีที่ได้กระทำความผิดซึ่งมีโทษจำคุก ทั้งนี้หมายความว่าศาลไม่มีอำนาจที่จะ
 รอกการกำหนดโทษหรือรอกการลงโทษ ในเมื่อโทษที่ศาลจะลงนั้นเป็นโทษอย่างอื่น
 เช่น โทษปรับ เป็นต้น

๒. ต้องไม่ปรากฏว่าผู้กระทำความผิดได้รับโทษจำคุกมาก่อน หรือแม้ปรากฏว่าได้รับโทษจำคุก
 มาก่อน แต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำไปโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

๓. ในคดีนั้นศาลจะลงโทษจำคุกไม่เกินสองปี

๔. เมื่อศาลได้คำนึงถึงสิ่งดังต่อไปนี้แล้ว เห็นเป็นการสมควรที่จะรอกการกำหนดโทษหรือรอก
 การลงโทษ ทั้งนี้ไม่ว่าศาลจะได้กำหนดเงื่อนไขเพื่อคุ้มครองประพจน์ของผู้กระทำความผิดด้วยหรือไม่
 กล่าวคือ

ก. อายุ เช่น จำเลยยังมีอายุน้อย ยังไม่มีความรู้ผิดชอบดีพออย่างที่เรียกว่าโตแต่
 ตัวแต่สติปัญญาไม่เจริญตามอายุ หรือจำเลยมีอายุมากแล้ว เพิ่งจะได้กระทำความผิด

ข. ประวัติ เช่น จำเลยเคยประพจน์เป็นคนดีมาก่อน

ค. ความประพจน์ ซึ่งหมายถึงความประพจน์ในปัจจุบันของจำเลย เช่นเป็นผู้มี
 ความประพจน์ดี เพิ่งจำมาพลั้งพลาดกระทำความผิดอาญาขึ้นเพราะพฤติการณ์แวดล้อมบังคับ

ง. สติปัญญา ซึ่งหมายถึงการมีสติปัญญาอย่างคนโง่หรือคนฉลาด เช่นจำเลยเป็น
 คนโง่ จึงถูกเพื่อนชักจูงให้กระทำความผิดได้ง่าย

จ. สุขภาพ สุขภาพอาจเป็นสาเหตุให้บุคคลกระทำความผิดได้ เพราะบุคคลที่
 สุขภาพไม่ดี ใจคอหงุดหงิด อาจกระทำความผิดอาญาได้ง่าย เช่น ความผิดฐานทำร้ายร่างกาย เป็นต้น

บุคคลดังกล่าวนี้ถ้าศาลรอกำหนดโทษหรือรอการลงโทษเพื่อให้โอกาสแก่ผู้นั้นไปรักษาตนให้มีสุขภาพดีก็อาจกลับตนเป็นคนดีได้

ฉ. ภาวะแห่งจิต เช่น มีจิตบกพร่องหรือจิตฟั่นเฟือน ก็เป็นเหตุที่ต้องหิบบกมาพิจารณาว่าจะสมควรรอกำหนดโทษหรือรอการลงโทษหรือไม่

ช. นิสัย ซึ่งหมายถึงความเคยชิน ถ้าผู้กระทำความผิดมีนิสัยดีก็ควรพิจารณา รอกำหนดโทษหรือรอการลงโทษได้ แต่ถ้ามีนิสัยกระทำความผิดอยู่เสมอ ๆ แม้จะไม่ถึงกับรับโทษจำคุกก็จำเป็นต้องใคร่ครวญว่า ถ้ารอกำหนดโทษหรือรอการลงโทษไปแล้ว ผู้กระทำความผิดจะกลับตนเป็นคนดีได้หรือไม่

ซ. อาชีพ ผู้กระทำความผิดมีอาชีพอย่างไร มีอาชีพสุจริตมาก่อนหรือประกอบอาชีพโดยการกระทำความผิดต่อกฎหมาย

ณ. สิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมอาจเป็นสาเหตุแห่งการกระทำความผิด ฉะนั้นในบางกรณี ก็เป็นสิ่งที่น่าเห็นใจผู้กระทำความผิด เพราะเขาไม่สามารถอยู่ในฐานะที่เลือกสิ่งแวดล้อมได้

ญ. สภาพของความผิด กล่าวคือ ความผิดที่เกิดขึ้นนั้นร้ายแรงเพียงใด ถ้าศาลรอกำหนดโทษหรือรอการลงโทษ จะทำให้บุคคลอื่นเอาเป็นเยี่ยงอย่างและกล้ากระทำความผิดอย่างเดียวกันหรือไม่

ฎ. เหตุอื่นที่ควรปรานี ทั้งนี้เป็นการให้ดุลพินิจแก่ศาลที่จะพิจารณาถึงเหตุอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุบรรเทาโทษตามมาตรา ๗๘

๓. โทษกักขัง^{๑๐๕}

โทษกักขังเป็นโทษซึ่งประมวลกฎหมายอาญาได้บัญญัติขึ้นใหม่โดยไม่มีอยู่ในกฎหมายลักษณะอาญาเดิมนอกจากนี้ ในประมวลกฎหมายอาญา ภาค ๒ ซึ่งได้บัญญัติถึงความผิดก็มีได้มีกำหนดโทษกักขังไว้ด้วย ทั้งนี้เพราะประมวลกฎหมายอาญาประสงค์จะให้โทษกักขังเป็นโทษที่เปลี่ยนจากโทษจำคุก ฉะนั้นในบรรดาความผิดทั้งหลายในภาค ๒ แห่งประมวลกฎหมายอาญาจึงมีแต่โทษจำคุกเท่านั้น (ดูมาตรา ๒๓) อย่างไรก็ตามการออกพระราชบัญญัติอื่นกำหนดให้มีโทษกักขังสำหรับความผิดตามพระราชบัญญัตินั้นๆ ในเวลาภายหลังก็ได้

ก. เงื่อนไขในการเปลี่ยนโทษจำคุกเป็นกักขังมาตรา ๒๓ บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำความผิดซึ่งมีโทษจำคุก และในคดีนั้นศาลจะลงโทษจำคุกไม่เกินสามเดือน ถ้าไม่ปรากฏว่าผู้นั้นได้รับโทษจำคุกมาก่อน หรือปรากฏว่าได้รับโทษจำคุกมาก่อน แต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ ศาลจะพิพากษาให้ลงโทษกักขังไม่เกินสามเดือนแทนโทษจำคุกนั้นก็ได้” จะเห็นได้ว่ามาตรา ๒๓ ได้วางเกณฑ์ในการที่ศาลจะลงโทษกักขังแทนโทษจำคุกได้ดังนี้

๑. ต้องเป็นกรณีที่บุคคลกระทำความผิด ซึ่งความผิดนั้นมีโทษจำคุกและในคดีนั้นศาลจะลงโทษจำคุกไม่เกินสามเดือน จะมีโทษปรับด้วยหรือไม่ก็ตาม

๒. ไม่ปรากฏว่าบุคคลนั้นได้รับโทษจำคุกมาก่อนหรือปรากฏว่าได้รับโทษจำคุกมาก่อน เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ ทั้งนี้เพราะเจตนารมณ์ของประมวลกฎหมายอาญาที่กำหนดให้มีโทษกักขังขึ้นนั้น ก็เพื่อจะไม่ให้ผู้ต้องโทษถูกตราหน้าว่าได้เคย

^{๑๐๕} สัก กอแสงเรือง, ประมวลกฎหมายอาญา, (กรุงเทพมหานคร : นิติบรรณาการ, ๒๕๕๐), หน้า

ต้องโทษจำคุกมาแล้ว ซึ่งถือว่าเป็นของน่าอัปยศและทำให้สังคมรังเกียจ ฉะนั้นถ้าปรากฏว่าผู้กระทำความผิดได้เคยต้องโทษจำคุกมาแล้ว การที่จะเปลี่ยนโทษจำคุกมาเป็นโทษกักขังก็ไม่มีประโยชน์ทั้งนี้ เว้นแต่จะเป็นกรณีที่เคยรับโทษจำคุกสำหรับความผิดที่สังคมไม่รังเกียจ ซึ่งได้แก่ความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

ข. สภาพของโทษกักขัง โโทษกักขังเป็นโทษจำกัดเสรีภาพในร่างกาย แต่เบากว่าโทษจำคุก ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติดังต่อไปนี้

๑. ผู้ต้องโทษกักขังจะถูกกักตัวไว้ในสถานที่กักขัง ซึ่งกำหนดไว้อันมิใช่เรือนจำสถานใดารวจ หรือสถานที่ควบคุมผู้ต้องหาของพนักงานสอบสวน (มาตรา ๒๔ วรรคแรก) ทั้งนี้เป็นหลักประกันว่า ผู้ต้องโทษกักขังจะไม่อยู่ปนอยู่กับนักโทษซึ่งต้องโทษจำคุก

๒. ถ้าศาลเห็นเป็นการสมควร ศาลจะสั่งในคำพิพากษาให้กักขังผู้กระทำความผิดไว้ในที่อยู่อาศัยของผู้นั้นเอง หรือผู้อื่นที่ยินยอมรับไว้หรือสถานที่อื่น(นอกจากสถานที่กำหนดไว้สำหรับโทษกักขัง) ก็ได้ ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับประเภทหรือสภาพของผู้ถูกกักขัง เช่นปรากฏว่าผู้กระทำความผิดติดยาเสพติดให้โทษ ศาลอาจสั่งให้กักขังไว้ยังโรงพยาบาลที่รักษาคณติดยาเสพติดให้โทษได้ (ดูมาตรา ๒๔ วรรคสอง)

๓. ในกรณีที่ผู้ต้องโทษกักขังถูกกักขังในที่อยู่อาศัยของผู้นั้นเองหรือของผู้อื่นที่ยินยอมรับผู้นั้นไว้ ผู้ต้องโทษกักขังมีสิทธิที่จะดำเนินการในวิชาชีพหรืออาชีพของจนในสถานที่ดังกล่าวได้ ในการนี้ ศาลจะกำหนดเงื่อนไขให้ผู้ต้องโทษกักขังปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใดหรือไม่ก็ได้แล้วแต่ศาลจะเห็นสมควร เช่น กำหนดให้รายงานให้ศาลทราบว่าได้ประกอบวิชาชีพหรืออาชีพอย่างใดเป็นครั้งคราว เป็นต้น

๔. ในกรณีที่ผู้ต้องโทษกักขังอยู่ในสถานที่ที่กำหนดไว้สำหรับการกักขัง ผู้ต้องโทษกักขังจะได้รับการเลี้ยงดูจากสถานที่นั้น แต่ภายใต้ข้อบังคับของสถานที่ซึ่งกำหนดไว้สำหรับการกักขัง ผู้ต้องโทษกักขังมีสิทธิ

ก. ที่จะรับอาหารจากภายนอกโดยค่าใช้จ่ายของตนเอง

ข. ใช้เสื้อผ้าของตนเอง

ค. ได้รับการเยี่ยมอย่างน้อยวันละหนึ่งชั่วโมง และ

ง. รับส่งจดหมายได้

อนึ่ง ในกรณีที่ผู้ต้องโทษกักขัง ณ สถานที่ซึ่งกำหนดสำหรับการกักขัง ผู้กักขังก็ต้องทำงานบ้าง ทั้งนี้โดยมาตรา ๒๕ วรรคสอง ได้กำหนดให้ผู้ต้องหากักขังทำงานตามระเบียบข้อบังคับและวินัย ถ้าผู้ต้องโทษกักขังประสงค์จะทำงานอย่างอื่น (เช่น อยากจะทำงานจักสาน ซึ่งในสถานที่กักขังก็มีงานเช่นนั้นอยู่) ก็ให้เลือกทำได้ตามประเภทงานที่ตนสมัคร แต่ต้องไม่ขัดต่อระเบียบข้อบังคับ วินัย หรือความปลอดภัยของสถานที่นั้น

ค. การเปลี่ยนโทษกักขังกลับมาเป็นโทษจำคุก โโทษกักขังมีความมุ่งหมายที่จะให้ผู้กระทำความผิดไม่ถูกตรานหน้าว่าต้องถูกจำคุกมาแล้ว และให้ปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดอย่างเบา เพื่อให้มีโอกาสกลับตนเป็นคนดีได้ แต่ถ้าผู้กระทำความผิดแสดงว่าไม่ได้พยายามกลับตนเป็นคนดี ผู้กระทำความผิดก็ไม่ควรจะรับโทษกักขังต่อไป และควรจะรับโทษจำคุก ซึ่งเป็นโทษรุนแรงกว่าโทษกักขัง โดยเหตุนี้มาตรา ๒๗ จึงกำหนดกรณีที่ให้ศาลมีอำนาจเปลี่ยนผู้ต้องโทษกักขังตามมาตรา ๒๓ กลับไปเป็นโทษจำคุกได้เมื่อปรากฏว่า

๑. ผู้ต้องโทษกักขังฝ่าฝืนระเบียบข้อบังคับ หรือวินัยของสถานที่กักขัง

๒. ผู้ต้องโทษกักขังต้องคำพิพากษาให้ลงโทษจำคุก

๓. ผู้ต้องโทษกักขังต้องคำพิพากษาให้ลงโทษจำคุก

ทั้งนี้ ในเมื่อกรณีอย่างหนึ่งอย่างใดใน ๓ กรณีดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นในระหว่างที่ผู้ต้องโทษกักขังได้รับโทษกักขังอยู่ และความปรากฏแก่ศาลเอง หรือปรากฏแก่ศาลตามคำแถลงของพนักงานอัยการหรือผู้ควบคุมดูแลสถานที่กักขังอย่างใดก็ได้ ถ้าศาลเห็นสมควรที่จะเปลี่ยนโทษกักขังกลับเป็นโทษจำคุกแล้วมาตรา ๒๗ ได้จำกัดอำนาจศาลไว้ว่า โทษจำคุกนี้จำต้องมีกำหนดเวลาไม่เกินกำหนดเวลาของโทษกักขังที่ผู้ต้องโทษกักขังจะได้รับต่อไป

๔. โทษปรับ^{๑๐๖}

โทษปรับได้แก่โทษซึ่งผู้ต้องคำพิพากษาจะต้องนำจำนวนเงินตามที่กำหนดไว้ในคำพิพากษามาชำระต่อศาล (มาตรา ๒๘)

ก. หน้าที่ที่จะเสียค่าปรับความจริงผู้ต้องโทษปรับมีเวลาถึงสามสิบวันนับตั้งแต่วันที่ศาลพิพากษาที่จะปฏิบัติตามคำพิพากษานั้น แต่โดยมีมาตรา ๒๙ ได้บัญญัติว่า “แต่ถ้าศาลเห็นเหตุอันควรสงสัยว่าผู้นั้นจะหลีกเลี่ยงไม่ชำระค่าปรับ ศาลจะสั่งเรียกประกันหรือจะสั่งให้กักขังผู้นั้นแทนค่าปรับไปพลางก่อนก็ได้” ฉะนั้นในทางปฏิบัติการต้องคำพิพากษาให้ชำระค่าปรับจึงมักจะถูกศาลสั่งกักขังไปพลางก่อน ในเมื่อหาประกันให้เป็นที่พอใจของศาลไม่ได้

ข. วิธีดำเนินการในกรณีไม่ชำระค่าปรับมาตรา ๒๙ ได้กำหนดวิธีดำเนินการสำหรับกรณีที่ผู้ต้องคำพิพากษาไม่ชำระค่าปรับไว้ ๒ วิธี กล่าวคือ

๑) ศาลจะสั่งให้ยึดทรัพย์สินใช้ค่าปรับ

๒) ศาลจะสั่งให้กักขังแทนค่าปรับการกักขังแทนค่าปรับนี้ ประมวลกฎหมายอาญาได้กำหนดไว้ดังนี้

๑. การกักขังแทนค่าปรับย่อมกักขังได้เฉพาะในสถานที่ที่กำหนดไว้สำหรับการกักขัง ศาลจะกักขังผู้ต้องโทษปรับไว้ในที่อยู่อาศัยของผู้นั้นเอง หรือของผู้อื่นที่ยินยอมรับผู้นั้นไว้ หรือสถานที่อื่นที่อาจกักขังได้ไม่ได้ ทั้งนี้เพราะมาตรา ๒๙ วรรคสอง ได้บัญญัติไม่ให้ความในวรรคสองของมาตรา ๒๔ มาใช้บังคับแก่การกักขังแทนค่าปรับ

๒. ในการกักขังแทนค่าปรับ ในถ้อยอัตรา ๒๐๐ บาทต่อหนึ่งวัน และไม่ว่ากรณีความผิดกระหนงดียวหรือหลายกระหนง ห้ามกักขังเกินกำหนดหนึ่งปี เว้นแต่ในกรณีที่ศาลพิพากษาให้ปรับตั้งแต่หนึ่งหมื่นบาทขึ้นไป ศาลจะสั่งให้กักขังแทนค่าปรับเป็นระยะเกินกว่าหนึ่งปี แต่ไม่เกินสองปีก็ได้

๓. ในการคำนวณระยะเวลา ให้นับวันเริ่มกักขังแทนค่าปรับรวมเข้าด้วยและให้นับเป็นหนึ่งวันเต็มโดยไม่ต้องคำนึงถึงจำนวนชั่วโมง

๔. ในกรณีที่ผู้ต้องโทษปรับถูกคุมขังก่อนศาลพิพากษา ให้หักจำนวนวันที่ถูกคุมขังนั้นออกจากจำนวนเงินค่าปรับ โดยถ้อยอัตรา ๒๐๐ บาทต่อหนึ่งวัน เว้นแต่ผู้นั้นต้องคำพิพากษาให้ลงโทษจำคุกและปรับ ในกรณีเช่นว่านี้ ถ้าจะต้องหักจำนวนวันที่ถูกคุมขังออกจากเวลาจำคุกตาม

^{๑๐๖} นร พจนวรวงษ์, ประมวลกฎหมายอาญา, (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๕๐), หน้า ๙๒-๙๕.

มาตรา ๒๒ ก็ให้หักออกเสียก่อน เหลือเท่าใดจึงให้หักออกจากค่าปรับ ทั้งนี้เพราะโทษจำคุกเป็นโทษที่หนักกว่าโทษปรับ กฎหมายจึงให้หักวันที่ต้องถูกคุมขังก่อนศาลพิพากษาออกจากโทษจำคุกเพื่อให้ประโยชน์แก่ผู้ต้องคำพิพากษา

๕. เมื่อผู้ต้องโทษถูกกักขังแทนค่าปรับครบกำหนดแล้ว ให้ปล่อยตัวในวันถัดจากวันที่ครบกำหนด แต่ถ้านำเงินค่าปรับมาชำระครบแล้วให้ปล่อยตัวไปทันทีนอกจากนี้ศาลอาจสั่งให้ผู้ต้องโทษกักขังทำงานบริการสังคม ตามความในมาตรา ๓๐/๑ และ ๓๐/๒ ได้ กล่าวคือ ในกรณีที่ศาลพิพากษาปรับไม่เกินแปดหมื่นบาท ผู้ต้องโทษปรับซึ่งมิใช่ติดบุคคลและไม่มีเงินชำระค่าปรับอาจยื่นคำร้องต่อศาลชั้นต้นที่พิพากษาคดีเพื่อขอทำงานบริการสังคมหรือทำงานสาธารณประโยชน์แทนค่าปรับ

การพิจารณาคำร้องตามวรรคแรก เมื่อศาลได้พิจารณาถึงฐานะการเงิน ประวัติและสภาพความผิดของผู้ต้องโทษปรับแล้ว เห็นเป็นการสมควร ศาลจะมีคำสั่งให้ผู้นั้นทำงานบริการสังคมหรือทำงานสาธารณประโยชน์แทนค่าปรับก็ได้ ทั้งนี้ ภายใต้การดูแลของพนักงานคุมประพฤติ เจ้าหน้าที่ของรัฐ หน่วยงานของรัฐ หรือองค์การซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริการสังคม การกุศลสาธารณะหรือสาธารณประโยชน์ที่ยินยอมรับดูแล

กรณีที่ศาลมีคำสั่งให้ผู้ต้องโทษปรับทำงานบริการสังคมหรือทำงานสาธารณประโยชน์แทนค่าปรับ ให้ศาลกำหนดลักษณะหรือประเภทของงาน ผู้ดูแลการทำงานวันเริ่มทำงาน ระยะเวลาทำงาน และจำนวนชั่วโมงที่ถือเป็นการทำงานหนึ่งวัน ทั้งนี้โดยคำนึงถึงเพศ อายุ ประวัติ การนับถือศาสนา ความประพฤติ สถิติปัญญา การศึกษาอบรมสุขภาพ ภาวะแห่งจิต นิสัย อาชีพ สิ่งแวดล้อมหรือสภาพความผิดของผู้ต้องโทษปรับประกอบด้วย และศาลจะกำหนดเงื่อนไขอย่างหนึ่งอย่างใดให้ผู้ต้องโทษปรับปฏิบัติเพื่อแก้ไขฟื้นฟูหรือป้องกันมิให้ผู้นั้นกระทำความผิดขึ้นอีกก็ได้ถ้าภายหลังความปรากฏแก่ศาลว่าพฤติกรรมเกี่ยวกับการทำงานบริการสังคมหรือทำงานสาธารณประโยชน์ของผู้ต้องโทษปรับได้เปลี่ยนแปลงไป ศาลอาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงคำสั่งที่กำหนดไว้นั้นก็ได้ตามที่เห็นสมควร ในการกำหนดระยะเวลาทำงานแทนค่าปรับตามวรรคสาม ให้นำบทบัญญัติมาตรา ๓๐ มาใช้บังคับโดยอนุโลม และในกรณีที่ศาลมิได้กำหนดให้ผู้ต้องโทษปรับทำงานติดต่อกันไป การทำงานดังกล่าวต้องอยู่ภายในกำหนดระยะเวลาสองปีนับแต่วันเริ่มทำงานตามที่ศาลกำหนด

การยกโทษปรับ

มาตรา ๒๐ กำหนดว่า “บรรดาความผิดที่กฎหมายกำหนดให้ลงโทษทั้งจำคุกและปรับด้วยนั้น ถ้าศาลเห็นสมควรจะลงโทษแต่จำคุกก็ได้”

๓.๒.๕. โทษริบทรัพย์สิน^{๑๐๗}

ตามประมวลกฎหมายอาญามีทรัพย์สินที่จะริบอยู่ ๓ ประเภท กล่าวคือ

๑. ทรัพย์สินที่ศาลต้องริบเสมอ

๒. ทรัพย์สินที่ศาลต้องริบ เว้นแต่จะเป็นของผู้อื่นซึ่งมิได้รู้เห็นเป็นใจด้วยในการกระทำความผิด

๓. ทรัพย์สินที่ศาลมีอำนาจสั่งให้ริบก็ได้ ดังจะได้อธิบายตามลำดับ

^{๑๐๗} สัก กอแสงเรือง, ประมวลกฎหมายอาญา, (กรุงเทพมหานคร : เจริญกิจ, ๒๕๕๐), หน้า ๙๙-๑๐๒.

๑. ทรัพย์สินที่ศาลต้องริบเสมอ

มาตรา ๓๒ บัญญัติว่า “ทรัพย์สินที่กฎหมายบัญญัติไว้ว่า ผู้ใดทำหรือมีไว้เป็นความผิดไว้ ให้ริบเสียทั้งนั้น ไม่ว่าเป็นของผู้กระทำความผิด และมีผู้ถูกลงโทษตามคำพิพากษาหรือไม่” ซึ่งหมายความว่าทรัพย์สินดังต่อไปนี้

- ก. ทรัพย์สินที่การทำให้ขึ้นเป็นความผิด เช่น เงินตราที่ทำปลอมขึ้น (ดูมาตรา ๒๔๐)
- ข. ทรัพย์สินที่การมีไว้เป็นความผิด เช่น ฝิ่นเถื่อน ปืนที่ไม่ได้จดทะเบียน

๒. ทรัพย์สินที่ศาลต้องริบ เว้นแต่จะเป็นของผู้อื่นซึ่งมิได้รู้เห็นเป็นใจ ด้วยในการกระทำความผิด

มาตรา ๓๔ บัญญัติว่า “บรรดาทรัพย์สิน

(๑) ซึ่งได้ให้ตามความในมาตรา ๑๔๓ มาตรา ๑๔๔ มาตรา ๑๕๐ มาตรา ๑๖๗ มาตรา ๒๐๑ หรือมาตรา ๒๐๒ หรือ

(๒) ซึ่งได้ให้เพื่อจูงใจบุคคลให้กระทำความผิด หรือเพื่อเป็นรางวัลในการที่บุคคลได้กระทำความผิดให้ริบเสียทั้งสิ้น เว้นแต่ทรัพย์สินนั้นเป็นของผู้อื่นซึ่งมิได้รู้เห็นเป็นใจด้วยในการกระทำความผิด”

๓. ทรัพย์สินที่ศาลมีอำนาจสั่งให้ริบหรือไม่ให้ริบก็ได้

มาตรา ๓๓ บัญญัติว่า “ในการริบทรัพย์สิน นอกจากศาลจะมีอำนาจริบตามกฎหมายที่บัญญัติไว้โดยเฉพาะแล้ว ให้ศาลมีอำนาจสั่งให้ริบทรัพย์สินดังต่อไปนี้อีกด้วย คือ

- (๑) ทรัพย์สินซึ่งบุคคลได้ใช้ หรือมีไว้เพื่อใช้ในการกระทำความผิด (คำว่าได้ใช้นั้น หมายถึง ได้ใช้โดยเจตนา ทรัพย์สินซึ่งบุคคลได้ใช้ในการกระทำความผิดโดยประมาทจะริบไม่ได้) หรือ
- (๒) ทรัพย์สินซึ่งบุคคลได้มาโดยได้กระทำความผิดเว้นแต่ทรัพย์สินเหล่านี้เป็นทรัพย์สินของผู้อื่นซึ่งมิได้รู้เห็นเป็นใจด้วยในการกระทำความผิด” ยกตัวอย่างเช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๘๖๘/๒๕๕๔ พ.ร.บ.มาตรการในการปราบปรามผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด พ.ศ. ๒๕๓๔ (มาตรา ๓๒)

เจ้าพนักงานตำรวจสถานีตำรวจภูธรอำเภอบางปะกงจับผู้คัดค้านที่ ๑ และนาย ณ. ได้พร้อมยึดเมทแอมเฟตามีน ๑๕๐ เม็ด โทรศัพท์เคลื่อนที่ที่ใช้ติดต่อยานยนต์ยี่ห้อ บี.เอ็ม.ดับเบิลยู 1 คัน กับเงินสด ๓๓,๙๐๐ บาท เป็นของกลาง กล่าวหาว่าร่วมกับผู้คัดค้านที่ ๒ มีเมทแอมเฟตามีนไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่ายและจำหน่ายเมทแอมเฟตามีน

ผู้คัดค้านที่ ๒ ถูกกล่าวหาว่าร่วมกับพวกมีเมทแอมเฟตามีนไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่ายและจำหน่ายเมทแอมเฟตามีน ผู้คัดค้านที่ ๒ เข้ามอบตัวและเจ้าพนักงานตำรวจยึดเงิน ๔๔,๗๐๐ บาท และรถยนต์บรรทุกทุกหมายเลขทะเบียน บด ๙๗๒๖ ฉะเชิงเทรา ของผู้คัดค้านที่ ๒ ไว้ ศาลชั้นต้นพิพากษายกฟ้องผู้คัดค้านที่ ๒ และไม่ริบของกลาง ศาลอุทธรณ์พิพากษายืน โจทก์ไม่ฎีกา คดีสำหรับผู้คัดค้านที่ ๒ ในคดีนี้ย่อมถึงที่สุด กรณีจึงต้องด้วยมาตรา ๓๒ แห่งพระราชบัญญัติมาตรการในการปราบปรามผู้กระทำความผิด พ.ศ.๒๕๓๔ การยึดหรืออายัดทรัพย์สินของผู้คัดค้านที่สอง ย่อมสิ้นสุดลง ศาลไม่มีอำนาจสั่งริบทรัพย์สินของผู้คัดค้านที่ ๒ กรณีไม่จำต้องวินิจฉัยในประเด็นที่ว่า เงิน ๔๔,๗๐๐

บาท เป็นทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการกระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดหรือไม่ รวมทั้งผู้คัดค้านที่ ๒ ได้เงินนี้มาโดยสุจริตหรือไม่ตามมาตรา ๒๙ แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวอีกต่อไป^{๑๐๘}

เมื่อได้ศึกษาหลักการลงโทษตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและประมวลกฎหมายอาญาแล้ว จึงสรุปได้ว่า ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทยนั้น กฎหมายอาญาต้องตีความโดยเคร่งครัด การตีความกฎหมายอาญาจะต้องตีความทั้งตามตัวอักษรและเจตนารมณ์ของกฎหมายไปพร้อมๆกัน โดยไม่สามารถเลือกตีความอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างใดอย่างเดียวก่อนหรือหลังได้ ห้ามตีความกฎหมายเกินตัวบท โดยในกรณีที่เกิดช่องว่างของกฎหมายขึ้นจากการตีความที่ถูกต้องแล้ว จะไม่สามารถนำกฎหมายใกล้เคียงอย่างอื่น มาปรับใช้เพื่อลงโทษผู้กระทำได้

๒.๔ สรุป

อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์เป็นวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งในแง่ของพระวินัยและเป็นการระงับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ โดยพระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นมาเป็นข้อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เพื่อควบคุมความประพฤติให้อยู่ในระเบียบแบบแผนและมีความเรียบร้อยดีงาม อธิกรณ์เป็นข้อกำหนดที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เพื่อเป็นหลักในการระงับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์แบ่งออกเป็น ๔ ประเภทคือ (๑) วิวาทาธิกรณ์ (๒) อนูวาทาธิกรณ์ (๓) อาปัตตาธิกรณ์ (๔) กิจจาธิกรณ์ และวิธีระงับอธิกรณ์เป็นข้อกำหนดที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เพื่อเป็นแนวทางในการระงับปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์นับตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแบ่งออกเป็น ๗ ประเภทคือ (๑) สัมมุขวินัย (๒) สติวินัย (๓) อมูหวินัย (๔) ปฎิญาตกรรมะ (๕) เยภุยยสิกา (๖) ตัสสปายิสิกา (๗) ตินวัตถการวินัยซึ่งพระสงฆ์ในยุคต่อมาต่างยึดถือปฏิบัติเพื่อให้เกิดซึ่งประโยชน์ด้วยดีเสมอมา

ประมวลกฎหมายอาญาและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นหลักลงโทษผู้กระทำความผิดของฝ่ายอาณาจักรที่ควบคุมความประพฤติของคนในสังคม พัฒนาขึ้นมาจากศีลธรรมขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ศาสนา และกฎเกณฑ์ข้อบังคับตามลำดับ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อธำรงความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสมาชิกในสังคม ทั้งเพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นเป็นไปโดยราบรื่น สนองความต้องการของภาคส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม โดยกระบวนการยุติธรรมของประเทศไทยได้บัญญัติหลักการลงโทษผู้กระทำความผิดได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและประมวลกฎหมายอาญา อนึ่งหลักการลงโทษผู้กระทำความผิดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามีสาระสำคัญแบ่งออกเป็น ๔ ประการดังนี้

(๑) การฟ้องอาญา ผู้เสียหายมีสิทธิที่จะฟ้องคดีอาญาได้ด้วยตนเอง แต่อย่างไรก็ดีในคดีอาญานั้นจะมีพนักงานอัยการเป็นผู้เสียหายของรัฐและเป็นโจทก์ยื่นคำฟ้องคดีอาญา กฎหมายจึงให้สิทธิแก่ผู้เสียหายหากไม่ยื่นคำฟ้องด้วยตนเองแล้ว ก็ยื่นคำร้องขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการ ในระยะเวลาใดก็ได้แต่ต้องก่อนที่ศาลชั้นต้นจะมีคำพิพากษา ซึ่งในทางปฏิบัติผู้เสียหายมักจะขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการเพราะหากฟ้องเองแล้วศาลจะสั่งให้รวมคดีที่ผู้เสียหายฟ้องเองเข้ากับคดีของพนักงานอัยการที่เป็นโจทก์โดยถือสำนวนคดีของพนักงานอัยการเป็นหลัก

^{๑๐๘} การรับทรัพย์ (ออนไลน์) : แหล่งที่มา: http://drugevil.blogspot.com/2013/10/blog-post_24.html, (๑ มีนาคม ๒๕๕๘)

(๒) การไต่สวนมูลฟ้องคดีอาญา ในคดีราษฎรเป็นโจทก์ให้ไต่สวนมูลฟ้อง แต่ถ้าในคดีพนักงานอัยการเป็นโจทก์ไม่จำเป็นต้องไต่สวนมูลฟ้องแต่ถ้าเห็นสมควรจะสั่งให้ไต่สวนมูลฟ้องก่อนก็ได้ ในกรณีที่มีการไต่สวนมูลฟ้องดังกล่าวแล้วถ้าจำเลยให้การรับสารภาพให้ศาลประทับฟ้องไว้พิจารณา

(๓) การพิจารณาในศาลชั้นต้น การพิจารณาและสืบพยานในศาลให้ทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลยเว้นแต่บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่น เมื่อโจทก์หรือทนายโจทก์และจำเลยมาอยู่ต่อหน้าศาลแล้วและศาลเชื่อว่าเป็นจำเลยจริงให้อ่านและอธิบายฟ้องให้จำเลยฟังและถามว่าได้กระทำความผิดจริงหรือไม่ให้การต่อสู้แย้งบ้างคำให้การของจำเลยให้จดไว้ ถ้าจำเลยไม่ยอมให้การก็ให้ศาลจดยางานไว้และดำเนินการพิจารณาต่อไป เมื่อถึงวันนัดพิจารณาซึ่งโดยปกติจะเป็นนัดสอบคำให้การจำเลยก่อนว่าจะรับสารภาพหรือปฏิเสธตามข้อหาของโจทก์ กระบวนพิจารณาในนัดพิจารณานั้น ศาลจะต้องกระทำโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย

(๔) คำพิพากษาและคำสั่ง การอ่านคำพิพากษาต้องอ่านให้คู่ความฟังแล้วให้คู่ความลงลายมือชื่อไว้ ถ้าโจทก์ไม่มาแต่จำเลยมาก็ให้อ่านได้และถือว่าโจทก์ได้ฟังคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้ว แต่ถ้าจำเลยไม่มาศาลยังอ่านคำพิพากษาในนัดแรกไม่ได้ต้องเลื่อนการอ่านออกไปโดยจดไว้ในรายงานนัดฟังคำพิพากษาว่าจำเลยทราบนัดโดยชอบแล้วไม่มาศาลโดยไม่แจ้งเหตุขัดข้อง หากมีเหตุสงสัยว่าจำเลยหลบหนีให้ออกหมายจับจำเลย การทำคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลเมื่อคดีเสร็จการพิจารณา ผู้พิพากษาเจ้าของสำนวนจะเป็นผู้เขียนคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้วแต่กรณี เมื่อนัดเสร็จแล้วจะปรึกษากับองค์คณะโดยในสำนวนคดีนั้นที่หน้าปากสำนวนมุมด้านซ้ายบนจะมีชื่อผู้พิพากษา ๒ คนชื่อบนสุดเป็นชื่อผู้พิพากษาเจ้าของสำนวนชื่อล่างเป็นชื่อองค์คณะส่วนหลักการลงโทษผู้กระทำผิดตามประมวลกฎหมายอาญามีวัตถุประสงค์ลงโทษผู้กระทำผิดหากฝ่าฝืนบทบัญญัติของกฎหมายอาทิเช่นต้องได้รับโทษประหารชีวิตเมื่อฆ่าคนตาย เป็นต้น โดยมีอัตราโทษที่ลงโทษแก่ผู้กระทำผิดโดยมีสาระสำคัญแบ่งออกเป็น ๔ ประการดังนี้

(๑) โทษประหารชีวิต การลงโทษประหารชีวิตนั้นศาลจะลงโทษได้ก็ต่อเมื่อบทบัญญัติของประมวลกฎหมายอาญาหรือพระราชบัญญัติอื่นได้กำหนดโทษประหารชีวิตลงไว้ในกฎหมายนั้นๆ เท่านั้น ทั้งนี้เพราะมาตรา ๕๑ ได้กำหนดว่าในการเพิ่มโทษจำคุกนั้น จะเพิ่มขึ้นถึงเป็นโทษประหารชีวิตมิได้ และจำลงโทษประหารชีวิตแก่ผู้กระทำความผิดที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปีไม่ได้

(๒) โทษจำคุก เป็นโทษที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดเท่าที่จะทำให้ผู้ต้องโทษกลับตนเป็นคนดีได้เพราะทำให้เจ้าพนักงานราชทัณฑ์มีโอกาสพิจารณาผู้ต้องโทษเป็นรายบุคคลว่า การปฏิบัติในเรือนจำหรือสถานที่กักขังได้ทำให้ผู้ต้องโทษกลับตนได้หรือไม่เพียงใด ทั้งนี้โดยถือหลักที่ว่าจะต้องพิจารณาผลปฏิบัติจากนักโทษเป็นคนๆ ไป ส่วนการที่จะให้ผลปฏิบัติแก่ผู้ต้องโทษอย่างไรจึงจะเป็นผลทำให้ผู้ต้องโทษกลับตนเป็นคนดีเข้าสู่สังคมได้อย่างเดิม เป็นเรื่องของทัณฑวิทยา

(๓) โทษกักขัง ศาลจะลงโทษกักขังแทนโทษจำคุกได้ดังนี้ ๑. ต้องเป็นกรณีที่บุคคลกระทำความผิดซึ่งความผิดนั้นมีโทษจำคุกและในคดีนั้น ศาลจะลงโทษจำคุกไม่เกินสามเดือน จะมีโทษปรับด้วยหรือไม่ก็ตาม ๒. ไม่ปรากฏว่าบุคคลนั้นได้รับโทษจำคุกมาก่อนหรือปรากฏว่าได้รับโทษจำคุกมาก่อน เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ ทั้งนี้เพราะเจตนารมณ์ของประมวลกฎหมายอาญาที่กำหนดให้มีโทษกักขังขึ้นนั้น ก็เพื่อจะไม่ให้ผู้ต้องโทษถูกตราหน้าว่าได้เคยต้องโทษจำคุกมาแล้ว ซึ่งถือว่าเป็นของน่าอับอายและทำให้สังคมรังเกียจ

(๔) โทษปรับ เป็นการลงโทษอีกประเภทหนึ่งโดยค่าปรับจะได้เป็นเงินเข้าภาครัฐมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศต่อไป รวมทั้งตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๒๙ ได้กำหนดวิธีดำเนินการสำหรับกรณีที่ต้องคำพิพากษาไม่ชำระค่าปรับไว้ ๒ วิธี กล่าวคือ ๑. ศาลจะสั่งให้ยึดทรัพย์สินใช้ค่าปรับ ๒. ศาลจะสั่งให้กักขังแทนค่าปรับ

(๕) โทษริบทรัพย์สิน ตามประมวลกฎหมายอาญามีทรัพย์สินที่จะริบอยู่ ๓ ประเภท กล่าวคือ ๑) ทรัพย์สินที่ศาลต้องริบเสมอ เป็นทรัพย์สินที่การทำขึ้นเป็นความผิดเช่นเงินตราที่ทำปลอมขึ้นเป็นต้น หรือทรัพย์สินที่มีการมีไว้เป็นความผิดเช่นปืนที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นต้น ๒) ทรัพย์สินที่ศาลต้องริบ เว้นแต่จะเป็นของผู้อื่นซึ่งมิได้รู้เห็นเป็นใจด้วยในการกระทำความผิด ๓) ทรัพย์สินที่ศาลมีอำนาจสั่งให้ริบก็ได้ เช่น ก. เอาเครื่องมือสำหรับแก์เครื่องยนต์ของตนไปใช้ในการลักทรัพย์ แต่ศาลเห็นว่าเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพของ ก. ซึ่งต้องใช้ในการรับจ้างแก์รถยนต์ ศาลอาจสั่งไม่ริบเครื่องมืออันก็ได้ อย่างไรก็ตามถ้าทรัพย์สินเหล่านี้เป็นทรัพย์สินของผู้อื่นซึ่งมิได้รู้เห็นเป็นใจด้วยในการกระทำความผิดศาลไม่มีอำนาจสั่งให้ริบทรัพย์สินนั้น

ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการเปรียบเทียบหลักการลงโทษผู้กระทำความผิดวินัยในพุทธศาสนาเถรวาท กับหลักการลงโทษผู้กระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในบทต่อไป